Poštarina plaćena u gotovu

Život

7

Rujan
1939
God. XX

SADRŽAJ

25176

život

Broj 7. Rujan 1939.

Urednik Stj. Tomislav Poglajen D. I. Zagreb I/147. Polmotićeva 33. Telefon 24-169. — Izlazi svakog 20. u mjesecu osim srpnja i kolovoza. Pretplata 50 din, omladini 30 din, pojedini broj 5 din. — Uprava: Zagreb I/147. Palmotićeva ulica 33. — Tiskara Glasnika Srca Isusova, Zagreb.

I nastala je noć...

Noć se spustila brže, nego su očekivali narodi i državnici. U strahovitoj tami, koja se sve više nakuplja, jedva još razabiremo po kojeg ministra, koji brzo putuje amo i tamo, vidimo silhuete lica i likova, istrgane komadiće paktova i propagande, ali tama sve to guta, i sada je postala noć. Našle su se one dvije sile, koje su obje odmah od svog postanka pretstavljale stravu za čovječanstvo. Znalo se za opasan karakter i jedne i druge. Mnogi su se nadali da će one učiniti svijetu tu uslugu, da se međusobno prožderu. No oni nisu učinili svijetu te usluge, već su sklopili međusobno Pakt. Ne znamo, koje su sve tajne klauzule toga pakta, ali znamo da će budućnost, koja se primiče pod o v a k o v i m znakovima, biti strahovita.

★

I sada hoćemo da trijezno sudimo, i ako se u tami lako vidi »duhove.« Može biti da je Adolfa Hitlera slabost njegove pozicije natjerala Staljinu. Bit će, da u Trećem Reichu znadu da gube i preostatak prestiža. Hitler nije više od Boga poslani spasitelj od boljševizma. A i kod Staljina mora da su slabe prilike, kad se odlučio da razočara sve one, koji su u njegovo ime vodili protufašističke akcije. No sve to skupa nije važno. Na horizontu su iskrsla druga, važnija posmatranja stvari. Industriji osovine nedostaju sirovine, dok ih Rusija imade u izobilju. Staljin nije u stanju da sam sa svojim ljudima izvadi sve blago iz svoje zemlje. Tu će sad dobiti pomoć, a to predstavlja nadoknadu, koja mnogi minus može promijeniti u ogroman plus. Autarkija unutar starih njemačkih granica je dakako nesmisao, no ako se protegne na čitavu srednju Evropu i Sovjetsku Rusiju — tada stvar dobiva drugi izgled. Pod sigurnim vodstvom može tu nastati snažan blok koji će vladati svijetom, a to neće biti samo čisto privredna i politička stvar.

★

Sjećamo se jedne rečenice, koju se već godine 1934 moglo čitati u »Deutsche Weg«, i to u članku »Progonitelji crkve pružaju si ruke«. Neka svi državnici upamte, da se — po svjedočanstvu povijesti — u ozbiljnom času svi savezi i paktovi sklopljeni samo sa stanovišta političke probiti, raspadaju u ništa — i da se sklapaju savezi i paktovi između onih sila koje su vođene idejom. Možda za druge države i nije od tako velike važnosti jesu li vrhovni predstavnici religijozni ljudi ili nisu. — U totalitarnim državama sva-

kako je to od vrlo velike važnosti. Nažalost moramo priznati, da je Staljin upravo unio svoje ime u »Zlatnu knjigu« bezbožnika, a Adolf Hitler, ono što je za njega najviše biće, formulira kao »trajna substancija naroda.« Shvati li se riječ »Bog« u tradicijonalnom smislu, tada su obojica bezbožnici. Zemlja, kojom upravljaju neće poznavati drugih bogova, osim Staljina i Hitlera. Bit će zemlja bezbožna kao i ti njeni bogovi. U tim zemljama dosljedno će se ugušiti sve, što čini sadržaj Vesele Vijesti — Evanđelje. U obim zemljama ima se isto mišljenje o ljudima. Slobodna ličnost žrtvuje se za kolektiv. Taj kolektiv, disciplinovan i upravljan po određenom planu, jest prava inkarnacija čovječje naravi. On pojedincu daje eksistenciju i cilj života. Posvemašnje uvrštenje u kolektiv je imperativ izvana, a istodobno i iznutra. Slobodni su jedino oni, koji postaju robovi ovih imperativa, a izgube svaku ličnu volju. Postoje još samo željezni zakoni i željezni okovi, dok ljubavi i milosti nema više mjesta. Iščezle su blažene pjesme, koje su svojim čarom ispunjavale katedrale kršćanskih vremena, ne čuju se više uzdasi izmorenih ljudi, pa novi gospodari svijeta mogu biti sretni, dok na hiljade njihovoh žrtava krvari. Neprijatelji Boga, koji su do sada stanovali u dvije različite kuće, porušili su zid, koji ih je dijelio. Ili bolje, taj se zid sam srušio, jer je postao suvišnim.

Promatra li se kakovim su izjavama oba diktatora izrekli sud jedan o drugome, čini se, kao da je svaki od njih zatajio svoju cijelu prošlost u času, kad je neprijateljstvo pretvorio u prijateljstvo. U istinu stoje stvari drugačije. U Adolfu Hitleru krio se jedan Staljin, a u Staljinu jedan Adolf Hitler. Nije li Molotov napomenuo, da je Rusija danas nešto posve drugo od Rusije prije deset godina. Nijesmo li mi, a i drugi, godinama sjećali na to da boljševizam u dubini nije internacijonalan, nego da si je u Sovjetskoj Uniji stvorio domovinu, o kojoj je još Lenin rekao, da ju je opet dozvoljeno ljubiti, otkada je ostvarila marksizam? Gdje nema jedne ideje, koja doista veže ljude sviju rasa i klasa, nužno će sve ono, što se naziva internacijonalnim pasti žrtvom proždrljivog nacijonalizma, a najnoviji primjer za to nam daje Sovjetska Unija. Sa stanovišta radničkih masa nikada još internacijonalni proletarijat nije bio tako prevaren, kao u našim danima od njihovog obožavanog Staljina. Adolf Hitler pak u nijednom savezu ne traži drugo doli mogućnost da vlada svojim novim drugom. U njemu ćemo lako razabrati spoj jednog rasističkog mesijanizma, o kojem uvijek sanja, sa onim »pruskim« cinizmom, za kojeg nam je Rauschning htio dokazati da je nihilistička srž nacijonalnog socijalizma. Nacijonalsocijalizam niti je isključivo onaj nihilizam, a niti je onaj mesijanizam, već je to ono u Adolfu Hitleru utjelovljeno sjedinjenje obojega. Prema tome mogu se vječno mijenjati lozinke, čas sa stanovišta samoodređenja naroda, čas opet s kojeg drugog stanovišta. Tako se može katoličke zemlje zaviti u maglu, da im se ulije strah pred boljševizmom, koji pali crkve i samostane, a boljševičke zemlje može se osvojiti time da se nastupi protiv kršćanstva i kapitalizma. Sve pako stupa u službu kukastog križa produženog u srp i čekić.

★

Zaista zidovi, koji su dijelili ova dva sistema, mogli su nečujno pasti. Funkcioner Gestapoa ni malo se ne razlikuje od uhoda G. P. U.-a. Koncentracijoni logori Dachau i Solovecki otoci pružaju nam istu sliku, a majske slave u Moskvi su isto tako stranački dani kao i oni u Nürnbergu. Kult vođe je tu i tamo jednak, a prije svega je na obim stranama dinamika, koja u velikim potezima stoji na istoj liniji. Ako dva čovjeka počnu s dviju dosta udaljenih polaznih točaka, rušiti sveukupnu kršćansku kulturu, nužno mora jedamput doći čas, kad će se sastati na ruševinama razorenog svetišta. Jedan je došao s »lijeva,« drugi s »desna«. U velikoj udaljenosti smatrali su se neprijateljima; ta jedan je nosio smeđu značku, a drugi crvenu! No kad su opazili, da su sa svojim razaralačkim bakljama uništili isto Božje svetište kad su si u tom jezovitom osvjetljenju pogledali u lice, sinulo im je da u stvari izvode isti posao, da imadu istog neprijatelja i da su međusobno složni u mržnji, koja u dubini njihovih, duša vrije protiv Boga i protiv ljudi. I tako je jednoga dana moralo doći do pakta i saveza i prijateljstva, a taj dan je izabran po mogućnosti tako da ulove čas, kad se kulturno čovječanstvo spremalo da uloži zadnje sile u borbu za slobodu, za dostojanstvo ličnosti, za pravo i moral.

★

I sada se spustila noć... A svaki osjeća da imade nešto strahovito u borbi protiv same noći, protiv one stare noći, u kojoj se skrivaju strahote poganstva. Kada bi se bar iz ovog neodređenog osjećaja prema demonskom protivniku iskristalizirala spoznaja, da se u borbi protiv takove tame može upustiti — samo jedno sunce, koje nosi moć u sebi da nadvlada noć. Ipak ovaj novi pakt, koji leži na narodima kao mora, imade jednu dobru stranu: dokončao je jednu ogromnu laž. Ideju slobode nije se moglo izvojštiti pomoću Staljinovih robova. Sa Kremlja uvukla se nepodnosiva disonanca i jasna podlost u ideologiju naroda, koji su više ili manje još bili kršćanski, uvukao se bunitelj mira i izdajica. Dobro je da ovaj pakt nužno sili, da se razluče duhovi. I kad bi sad došlo do proširenja rata, na jednoj bi strani ipak stajali samo oni ljudi, koji zaista žele slobodu, pravednost i konačno mir na moralnim osnovama. No bilo kako bilo onome, koji upravlja pogled na posljednja velika pitanja svjetske povijesti, u prvi čas će oči biti zaslijepljene od tame, koja je ovila ogromnu prikazu noći, a koja se sad obara na Boga i Krista, na Crkvu i kršćansku kulturu, na svaku uređenu ljudsku civilizaciju i sve što je ljudski plemenito, veliko i lijepo. Zato se karakteristika ovog doživljaja može dati sa ovo malo riječi: I nastala je noć...

Miroslav

Otkuda Hrvatima „Ban“?

Zadnjih stotinu godina svašta se pisalo o značenju i podrijetlu hrvatskoga banskog naslova i dostojanstva, a u vezi s time i o nazivu, kojim su stari Hrvati prije kralja Tomislava zvali svoje narodne vladare. Pitanje još ni sada nije posve raščišćeno. Prevladava mišljenje, da »Ban« potječe od avarskoga »Bajan«, a stari Hrvati da su svoje vladare poput ostalih Slavena nazivali »Knezovima«.[1] No ispitamo li potanje povijesna vrela i kritički pretresemo mnijenja novijih istraživača, vidjet ćemo, da »Ban« nema baš nikakove veze s Avarima, a »Knez« nije isprva kod Hrvata značio isto što kod drugih Slavena. Hrvati su već iz pradomovine pod vodstvom svojih banova pošli u boj proti Avarima, pobijedili ih, te osnovali nekoliko samosvojnih Banovina, — najprije Karantansku u Alpama, a onda redom druge niz Savu i Jadran.[2] I naslov »Ban« i dostojanstvo, što ga je označivao, baština je staroiranskih Hrvata, koji su se u poriječju Visle slili s jednim dijelom Slavena i stvorili novu slavensku narodnost i snažnu hrvatsku državnost. Evo za to nekoliko dokaza.

1. »BAN« U NAJSTARIJIM VRELIMA

Najstariji pisani spomen o banskom imenu i dostojanstvu nalazimo kod cara Konstantina Porfirogeneta († 959), u grčkom djelu prozvanom od izdavača »De administrando imperio«. U gl. 30. nabraja jedanaest hrvatskih dalmatinskih županija, te onda dodaje: »... a Ban (boános) njihov vlada Krbavom, Likom i Gackom«.[3] U gl. 31. među ostalim pripovijeda i o jakoj vojsci i mornarici Hrvata, te onda tumači, zašto je u njegovo doba oslabila i kaže: »Veliku moć i množinu naroda imala je Hrvatska do arhonta Krešimira. I kad taj umre, a sin njegov Miroslav vladavši četiri godine pogibe od ruke bana (boeánou) Pribunje i u zemlji nasta raskol i razdor veliki, umanji se broj i konjaništva i pješadije i sagena i kondura«.[4]

Kako vidimo, Porfirogenet piše jedamput »Boanos« (boan), a drugi put »Boeanos« (boean). Već se iz te razlike razabire, da se kod njega ne smije tražiti pravi tadanji način izgovaranja riječi »Ban«. Po pravilima historijske hermeneutike treba u takovu nejasnu slučaju potražiti razjašnjenje u domaćim vrelima, pogotovo kad se radi o autoru, koji uz najbolju volju nije mogao ispravno shvatiti i napisati neke slavenske zvukove i koji je svu silu tuđih imena izobličio i iskrivio. A iz domaćih vrela, koja su tek nešto mlađa od Porfirogeneta, jasno se vidi, da su Hrvati i tada riječ »Ban« izgovarali jednako kao i danas, a ne možda »bojan« ili »bajan«, kako bi htjeli neki tumači. God. 1029., dakle samo sedam decenija poslije smrti Porfirogenetove, izdaje Jelenica, sestra bana Godemira, u Obrovcu svoju darovnicu (cartulam redordationis) na korist samostana sv. Krševana u Zadru i u njoj se ovako latinski predstavlja: »Ego Heleniza, soror Godemiri b a n i ...«. A ta njezina darovnica, primjećuje Rački, ako nije original, onda je svakako prijepis iz istog XI. stoljeća.[5] I u svim drugim poveljama onoga stoljeća, gdjegod se spominju banovi, uvijek su samo »bani«, a nikad i nigdje »bojani« ili »bajani«.[6] I t. zv. ljetopis popa Dukljanina i u latinskoj i u hrvatskoj redakciji pozna samo »bana«. A njegovo je svjedočanstvo to vrednije, što je pokojni M. Medini lijepo dokazao, da prvi dio toga ljetopisa uopće ne potječe od Dukljanina, već je napisan negdje u Trebinju, u doba cara Bazilija II., unuka Porfirogenetova.[7] Pregledamo li sva historijska vrela, u kojima je govor o banovima, sve onamo od XI. st., ne ćemo naći nijednog primjera, da bi se riječ »Ban« ikada drukčije izgovarala. I Kinnamos, sekretar cara Manuela Komnena (1143—1180), jedini Grk, koji osim Porfirogeneta spominje bana, piše ga »mpanos« (mp = b).[8] No ima i iz razdoblja p r i j e P o r f i r o g e n e t a jedan vrlo snažan indirektan dokaz, da su Hrvati već onamo od VII. vijeka riječ ban izgovarali doista samo ban, te njome označivali svoje domaće vladare. U Karantanskoj Hrvatskoj sačuvao se još nekoliko stoljeća pod njemačkom vladavinom među ostalim hrvatskim rodovima, Piričićima, Mohlićima, Bratonožićima itd., također rod B a n i ć a, koji se ubrajao među najviše koruško plemstvo.[9] To pak znači, da su to bili potomci

[1] Fr. Rački prvi je ustvrdio, da su Hrvati svoje vladare isprva nazivali ne banovima, kako su držali svi hrvatski pisci prije njega, već knezovima. Za tu tvrdnju ne donosi nikakove potvrde iz domaćih vrela nego je obrazlaže time, što su svi ostali slavenski narodi imali knezove. Cfr. njegove inače vanredno duboke rasprave: »Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu«. Rad 17 (1871), str. 70 ss.; »Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, III: Vrhovna državna vlast«. Rad 91 (1888), str. 126—127. — Njegov su nazor prihvatili i do pobjede mu pomogli Vj. Klaić i F. Šišić.

[2] O karantanskoj ili koruško-štajerskoj Hrvatskoj cfr.: Lj. Hauptmann, Karantanska Hrvatska. Zbornik kralja Tomislava. Zagreb 1925; str. 297—317. — Isto tako: život XVIII (1937); str. 8 ss. — Za dublje proučavanje života i sudbine starih koruških Hrvata vrlo su važne rasprave prof. Jak. Kelemine: »Nekaj o Dulebih na Slovenskem«. Časopis za zgod. in narodopisje, XX — Maribor 1925 —; str. 144—149 i Dostavek: O staroslovenskih kneštvih; str. 149—154. Zatim: »Nove dulebske študije«. ČZN, XXI (1926); 57—75.

[3] De administrando imperio, gl. 30. Edit. Bonn., str. 145.

[4] Ibidem, str. 151.

[5] Rački: Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Izd. Jug. Akad., Monumenta ... VII. Zagreb 1877; str. 38.

[6] Rački: Documenta, pod rij. »Chroatiae b a n u s«, str. 512.

[7] M. Medini, Starine Dubrovačke. Dubrovnik 1935; 34.

[8] Jo. Cinnami, Historiarum 1. III., 11. Edit. Bonn., str. 117, 4.

[9] J. Kelemina, Nekaj o staroslovenskih kneštvih. ČZN XX (1925); str. 150. — Nove dulebske študije. ČZN XXI (1926); str. 66 bilj. 1 (samo što autor pogrešno dovodi riječ ban u vezu s Avarima); str. 67 bilj. 1.

nekadanjih koruških b a n o v a, — Valuka, Boruta, Gorazda, Inka, Stojmira i drugih.[10] Kad su naime Nijemci oduzeli Koruščima domaće vladare za kaznu, što su sudjelovali u ustanku Ljudevita Posavskoga († 823), ostala su ondje kao spomen na banove samo naselja B a n j a v a s (njem. Pfansdorf, Vansdorf) južno od Doberle vasi, B a n j a v a s (Fonsdorf, g. 1141 »Fanesdorf«), sjev. od Judenburga, te aristokratski rod Banića. Sličan primjer imademo kasnije u Bosni, gdje se poslije proglašenja bana Tvrtka I. kraljem sporedna linija Kotromanića stala nazivati Banićima.[11] I tako imademo i prije i poslije Porfirogeneta na cijelom nekadanjem hrvatskom etničkom teritoriju svuda samo banove, a nigdje bojane ili bajane. Porfirogenet je sa svojim »boan, boean« potpuno osamljen. Zato ne može biti ni najmanje sumnje o tom, da je pogriješio, kad je ili on, ili koji kasniji prepisivač napisao »boan, boean«, mjesto »ban«. U svakom slučaju iz njegova se pogrešna pisanja ne smiju praviti nikakovi zaključci o podrijetlu naslova ban i dostojanstva, što ga je označivao.

Pa ipak su strani, a za njima i domaći naši istraživači baš iz te krupne Porfirogenetove pogreške načinili dalekosežne zaključke o hrvatskom banskom dostojanstvu. Nevjerojatno, ali istinito.

2. MNIJENJA SLAVISTA I HISTORIKA

Stariji naši povjesničari nisu ni pomišljali na to, da bi »Ban« ikada u starije doba mogao drukčije zvučiti nego li Ban ili da bi mogao imati kakovu vezu s Avarima i s njihovim kaganom Bajanom. I Lucić[12] i A. Banduri prevode Porfirogenetov »boan, boean« jednostavno sa Ban, a Dubrovčanin Banduri u svom komentaru izričito dodaje opasku: »boanos: latine B a n u s, idem quod slave B a n«.[13] Bilo im je jasno, da je Porfirogenet izobličio i taj naziv kao i tolike druge tuđe riječi. Isto tako ni Juraj Ratkaj[14] ni P. Ritter-Vitezović[15] ni Isusovci Fr. Zdelar i Jos.

[10] U Koruškoj su Nijemci slav. naslov »knez« preveli na lat. sa »comes« (Kelemina, ČZN XX, str. 149 bilj. 2). I to potvrđuje, da se ondje lat. »dux« domaćim jezikom zvao »ban«, a ne »knez«, kako nagađa M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Ljubljana 1933; str. 89. niti »vojvoda«, kako piše F. Šišić, Pov. Hrvata u vrijeme nar. vlad., Zagreb 1925, str. 299-301. — Isto tako treba prevoditi sa b a n naslov d u x u poveljama Trpimirovoj (g. 852) i Mucimirovoj (g. 892), kao i naslove »dux«, »rector«, što ih franački anali daju banovima Vojnomiru, Borni i Ljudevitu Posavskom, te »arhon« grčkih pisaca.

[11] »Comes Vochus B a n i c h«, knez Vuk Banić, sin Grubače, kćeri bana i poslije kralja Tvrtka I. [NB. I u tom se primjeru vidi, da je knez niži od bana]. — Dr. Ć. Truhelka, Vuk Banić-Kotromanić. Glasnik zem. muzeja u B. i H., XXVII. Sarajevo 1915; 359—364. Cfr. i str. 372, gdje su primjeri patronika po očevu dostojanstvu: Tepčić (sin oca tepčije) i Hercegović (sin hercega).

[12] Jo. Lucii, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Edit. Schwandtneri. Vindobonae 1748, 95—96.

[13] Constantinus Porphyrogenitus, III. Edit. Bonn., 349.

[14] Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae. Beč 1652.

[15] Banologia seu de banatu Croatiae cum continua banorum chronologia ab an. Chr. 641. — U rukopisu.

Mikoci,[17] koji su ex professo pisali povijest hrvatskih banova, nisu podavali nikakove važnosti Porfirogenetovoj pogreški. Za sve njih su banovi izrazito hrvatska osebina, predstavnici i nosioci hrvatske državnosti od seobe na jug pa sve do njihovih dana.

Preokret u shvaćanju i prosuđivanju banskog imena i dostojanstva nastao je istom na početku prošloga stoljeća i to, kako se moglo i očekivati, pod utjecajem tuđinaca. Slavni slavist P. J. Šafařík prvi je g. 1837. u svojim »Slovánskim Starožitnostima« ustvrdio, da »Ban« potječe od avarskoga »Bajan«, a poslije se nitko nije usudio izravno zanijekati avarsko podrijetlo banske časti. Nagađalo se doduše, da su Hrvati mogli naziv Ban primiti i od Gota ili Perzijaca ili da je možda domaći, ali se avarska hipoteza ipak što dalje sve više naglašivala, dok je napokon prof. Šišić nije uznastojao definitivno utvrditi. U najnovije doba nikla je i madžarska hipoteza, a ponovno iskrsava i perzijska (iranska), koja će napokon i pobijediti. Ogledajmo si ukratko te različite hipoteze i dokaze za njih.

3. »BAN« I AVARI

P. J. Š a f a ř í k († 1861) našao je kod Porfirogeneta, da je još u X. st. bilo među Hrvatima avarskih potomaka i iz toga je ovako zaključio: »... To je razlog, zašto se je avarski naslov Ban, (Bajan) uobičajio najprije u Hrvatskoj, a onda odanle prešao i k drugim Slavenima«.[18] Isto, ali malo drukčije, tvrdi i u svojoj njemačkoj »Povijesti južnoslavenske literature«, gdje među ostalim kaže: »... b a n u s ... od avarskoga B a j a n ..., u perzijskom isto tako b a j a n, vojvoda, slavizirano baan, bán«. Zatim dodaje: »Mnogi su istraživači s čuđenjem u fizionomiji, nošnji i običajima Morlaka (crnih Vlaha) otkrili nešto skitsko, t. j. kalmučko i tatarsko. A slavensko ime Bojan posve se razlikuje od riječi ,Ban'«.[19]

Ti su zaključci za ono doba mogli biti duhoviti, ali su i historijski i etimologijski posve neispravni i plitki. Već je R a č k i temeljito pobio Šafaříkovo nagađanje, da bi hrvatski Vlasi, t. zv. Morlaci, bili u kakovoj vezi s Avarima. To su potomci romanizovanih Ilira i poslavenjenih ostataka rimskih podanika.[20] Osim

[16] [Fr. Zdelar S. I.], Series Banorum Dalmatiae, Chroatiae, Sclavoniae sub regibus Chroatiae, Ungariae et Ungariae-Austriacis. Tyrnaviae anno 1737. — Cfr. N. Žic, O tiskanim djelima Franje Zdelara. VIP. Zbornik za povijest Isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima. Sarajevo 1939; 57—60.

[17] Jos. Mikoczy, Banorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae ad saec. XIV. usque perducta series. Anno Dom. 1792. Uvod o životu i spisih Josipa Mikoca od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Arkiv za poviestnicu jugoslavensku, XI. Zagreb 1872; VII-XIV-206.

[18] Cit. po njem. prijevodu: P. J. Šafariks, Slavische Alterthümer. Deutsch von Mosig von Aehrenfeld. Leipzig 1844; II, 278.

[19] Paul Jos. Šafariks: Geschichte der südslav. Literatur. Herausg. von Jos. Jireček, III. Das serbische Schriftthum. Prag 1865, 155.

[20] Fr. Rački, Hrvatska prije XII. vijeka glede na zemljišni obseg i narod. Rad 57 (1881), 138—148.

toga Šafařík bez ikakova historičkog temelja pretpostavlja, da je »Ban« u Porfirogenetovo doba glasio »Bajan« i da su Avari tim imenom nazivali svojega glavara. Vidjeli smo, da je Porfirogenetovo pisanje riječi »Ban« neispravno, a u povjesnim vrelima nema ni traga o tom, da su Avari ikada imali naslov »bajan« ili »ban«. Perzijski bân imade ne samo drugi oblik nego i drugo značenje od avarskoga bajan, a posve je sigurno, da kulturni Iranci nisu primali naziva za svoje dostojanstvenike od divljih turansko-altajskih horda. S druge strane posve ispravno ističe Šafařík, da slavensko ime Bojan nema ništa zajednička s naslovom Ban. Pa ipak kod kasnijih pisaca nije našlo odobravanja to, što je kod Šafařika dobro, već ono, što nema nikakove znanstvene vrijednosti. Rački n. pr. ne prigovara samomu nazoru, da su Hrvati riječ Ban mogli primiti od Avara, jedino ne vjeruje, da se to moglo dogoditi u Dalmaciji nego vjerojatnije gdjegod u Panoniji. »Ovdje su oni, misli on, stojali u nekoj ovisnosti od kagana, dočim su po Konstantinovu kazivanju u Dalmaciji uništili gospodstvo njihovo, te se laglje može pozajmljenje one riječi protumačiti za boravka njihova u Panoniji ili u Podunavlju uopće nego li u Dalmaciji«. K tomu upozoruje Rački, da »ima i u perzijskom jeziku ,bân', dux, custos«.[21] Gj. Daničić, u Akad. Rječniku usvaja mišljenje Šafařikovo izjavljujući: »Postanjem misli se da je (Bân) od avarskoga i persijskoga bajan, vojvoda.«[22] T. Smičiklas pak veli: »Čast tu (t. j. bansku) izvode mnogi od avarskoga ,bajan', a mi od riječi: bojan, čemu bi dokaza našli u grčkom pisanju: ,boan' i ,boean', a moglo bi se navesti i glasovnih zakona jezika hrvatskoga, kako je to učinio Jagić«.[23] Smičiklas s pravom zabacuje izvođenje bana od bajana, a pohvalna je i njegova nakana, da banstvo izvede iz domaće riječi, ali bi ipak bio bolje učinio, da je u ovom slučaju mjesto Porfirogeneta i Jagića poslušao Šafařika, koji kaže, da se slavenski Bojan skroz na skroz razlikuje od Bana. Ime Bojan spominje se kod Hrvata već u XI. st., a sačuvalo se i do dana današnjega, ali je Bojan ostao uvijek bojan, Bojo, možda i Bajo, a nigdje se stezanjem nije pretvorio u Bana. Bojana imadu i Srbi i Bugari i Rusi, no Bana nemaju, znak, da nema glasovnih zakona, po kojima bi bojan mogao postati ban.

Pogledajmo sada, kako su se etimolozi ponijeli prema riječi Ban. Fr. Miklošić poznavao je sve slabe strane dotadanjih tumačenja naslova Ban i zato je u svom njemačkom etimološkom rječniku za riječ »ban« dao pravo salomonsko riješenje. On piše: »ban ... Ta riječ, podrijetlom hrvatska (ursprünglich wohl kroatisch) mogla je od toga naroda prodrijeti k Bugarima i Srbima. Ako je perzijska, onda je Slavenima priopćena posredovanjem

[21] Fr. Rački, l. c., 148 bilj. 1. i 149.
[22] Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Izd. Jug. Akad. zn. i umj. Obradujuje Gj. Daničić, I. Zagreb 1880—1822; 169.
[23] Tad. Smičiklas, Povjest Hrvatska, I. Zagreb 1882, 136.

Turaka«.[24] Kraj sve svoje opreznosti, ipak je filolog Miklošić tim riječima izrekao jednu krupnu historijsku nemogućnost. Hrvati su naime mnogo prije kontakta s Turcima imali svoje banove. I tako ni Miklošić nije riješio banske zagonetke. Manje oprezan, a mnogo kategoričniji od Miklošića bio je u svom etimološkom rječniku njemački slavist Erich Berneker. On je prvi — po lošem običaju slavista — riječ bân označio kao »serbokroatisch«. U tumačenju njezina podrijetla upućuje najprije na Akad. Rječnik i na Porfirogeneta, a onda kaže: »... Postala je kontrakcijom iz bojan; posuđena od mong.-turskoga bajan, ,bogat, imovit' (kod Mongola, Avara, Bugara, altajskih Tatara, Kirgiza također osobno ime) ...«.[25] Koliko mu vrijedi pozivanje na Porfirogeneta i na Daničića, već smo vidjeli. Tvrdnja, da je ban postao stezanjem iz bojan protivi se i historijskim činjenicama i glasovnim zakonima. Da je slavenski bojan proizašao iz mongolsko-turskoga bajan, trebalo bi istom dokazati, jer može biti i od korijena boj. Istina je doduše, da je kod nabrojenih altajsko-turanskih naroda lično ime Bajan bilo dosta često, ali u povjesnim vrelima nema nigdje ni traga kakovu svjedočanstvu, da je riječ bajan kod njih označivala državno ili vojničko dostojanstvo i imala isto ili barem približno slično značenje kao hrvatski ban. Zato se smije reći, da u cijelom Bernekerovom rječniku nema neispravnijega etimološkog tumačenja od ovoga o banu.

Od historika se je prvi Vj. Klaić ex professo pozabavio pitanjem podrijetla banske časti. Samoga problema on ne rješava nego jednostavno referira o različitim hipotezama i o njima ukratko izriče svoj sud priznavajući gotovo sve vjerojatnima. O avarskoj kaže ovo: »Šafařikovo mnijenje, da ,ban' potječe od avarsko perzijskoga ,bajan', prilično je vjerojatno, osobito ako se uzme na um, što car Konstantin pripovijeda u 30. glavi svoga djela, da je još u njegovo vrijeme, dakle u polovici X. stoljeća, bilo u Hrvatskoj ostataka avarskoga puka i da su se razlikovali od Hrvata... Neki prigovaraju, da je ime Bajan bilo osobno, a ne naziv; no to ne bi smetalo, kad se znade, da su Slaveni nomen proprium Karl (Karlo Veliki) prihvatili kao appellativum kralj«.[26] To što je za Klaića bilo »prilično vjerojatno«, za F. Šišića posve je sigurno. On je u svojoj monumentalnoj »Povijesti Hrvata« pri kraju dodao posebni »Ekskurs«:

»O ostacima Avara u Hrvatskoj i o etimologiji riječi ,ban'« i u njemu najprije proti Račkomu vrlo solidno dokazao, da je doista među Hrvatima bilo Avara ili Obara, kako tvrdi Porfirogenet, a onda je ustvrdio, da »ban« potječe baš od tih pohrvaćenih Avara. »Na ostatke Avara ili Obara mislim

[24] Fr. Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien 1886, 7.
[25] E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, I [A-L]. 2. izd. Heidelberg 1924, 42.
[26] Vj. Klaić, Porieklo banske časti u Hrvata. Vj. kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arkiva, I. Zagreb 1889, 25—26.
[27] F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb 1925. Ekskurs I., 678—680.

da nas upućuju, kaže Šišić, mjesna imena Obrov, Obrova, Obrovo, Obrovac... U granicama... između Nina, Zrmanje, Velebita, Une i Velike Kapele, to jest u današnjoj sjevernoj Dalmaciji, Lici, Krbavi, Gackoj i sjevero-zapadnoj Bosni, i nigdje više u tolikom broju na hrvatskoj zemlji, spominju se u Srednjem vijeku... 1. Obrovac kod Nina... 2. Obrovac na Zrmanji... 3. Villa Obrovac kod Brinja... 4. Villa Obrov kod Jezerana... 5. Castellum Obrovac na Uni niže Bihaća... oko kojega je živjelo pleme Obrovačko... 6. Praedium Obrov u Pounju oko Dubice... 7. Danas još ima selo Obrovac na istoku Banjaluke. Na Obre očito sjeća fraza, koja se čuje u narodu u sjevernoj Dalmaciji (u Bukovici), po Lici i oko Barilovića i Velemerića uz Koranu (a jamačno i drugdje): ‚ščepao obarski', ‚vikati obarski', kazati (nekomu) obarski', to jest snažno, veoma jako... Ovo obarski u suštini podudara se sa značenjem riječi obar = div, orijaš kod zapadnih Slovena. Omanjih ostataka Obara bilo je tako isto i na drugim mjestima...«. Taj toponomastičko-folkloristički dokaz Šišićev, da je kod Hrvata ostalo nešto Obara, odličan je. No to se ne može kazati o slijedećem njegovom dokazu iz tobožnje avarske riječi ban. Njegovi izvodi o postanku te riječi neodrživi su, premda se na prvi mah čine neoborivima. »Značajno je veli on, da se ona javlja prvi put baš na onoj teritoriji, gdje su nam se ... učuvali toliki tragovi Avara. Car Konstantin kaže — Š. citira grčki — : »i boean njihov (t. j. Hrvata) vlada Krvavom, Likom i Gackom«, dakle ban upravlja (u X. vijeku) samo Krbavom, Likom i Gackom, a ne još i s ostalih jedanaest županija«. Zatim se Šišić pozivlje na mišljenje filologa Daničića, Bernekera i Melich-Gombocza, da je riječ »ban« postala od »bajan«, te nastavlja: »Nemoguće je zamisliti, da bi riječ bân (bojàn... bajàn) izravno potjecala od imena poznatoga avarskoga hagana iz druge polovice VI. vijeka, jer osim što ona nužno i logički traži ne samo kontinuitet, nego i egzistenciju banskoga dostojanstva, na što se kod slovenskih plemena u vrijeme seobe i prvih ‚županskih' vijekova (VII. i VIII. vijek) ne može misliti, jasno je, da je ona u prvi kraj mogla, da živi samo kod onih Avara, koji su preostali među Hrvatima i kod kojih je ona značila glavara. Kad se poslije jednog ili dva vijeka Avari izgubiše medju Hrvatima (kao Bugari medju Slovenima), ostade ovo bajan kao ban. To je dakle bilo onako, kao što je Slovenima ime Karla Vel. stalo da znači od njegovih vremena dalje, bez prekida, uopće vladara njegova dostojanstva, naime kralja. Time je ujedno objašnjeno, zašto se ban javlja samo kod Hrvata...«.[27]

Treba priznati, da zadnjih stotinu godina sve onamo od Šafařika, nitko nije tako uvjerljivo obrazložio tezu o avarskom podrijetlu banskog dostojanstva i same riječi ban kao evo Šišić. No ispitamo li pozornije vrijednost njegovih dokaza, naći ćemo, da nipošto nisu tako jaki, kako se u prvi mah čine. Prije svega, čast filolozima, ali bajan nema nikakove veze s banom. Naziv ban nije se prvi put pojavio na podnožju Velebita, već su, kako smo vidjeli, i »egzistencija i kontinuitet banskoga dostojanstva« zajamčeni u Karantaniji mnogo prije Porfirogeneta. Osim toga Šišić pretpostavlja, da su Avari živjeli među Hrvatima organizirani kao državica u hrvatskoj državi i imali svoga posebnoga glavara, kojega su zvali bajan, ban. No za takav zaključak nema upravo nikakove podloge ni kod Porfirogeneta ni u drugim povjesnim vrelima. Iz ona 2-3 Obrovca, koji su se doista nalazili na području, gdje je po Porfirogenetu vladao ban, to nipošto ne slijedi. A jedini dokaz, što ga Šišić može navesti za svoju tvrdnju,

[28] Fr. Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, III: Vrhovna državna vlast... Rad 91 (1888), 143.

da se tobožnji glavar Avara zvao bajan, jest pogrešno pisanje Porfirogenetovo i krivo tumačenje etimologa. K tomu ostaje nerazjašnjeno — u hipotezi o tobožnjim »županskim« vijekovima — kako su organizirani Avari sa svojim bajanom na čelu htjeli služiti neorganiziranim hrvatskim županima više od dva vijeka! Iz Porfirogenetovih riječi o području banske vlasti, što ih Šišić citira, izlazi baš protivno od onoga, što on hoće dokazati. Porfirogenet izričito tvrdi, da hrvatski ban, — ne možda avarski — vlada Krbavom, Likom i Gackom. A odatle je već Rački izveo posve drugi, mnogo ispravniji zaključak od Šišićeva, kad je napisao ovo: »... U X. stoljeću bio je hrvatski ban podjedno županom triju županija, koje su zapremale ovkraj Velebita južnu hrvatsku visočinu, župu naime gacku, ličku i krbavsku. Odavle se vidi, da je ban po rodu imao biti, kao što su i župani bili, članom onih rodova u plemenih, iz kojih su upravljatelji zemlje potjecali; pak da će u bitnosti istinita biti ona dosta stara predaja..., po kojoj bi bili banovi iz šest rodova ili bratstva birani od svih plemena«.[28] Drugim riječima Ban ne samo da nije potjecao od Avara, već je pripadao najčišćemu hrvatskomu plemstvu, potomcima onih junaka, koji su dalmatinske Avare, po svjedočanstvu Porfirogenetovu, u teškim i krvavim bojevima što pobili, a što prisilili da im služe. Tumačenje Račkoga dobiva snažnu potvrdu od Trebinjskog odnosno Dukljaninovog ljetopisa, gdje u hrvatskoj redakciji stoji: »I svakomu mistu... postaviše bana, a nigdi duža. I tada (narediše da) svaki tih banov i dužev budu od pup(k)orizine plemeniti...«,[29] a u latinskoj se pače tvrdi, da je legendarni Svetopuk rođenu braću postavio banovima: »Unaquaque in provincia banum ordinavit, id est ducem, ex suis consanguineis fratribus...«[30] Te bi riječi ujedno mogle biti ključem za riješenje zagonetke, zašto je ban u Porfirogenetovo doba vladao na području stare Liburnije. Kad se Tomislav proglasio kraljem, nije bila ukinuta banska čast, već je prešla na najuglednijega ili najmoćnijega kraljeva rođaka. I Arpadovci su kasnije hrvatsko bansko dostojanstvo podjeljivali ili sinovima ili braći. Banu je bila povjerena uprava nekadanje Liburnije, koja je već u rimsko doba bila posebna administrativna jedinica, a za Ljudevitova ustanka su Gačani (Guduscani) bili prešli na Ljudevitovu stranu i ban dalmatinski Borna morao ih je silom pokoriti. Možda je već odonda velebitski dio dalmat. Hrvatske dobio neki povlašteni položaj, jer Franak Einhard u svojim Analima Bornu g. 819. zove »dux Dalmatiae«, a g. 821. »dux Dalmatiae atque Liburniae«.[31]

[29] F. Šišić, Letopis popa Dukljanina. Beograd-Zagreb 1928. Posebno izd. Srpske kr. Akad., knj. LXVII. str. 399.

[30] Ibidem, 307.

[31] Cfr. o tom: Vj. Klaić, Porieklo banske časti. Vjesnik zem. ark. l. c., 24—25. — Činjenice dobro iznosi, ali tumačenje njegovo je neodrživo. U istom godištu Vjesnika nalaze se važne Klaićeve rasprave: »Hrvatski bani za narodne dinastije« i »Hrvatski bani za Arpadovića (1102—1301): 1. Ban Belus (1144—1158. i 1163.); 2. Bani prije i poslije Belusa do g. 1225.«.

Već je to dosta, da obori u prah avarsku hipotezu. Zato bi tu stogodišnju zabludu, unatoč velikog autoriteta njezinih branitelja, trebalo radikalno i definitivno odstraniti iz naše historiografije i potražiti vjerojatnije rješenje problema o podrijetlu banskog naziva i dostojanstva.

4. »BAN« I IRANCI, STARI I SADAŠNJI

Na gotsku hipotezu, koju je Klaić smatrao mogućom[32] i na novu madžarsku, koju je iznio arheolog G. Féher,[33] nije se vrijedno posebno ni osvrtati. Za jednu i drugu vrijedi isto glavno načelo kao i za avarsku, t. j. »Nemo dat, quod non habet«: ni Goti ni Avari, a ni Madžari prije veze s Hrvatima, nijesu imali ni naziva ban ni banskog dostojanstva, te ga zato Hrvati nisu ni mogli primiti od njih. U jednoj i drugoj teoriji argumentira se natezanjem i sumnjivim stezanjem riječi, a Féher osim toga uzima za ishodište svoje prilično gimnastičke argumentacije Porfirogenetovo krivo pisanje »boean«, za koje tvrdi, da je nesumnjivo zvučilo u hrvatskim ustima »bojan«. Prijeđimo radije na perzijsku ili iransku hipotezu.

Vidjeli smo, kako je već Rački opazio, da »ima i u perzijskom jeziku ,ban', dux, custos«. Ali gdje je Perzija, a gdje su Hrvati! Zato nije ni smatrao vrijednim da se upušta u kakove kombinacije o perzijskom podrijetlu hrvatske riječi Bân. I Daničić i Miklošić i Klaić zadovoljili su se time, da su u vezi s riječju ban samo spomenuli i perzijski jezik. Istom otkako je L. Hauptmann iznio i dobrim historijskim dokazima obrazložio teoriju o iranskom podrijetlu prvobitnih Hrvata, koji su se u porječju Visle u V—VI. st. pomiješali s ondješnjim Slavenima, primili od njih jezik, a dali im ime i državnu organizaciju,[34] postala je aktuelnom i hipoteza o iranskom podrijetlu banskog imena i dostojanstva.[35] Njome se doista definitivno rješava taj stoljetni problem.

Riječ bân, s istim oblikom i s istim naglaskom kao i hrvatska, pripada živom jezičnom blagu današnjih perzijskih Iranaca, te među ostalim značenjima imade i takovo, koje odgovara hrvatskome. Nijemac Paul Horn u svom djelu »Grundriss der neupersischen Etymologie« navodi riječ »ban« također sa značenjem »Herr«, ali dodaje, da u tom značenju nikad ne dolazi

[32] Vj. Klaić, Porieklo . . ., l. c. 26.

[33] G. Féher, Vlijanie na blgarskata čerkva v Madžarsko. Sbornik v čest' na Vasil N. Zlatarski. Sofija 1925, 496—497. — Isti, Ostatci ot ezika na dunavskite prablgari. Bulletin de l'Institut archéologique bulgare, V (1928-9). Sofia 1929, 147-8.

[34] Lj. Hauptmann: Kroaten, Goten und Saramaten. Germanoslavica, III. Prag 1935; Die abstammung der Kroaten: S. 325—353. — Isti, Seobe Hrvata i Srba. Jugoslov. Ist. Časopis, III (1937), 30-61. — Cfr.: Život, XVIII (1937), 6—25 i Život, XIX (1938), 335 bilj. 1.

[35] Stj. K. Sakač D. I., Pravo značenje naziva »bijela« i »crvena« Hrvatska. Život, XIX (1938, 337 bilj. 9. — Dr. Ć. Truhelka, Nešto o porieklu Hrvata. Hrv. Smotra, VII. Zagreb 1939, 238.

samostalno.[36] J. J. P. Desmaison, Savojac u ruskoj službi, u svom perzijsko-francuskom rječniku, donosi i samostalnu riječ »bân« ne samo s istim akcentom nego i s istim značenjima, koja imade i hrvatska, t. j. »seigneur, maître, homme illustre, chef«. Kao vrelo navodi perzijski rječnik »Bourhâni katich«. On sam boravio je g. 1843. u Perziji, a u Rusiji je bio didaktički direktor sekcije za istočne jezike, tumač u carskoj ruskoj kancelariji i vršio odgovorne službe u Azijskom odjeljenju Ministarstva vanjskih poslova. Možemo se dakle pouzdati u njegov autoritet. No i on ističe, da se »bân« spaja također s drugim riječima i onda imade značenje »straža, čuvar, n. pr. bâgh-bân, vrtlar; der-bân, vratar«.[37] Na posebnom mjestu bilježi riječ »merz-bân, pogranični stražar, guverner pokrajine, vlastelin, stražar«.[38] Kako su se stari Iranci dijelili na istočne, medijsko-perzijske, — današnja Perzija ili Iran —, i na zapadne, kavkasko-crnomorske, nekadanje Sarmate ili Alane, od kojih su potekli prvobitni Hrvati, nije čudo, da je riječ bân na istoku i na zapadu tečajem vjekova ponešto promijenila značenje. Ali, kako vidimo, i oblik i glavni smisao ostao joj je do dana današnjega isti i na srednjeazijskoj iranskoj visočini i u slavenskim hrvatskim krajevima. Zato smijemo s pravom zaključiti, da joj je i kod Hrvata i kod Perzijaca podrijetlo zajedničko, t. j. staroiranski naslov za najbližeg vladarevog suradnika.

Taj važni zaključak postat će još uvjerljiviji, ako ga promotrimo u vezi s drugim tragovima staroiranske rase kod Hrvata. — 1. Samo ime Hrvat je iransko. Najnovije tumačenje toga neslavenskog imena iz iranskog »Hu-urvatha« (prijatelj), kako ga je predložio njemački slavist Vasmer, smatra se već najvjerojatnijim.[39] — 2. Starohrvatska dioba Hrvatske na »Bijelu« i »Crvenu« potječe od staroiranskog označivanja strana svijeta ne prema suncu nego po bojama: bijelo = zapad, crveno = jug.[40] — 3. Među »moćnim« i »plemenitim« banovima, što ih u jednoj svojoj povelji g. 1062. nabraja kralj Petar Krešimir, spominje se i ban Varda.[41] Ima nije slavensko, a u perzijskom znači: a. kula (tour), b. golubinjak (colombier, pigeonnier).[42] Još je zanimljivije ime župana Prvanega,

[36] P. Horn, Grundriss der neupersischen Etymologie, Strassburg 1893, 41.

[37] J. J. P. Desmaison. Dictionnaire Persan-Français, I. Rome 1908, 245.

[38] Ibidem, III; 528.

[39] M. Vasmer, Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven, I: Die Iranier in Südrussland. Leipzig 1923, 56. — Cfr.: Život XVIII (1937), 5 i 8.

[40] Život. XIX (1938), 332—338. — Bilo bi vrijedno ispitati nisu li crvene i bijele kocke u hrv. grbu u kakovoj vezi s Crvenom i Bijelom Hrvatskom. Isto vrijedi i o bojama na trobojnici. NB.: Plavo u staroiranskoj i starohrv. terminologiji označuje Istok i u duhu starinskoga shvaćanja simbolizirala bi trobojka južne, zapadne i istočne hrv. pokrajine.

[41] Rački: Documenta, str. 62. NB: Rački je čitao »Guarda«, a Lucić »Varda« (De regno . . ., l. II, cap. VIII. Edit. Schwandtn., 123, 126 i 129.

[42] Desmaison, l. c. I, 397.

koji se spominje na Bašćanskoj ploči kao župan Luke (Like?) i g. 1059. u povelji kralja Krešimira kao svjedok.[43] To je staro narodno perzijsko ime. U perzijskom »pervânek« znači: a. ime životinje, koja ide pred lavom i svojim rikanjem upozorava drugo zvjerinje, da se približava lav i tako im daje vremena da pobjegnu; b. metafor, vojvoda; c. vodič.[44] — 4. Iranci, napose kavkasko-crnomorski, bili su pretežno konjanički narod. A po svjedočanstvu Porfirogenetovu značajno je za stare Hrvate da su imali silno konjaništvo: oko 100.000 pješaka i do 60.000 konjanika! Još su se za 30-godišnjeg rata Hrvati istakli kao konjanici.[45] A ni danas nije mimo svu degeneraciju posve iščezla u širokim seljačkim slojevima sklonost za jahanje. — 5. Za staru hrvatsku umjetnost tvrdi Strzygowski, da je istovjetna sa staroiranskom.[46] I doista se n. pr. još na stećku banova Kotromanića, koji se čuva u Sarajevskom muzeju, vide konjanici i perzijska palača kao na sasanidskim sagovima i drugim ukrasnim predmetima.[47] — 6. Peisker-Šufflaj i drugi vide u bogomilstvu tragove staroiranske religije, što su se sačuvali napose u Bosni i na području stare Crvene Hrvatske te u srodnom bogomilstvu nanovo iskrsli. A jedan značajan trag staroiranskog kulta vatre sačuvao se i kod katolika u nekim hrvatskim krajevima. To je naziv za Uskrs »Vazam, Vuzem«, te nada sve »vazmenica, vuzmica«, — uskrsni krijes. Do sada se većinom držalo, da je »vazam« iskrivljeno lat. »azyma«, beskvasni hljeb. No mnogo bolje i jedino ispravno tumačenje nalazimo i opet u perzijskom, gdje »vazma« znači »konac zime« (fin de l'hiver).[48] Kršćanstvo slavi na koncu zime, prve nedjelje nakon prvog punog mjeseca poslije proljetnoga ekvinokcija, svoj najveći blagdan Uskrs. I to je za pokrštene stare Hrvate postao pravi »Vazma« — »Vazam«, a krijesove, što su ih na koncu zime nekada palili kao štovatelji vatre, zadržali su i kao kršćani, ali su te »vazmenice-vuzmice« od sada palili na čast uskrslomu Spasitelju svijeta. Njegov kip, koji se nosi na čelu uskrsne procesije, u nekim krajevima, n. pr. u Ljubeščici i Kal-

[43] Rački: Documenta, 52, 54, 487-8.

[44] Desmaison, l. c. I, 397.

[45] Iv. Kukuljević Sakcinski, Borba Hrvatah u tridesetoljetnom ratu. Ark. za pov. jugosl., XII. Zagreb 1875. 1 ss. (»ukupan broj bijaše izmjenice 12.000 do 20.000, kadkad i do 30.000«). — Hrvate u 30-god. ratu spominje i E. von Frauenholz, Entwicklungsgeschichte des deutschen Heerwesens, I-III. München 1935-8. Band III: Das Heerwesen in der Zeit des 30-jährigen Krieges. (God. 1633. imao je Wallenstein oko 120.000 momaka; od toga je bilo 14 puk. »hrvatskih« i 1.500 lakih »dalmatinskih« jahača).

[46] J. Strzygowski, O razvitku starohrvatske umjetnosti. Izvanr. izd. Matice Hrv. Zagreb 1927, 34 i 39. — Cfr.: Život, XVIII (1937), 10 i 23—24.

[47] Život, XIX (1938), 338.

[48] Desmaison, l. c. IV, 210.

ničkoj Kapeli, još i danas jednostavno zovu »Vuzmek«.[49] — 7. Dodajmo još i najnovije Truhelkino otkriće o zagrebačkom Tuškancu. »Jedna stara, tipno hrvatska i do sada neprotumačena riječ, kaže on, je porodično ime - Tuškan i naziv šume Tuškanac na sjevernom rubu starog Zagreba. I njemu nalazimo tumača u perzijskom jeziku, jer tamo tuškan = zec; a da je Tuškanac još u drugoj poli prošlog vijeka bilo dobro lovište za zeceve, toga će se sjećati još mnogi stari Zagrepčani«.[50] A daljnje proučavanje hrvatskih starina, običaja i imena u svijetlu iranistike, riješit će bez sumnje još mnogu drugu zagonetku i donijeti zanimljivih otkrića. Nije n. pr. bez značenja čudna pojava, da su Hrvati kroz nekoliko najstarijih stoljeća sebe same nazivali Hrvatima, a svoj jezik slavenskim, slovinskim, slovenskim, n. pr. Petar Krešimir, »rex Dalmatinorum ac Chroatorum«, daje g. 1070. rapskoj crkvi župu pod Velebitom »a castro latine Murula uocitato, sclauonice Stenice«.[51] Nije li i to trag onoga prvotnog dualizma, kad su iranski Hrvati prihvatili slavenski jezik svojih žena i podanika i još si bili svijesni, da se rasno od njih razlikuju? Pa i kasnije, kad se već zaboravilo na prvotni hrvatski jezik, jasno je bilo Hrvatima, da imade i drugih slavenskih naroda, koji govore istim ili sličnim jezikom kao i oni, ali koji ipak nisu isto što i oni.

5. »BAN« I HRVATSKE DUŠE

Iz svega, što smo vidjeli, slijedi, da je i bansko ime i bansko dostojanstvo prastara i čista hrvatska narodna osebina. U hrvatskoj se povijesti više ne će smjeti govoriti o VII. i VIII. vijeku kao o »županskim« vijekovima, u kojima se tobože živjelo bez državne organizacije i u nekoj historijskoj tami i praznini. To može donekle vrijediti za pojedina čisto slavenska plemena, ali za Hrvate ne. Hrvati, zgodna mješavina miroljubive i radine slavenske rase s kulturnim, poduzetnim i ratobornim Irancima, sačuvali su prijašnje slavensko župansko, a u Karantaniji i kneževsko ustrojstvo, ali su ga proširili, utvrdili i usavršili višim iranskim banskim dostojanstvom. Sedmi i osmi vijek bili su za Hrvate ne samo »županski« vijekovi nego isto tako »banski« kao i deveti, a svi kasniji bili su barem u središtu hrvatskog nacijonalnog života, u dalmatinskoj i kasnije u banskoj Hrvatskoj, u isti mah i »županski« i »banski« i »kraljevski«. No i u »kraljevskim« vijekovima zadržalo je bansko dostojanstvo po prilici isto značenje za hrvatski narodni

[49] U župi Ljubeščica kod Varažd. Toplica palili su na početku ovoga stoljeća »vuzmicu na Vuzem« samo kapelski šljivari, koji su se u dolinu Bednje doselili koncem XVII. st. iz Vojnovca, plemenitaškog sela ispod staroga grada Maloga Kalnika. Visoka četverouglata »vuzmica« bila je podignuta na kapelskom pašnjaku tako, da se mogla od nje lijepo vidjeti crkva na ljubeškom brežuljku. Potpalila se za vrijeme svečane uskrsne Mise, a sve se vršilo u tišini i nekom dubokom religioznom nastroju.

[50] Hrv. Smotra, VII (1939), 284.

[51] Rački: Documenta, str. 87-88; cfr. I. Broz, Crtice iz hrv. književnosti, I. Zagreb 1886, 155—162 (Ime jezika hrvatskoga«).

organizam, kakovo imade hrptenjača za tijelo. Za 13-stoljetnog života Hrvata na slavenskom jugu bili su banovi nosioci, čuvari i predstavnici hrvatske državnosti i narodne suverenosti, slobode, časti, snage i blagostanja. I dok je na hrvatskim narodnim periferijama bilo banova, bilo je i hrvatstva, pa i onda, kad je već hrvatska svijest iščezla, kao n. pr. u Crnoj Gori i ist. Hercegovini, ostao je u dušama pojam bana za oznaku plemenitosti, više vlasti i kulture. Tko bi htio vidjeti barem slabu sjenu onoga, što je tijekom stoljeća bio Hrvatima ban, dosta je da pogleda značenje te riječi i primjere, što ih donosi Akad. Rječnik. »Naziva se banom, čitamo ondje, gospodin svake vrste:

1. državni gospodar, koji može biti i samostalan, a može i višu vlast nad sobom priznavati; a) taki je ban bio u Hrvata prije kraljeva, do 924...; b) takoga je bana imala Bosna...; c) u pisaca i u narodnijem pjesmama vladaoci i tuđih naroda starijeh i novijeh nazivaju se bani...

2. koji je pod državnim gospodarem ili pod drugom državnom vlašću najviše i postavljen od njega upravlja kojom zemljom njegovom ili gradom ili kojim poslom državnim: a) u Dubrovniku je u sredini XIII. vijeka bio pored kneza ban...; b) U Bosni na kraju XIV. vijeka za kraljevstva bosanskoga pominje se »ban Vuk Vukčić«...; c) U Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji pod kraljevima...

3. u opće čovjek u vlasti, po kojoj može pripadati i među prednje pod 1 ili pod 2, a može biti i manji od njih... U tom općenitom smislu dolazi u pjesmi o vladici crnogorskom: »Svi pet poše k vladici Danilu, lijepo ih b a n e dočekiva«...

4. kao gospodin ili gospodar reku u govoru ban svakome čovjeku kad hoće da ga poštuju u Dubrovniku i u Crnoj Gori...«[52]

Tako se o banu pisalo i shvaćalo! To pak znači, da su hrvatske duše još do nedavna bile pune prastare narodne svijesti o veličini, vrijednosti i odličnosti banskoga dostojanstva. Nije onda čudo, da su narodni pjevači, osobito na području nekadanje Crvene Hrvatske, uzimali za nosioca radnje bana, kadgod bi htjeli prikazati lik pravoga viteza, čovjeka moralno i fizički savršenog.[53]

Zato, obuhvativši jednim pogledom i vagnuvši sve, što nam prošlost svjedoči o banovima, smijemo mirne duše reći, da osim papinstva možda nema u Evropi ustanove, koja bi bila tako stara, tako neprekidna i tako časna kao hrvatsko bansko dostojanstvo. Imali su pravo Ratkaj i Vitezović, Zdelar i Mikoci, kad su kod pisanja hrvatske povijesti centralnim ličnostima učinili baš banove. Njihov bi primjer i u naše dane bio vrijedan nasljedovanja.

Stj. Krizin Sakač D. I.

---

[52] Akad. Rječnik, I. 169—170. — O dubrovačkom i zahumskom banu cfr. novije podatke, što ih donosi M. Medini, Starine Dubrovačke, Dubrovnik 1935, 41 i 70.

[53] P. Bakotić, Pojav čuda i zakon reda u narodnoj književnosti, 8: Vitez. Zbornik za nar. život i običaje. Jug. Akad., knj. XXXI, sv. 1. Zagreb 1931, 29-32. — G. Geseman, Volkslieder von der Insel Curzola, 6: Stroinić ban. Arch. f. slav. Philol. 42 (1929), 21-28.

Hans Driesch — o ishodištu svake filozofije.

Ovaj učenjak rodio se 28. X. 1867. Posvetio se najprije prirodnim znanostima, kao učenik Ernesta Haeckela u Jeni. Materijalistički monizam ovoga prirodoslovca, koji je svojim djelom »Die Welträtsel« i nekim drugim sličnim djelima postao jednim od glavnih širitelja suvremenog ateizma, Drieschovoj filozofskoj naravi nije odgovarao. Svojim je umovanjem došao do uvjerenja, da u živim tjelesnim bićima ili organizmima mora postojati nešto, što nije materija, a što upravlja čitavim organizmom, a ovo je nazvao ENTELEHIJA, prema Aristotelovoj terminologiji. Ovu je svoju nauku svestrano i oštroumno prikazao i dokazao osobito u svome glavnome djelu »Philosophie des Organischen«, koje je prvi put izišlo na njemačkom jeziku 1919, dok je godinu dana prije isto djelo bio izdao na engleskom jeziku. Tako je Driesch snažno naglasio neminovnu potrebu filozofskoga tumačenja živih tjelesnih bića, kojega nema bez priznavanja Entelehije. Od tjelesnih je živih bića Driesch prešao na tumačenje i svih drugih životnih pojava. Tako je stvorio čitav sistem filozofije.

Da upoznamo od mnogobrojnih njegovih djela barem neka poglavita, i to filozofska. Ordnungslehre (1912, 1923) — Die Logik als Aufgabe (1913) — Leib und Seele (1916, 1927) — Wirklichkeitslehre (1917, 1922) — Das Problem der Freiheit (1917, 1920) — Wissen und Denken (1919, 1922) — Die Probleme der Naturphilosophie (1922) — Metaphysik (1924) — Relativitätstheorie und Philosophie (1924) — Grundprobleme der Psychologie (1926) — Metaphysik der Natur (1926) — Johannes Volkelts Erkenntnislehre und Metaphysik (1926) — Die sittliche Tat (1927). Opširnu bibliografiju (nažalost samo do godine 1927) donosi »Festschrift Hans Driesch zum 60. Geburtstag, 2. Teil, str. 163-168). Ovo je djelo od najveće važnosti za poznavanje Drieschove misli. Obuhvaća dva dijela. Prvi ima naslov: Wissen und Leben, überreicht von Freunden und Kollegen, među kojima se nalazi i slavni francuski katolički filozof, profesor katoličkoga Instituta u Parizu, Jacques Maritain, koji uzvisuje Driescha kao »restaurateur de la philosophie de la nature« — obnovitelja ili uskrisitelja filozofije prirode. Drugi dio ima naslov: Ordnung und Wirklichkeit, überreicht von Mitarbeitern und Schülern. Uvod u Drieschovu filozofiju napisao je Heinichen, — u knjizi, koja ima naslov: »Drieschs Philosophie. Eine Einführung. Leipzig 1924«.

Nije m o j a n a m j e r a, prikazati čitavu Drieschevu filozofiju, nego samo njezine temelje, o kojima sve ostalo ovisi. Koji su ovi temelji, ovo je Driesch sam izložio u knjizi »Wissen und Denken. Ein Prolegomenon zu aller Philosophie. Zweite durch anastatischen Druck hergestellte Auflage mit Ergänzungen als Anhang. Leipzig 1922«. U ovoj ćemo knjizi naći ne samo temeljne ideje njegove logike i noetike, nego i kozmologije, psihologije, teodiceje i etike, dakle čitave filozofije. Zato hoćemo najpomnije promatrati, što Driesch u ovoj knjizi piše, ali i kritički ispitati, što kaže. Tako ćemo vidjeti, što je ispravno i opravdano; a što moramo otkloniti kao neopravdano; ili što moramo označiti kao nepotpuno.

I. DRIESCHOVA NAUKA.

1. *Temeljno pitanje čitave knjige* izrazuje riječima (str. 2): »Pitanje, koje ovaj spis hoće da istraži, može se izraziti riječima, »što znači znati (i htjeti)? ili također »što znači misliti (i htjeti)? ili možda bolje »što znači, ja nešto znadem, ja mislim (ja hoću)? Što zapravo hoću da kažem, kada gdjekad velim, da znadem, mislim (hoću)?«.

Odgovor na ovo temeljno pitanje biti će (str. 2): »Nema nikakva mišljenja (i htijenja) kao svijesno doživljena događaja; ima samo znanje kao posjedovanje, imanje, ili ako hoćeš kao »gledanje« — ovo će biti najbitniji zaključak našeg istraživanja. Izraditi ovaj zaključak, njegova je prava svrha; što još osim toga obrađuje, samo je po sebi jamačno važno; ipak neka stupi izričito u pozadinu iza temeljne svrhe«. Pisac priznaje, da se ovaj rezultat kosi i s njegovim vlastitim prijašnjim mišljenjem, kaošto i s općenitim uvjerenjem (str. 2): »Svakako moram sam iskreno priznati, da je ovaj rezultat, kad sam ga sam našao, u meni proizveo nešto, što bih nazvao duhovnim potresom ili zapanjenošću«.

2. *Pisac je svijestan, da dolazi u sukob s čitavom »školom«* (str. 3): »Da je mišljenje nešto, što ja doživljavam, kao svoju djelatnost, bilo je u filozofiji uvijek priznato kao nešto, što se po sebi razumije; osobito za Kanta i njegove sljedbenike vrijedi ovo kao nešto, što se po sebi razumije«. Premda ovdje Kanta i njegove sljedbenike spominje kao neku posebnu grupu među filozofima, ipak *pod izrazom »Die Lehre der Schule« (str. 3) razumije samo razne škole Kantova smjera, u prvom redu dakako Kanta samoga. Driesch ne obazire se nikako na skolastičku filozofiju.* Ova je činjenica od najveće važnosti za prosuđivanje njegove misli. Kad znademo, protiv koga se bori, možemo i naslućivati, koju nauku ima na pameti. On kaže izričito (str. 6): »Govorili smo ponovno o filozofijskoj »školi«, i mislimo time sve mislioce zajedno, koji su orijentirani prema Kantu«.

Kantovskim školama Driesch pravom prigovara, da mišljenje i htijenje nije nikakvo djelovanje ili proizvađanje. Kant naime sa

svojim sljedbenicima tvrdi, da mišljenjem ne samo izrazujemo, nego i stvaramo predmet. Isto vrijedi i za htijenje. Ako Driesch otklanja ovu nauku, i mi pristajemo uz njega. I prema našemu je uvjerenju ova Kantova teza, makar bila temelj čitave njegove filozofije, ipak potpunoma kriva. Uvjereni smo, da m i š l j e n j e m n e s t v a r a m o, n e g o s a m o p r i z n a j e m o p r e d m e t, kakav ovaj postoji neovisano o našemu mišljenju, i kakav bi ovaj bio, makar mi o njemu nikako ili posve drukčije mislili. Kaošto mi nijesmo zli zato, što netko o nama zlo misli, tako i posve općenito stvar nema zato neko svojstvo, što se njoj pridijeva. Pa i Kant je u svome životu pokazivao isto uvjerenje. Ni on se nije zadovoljavao time, da stvari zamišlja, nego je ispitivao, kakve ove jesu: između jednih je i drugih birao; jedne odbacio kao nepovoljne, druge prihvatio kao podesne. Isto vidimo i kod svih njegovih sljedbenika. Čitavim svojim životom poriču svoju nauku.

Je li Driesch samo ovo imao na pameti, kad je ustvrdio protiv Kantovih škola, da mišljenje i htijenje nije nikakvo djelovanje? Je li htio ustvrditi, da ne samo predmet, nego i samo izražavanje predmeta nije naše djelovanje? Najjednostavnije bi bilo rješenje ovoga pitanja, ako bismo mogli kazati, da je Driesch imao na pameti razliku između izraza i onoga predmeta, koji je izražen, tj. između misaonog čina u objektivnom i u subjektivnom pogledu. S time bi se onda slagao njegov izraz »erarbeiten«, koji upotrebljava, gdje kaže (str. 2), da je svrha njegova istraživanja postići ovaj rezultat: »Dieses Ergebnis zu erarbeiten, ist ihr (unserer Untersuchung) eigentlicher Zweck«. Jamačno ne možemo govoriti o »erarbeiten«, tj. izraditi ili radom postići, gdje nema nikakva rada: a rada nema, gdje nema nikakva djelovanja. Ipak Driesch nigdje ne spominje izričito ove tako važne razlike, dok uvijek opetuje onu tvrdnju, koja je njega samoga u čitavoj duši potresla, a za koju misli, da se protivi običnomu mišljenju: ljudi obično misle, kaošto je i on prije mislio, da je mišljenje i htijenje neko djelovanje, dok je sada došao do protivnog uvjerenja. Da je imao na pameti onu razliku između djelovanja mišljenja ili htijenja i njegova predmeta, jamačno ne bi bio tako zapanjen i ne bi mislio, da je došao u sukob s općenitim uvjerenjem. Zato žalim, što ne mogu, barem sa sigurnošću, Drieschu pripisivati svestrano ispravnoga shvaćanja one teze, u kojoj tvrdi, da (str. 2): »Es gibt gar kein Denken (und Wollen) als einen bewusst erlebten Vorgang; es gibt nur Wissen als Besitzen, als Haben, oder wenn man will, als »Schauen« — das wird das wesentlichste Ergebnis unserer Untersuchung sein«.

Tako nam je Driesch odmah na početku očitovao rezultat svog istraživanja. Ovaj nam pomaže, da možemo lakše pratiti i razumjeti njegovo umovanje, pa i prosuditi njegovu vrijednost. Ovo vrijedi u prvom redu za onu nauku, koja je značajna za svaku filozofiju, naime

3. *Koje je ishodište filozofiranja.* Driesch podvrgava najprije oštroj kritici »Die Lehre der Schule« (str. 3-6) raznih Kantovih sljedbenika »Die Kantischen Schulen« (6-7). Zatim izlaže svoje vlastito mišljenje »Die eigene Lehre« (7-13). Čujmo,

što Driesch prigovara filozofiji »škole«. On veli (5): »Prema našemu mnijenju u filozofiji škole fali pomišljanje na najprvotnije opstojnosti — (namjerno kažem tako, a ne činjenice); fali utemeljenje pravoga početka filozofije kao početka, za koji se uviđa, da samo on može i mora biti početak — Mnogo i premnogo toga postavlja se bez ispitivanja na početak; same stvari, za koje nije dokazano, da su nešto prvotno. To su dijelom pojmovi teoretske psihologije kao posebne znanosti, a dijelom metafizički pojmovi. «Osjetnost« i »razum«, dapače sve »sposobnosti« spadaju u prvi razred pojmova; »svijest uopće« i koješta drugo u drugi razred. A kao treće, što nije dozvoljeno, dolaze pojmovi naivnoga realizma, stanovišta svagdanjega života: pojam »misliti«, koje se bez ikakva promatranja shvaća kao svijesno djelovanje, i »mnoštvo raznih ja« ili »svatko« kao neki ja«... (6): »Na prvi početak, u pravu ARCHE svake filozofije, postavljaju pojmove, koji se mogu u dobrom smislu upotrebljavati istom tijekom filozofijskog rada, koji naime služe za obrađivanje filozofijskih posebnih problema, za obrađivanje posebnih problema prave psihologijske ili metafizičke prirode... Sintezu kao doživljaj djelovanja postaviti posve na početak, ili »svatko« u njegovu dioništvu kod »svijesti uopće« ili druge slične stvari, kaošto pojam »općenita vrijednost« — to ne valja, barem onda ne, kada je svrha uistinu »kritička« filozofija«. Nakon ovih općenitih prigovora Driesch ističe kod raznih Kantovskih škola neke posebne krive nazore glede ishodišta filozofiranja, tj. nauka, koje se pretpostavljaju bez ispitivanja kao ispravne te služe kao temelj čitavoga sistema (7). Kao takve označuje osobito psihologizam, idealizam i solipsizam s njihovim temeljnim nedokazanim principima.

Jedva da možemo išta prigovoriti kritici, kojoj Driesch podvrgava protivničke sisteme, što se tiče njihove nauke o ishodištu svake filozofije. Istina je, da ovi sistemi najvažnije teze pretpostavljaju bez dovoljnog ispitivanja i dokazivanja. Ali slušajmo,

što Driesch označuje kao svoju »vlastitu nauku« (7-13). Ona obuhvaća ove teze (7): Svaka filozofija mora prihvatiti kao ishodište kritički provizorni solipsizam, a da se time neće da obvezuje, da će u njemu ostati. Provizorni ili »metodički« solipsizam polazi od jedne praopstojnosti (Urtatbestand)..., o kojoj, prema riječima Kartesijevim, nije nikako moguće sumnjati. Ova se praopstojnost može izraziti riječima: Imam svijesno, i svijestan sam, da imam, uređenu puninu nečega. Ili posve kratko: Imam svijesno uređeno nešto, kod čega riječica »ja« ono »ja imam ja« ili drukčije rečeno, stvarnu opstojnost takozvane samosvijesti uključuje (—Ich habe bewust und zugleich meines Habens bewust eine geordnete Fülle des Etwas. Oder ganz kurz: Ich habe bewust geordnetes

Etwas, wobei dann das Wörtchen »ich« das »Ich habe Ich« oder, anders gesagt, den Sachverhalt des sogenannten »Selbstbewusstseins« mit einschliesst—). Ova je glavna teza. Druge tumače njezin smisao u negativnom i u pozitivnom pogledu.

Što u ovoj prvoj tezi nije sadržano (8): »Pazimo najprije, što naša formula, kojom izrazujemo praopstojnost, ne sadržaje. Ona ne sadržaje pojmove »stvar, supstancija, svojstvo, mnoštvo raznih ja, tj. subjekata, općenita vrijednost, svijest uopće, nadosobni ja, itd.; ona naročito ne sadržaje pojma »djelovanje«, osobito ne u formi »misliti ili htjeti«.

»*Sastavni su dijelovi formule* (8-9): »Ja — imam svijesno — uređeno nešto — to su tri sastavna dijela praopstojnosti; sastavni dijelovi, ali koji imaju smisao samo u svome ujedinjenju, dakle »trojedini« od kojih drugi i treći ima samo jezično posebne sastavne dijelove. Tumačiti ovdje nije ništa moguće. Samo da se ukloni svaki nesporazumak, treba kazati, da »ja« praopstojnosti nema nikakva odnosa prema vremenu, dakle da nema u vremenu, i da je iznad opreke između jedinstva i mnoštva. Ja istom postavljam pojmove jedinstva, mnoštva i vremena«.

»Upravo pojam djelujućeg mišljenja, postavljen na početak svega, pobuđuje najveću zabrinutost« (10).

»Svijesno ne djelujem, nego samo imam. Ili drukčije: U nečemu, što imam, imam doduše i značenje, »predmet«, predstavu »djelovati«, ali ja ne djelujem svijesno djelovanje«. (11).

»Imam« je jedini odnos — (nerazrješivi pra — ili još bolje, pred- odnos) — između jednostavnog Ja i Nešto; nema ovdje više forma svijesnih odnosa između ovo dvoje. Djelovati, jest, postati su posebni pojmovi reda; oni ne spadaju u praprvotno« (11).

»*Najprije moramo ipak odgovoriti na pitanje, odakle mi znademo, daje naše shvaćanje jedino ispravno, i da su sve nauke škole o pitanjima glede ishodišta svake filozofije i glede pojma »znati« prebrzo stvorene, preuranjene, »dogmatske«. (11).*

»Odgovoriti možemo samo ovo: Mi postavljamo naš Imam Nešto kao istiniti početak svakog filozofiranja, jer, prvo, ne možemo naći ništa drugo kao praodnos naše svijesti, i jer, drugo, nauka o »imam« kao jedinom praodnosu između Ja i Nešto dovoljno ispunjava zahtjeve svih dijelova filozofije. Prvoga dijela ovoga odgovora ne možemo, kako se po sebi razumije, dokazati, nego jednostavno postavljati« (11). »Drugi dio našeg odgovora možemo »dokazati«, i to time, što pokažemo, da je na temelju naše nauke moguća filozofija prema svojim dijelovima. To ćemo sada i učiniti, dakako samo prema najbitnijim potezima, jer moja veća djela služe detaljnoj izvedbi« (12).

II. *Ispitajmo Drieschovu nauku:* Je li doista njegovom formulom izražena posve prvotna istina? sadržaje li doista samo ono, što Driesch tvrdi?

1. *Je li Drieschovom formulom izražena posve prvotna istina?* Jest, ako njezina spoznaja ne pretpostavlja nikakve druge spoznaje. Radi se o spoznaji, a ne samo o kakvim god tvrdnjama. Tko dakle ne priznaje spoznaje, ne može uopće govoriti o istini, niti prvotnoj niti drugotnoj. Ne radi se samo o činjenicama kao uvjetima: o kojoj je činjenici druga ovisna tako, te bez nje ne može biti. Drugim riječima: ne radi se o redu ili vezu između pojedinih stvari ili ontološkom redu, nego o redu ili vezu između spoznaja ili logičkom redu. Ova su dva reda posve različita, te se ne smiju pomiješati. Niti smijemo jednostavno ustvrditi, da je sve, što je u ontološkom redu prije, istotako i u logičkom redu prije, i obratno.

Kada dakle ispitujemo, koje mora da bude ishodište svake filozofije ili svakog filozofiranja, tražimo neku spoznaju, bez koje nije moguća nijedna druga. Ovu spoznaju zovemu stoga prvotnom istinom ili spoznajom. Je li samo jedna takva spoznaja ili više njih, to je drugo pitanje.

Je li ovo i Drieschovo shvaćanje problema, koje treba da bude ishodište svake filozofije ili svakog filozofiranja? Svakako ne kaže toga izričito. On ne upotrebljava izraza »spoznaja« ili »istina«. On govori o nečemu, što zove »Urtatbestand ili Ursachverhalt«, što izričito razlikuje od »Tatsache« (3). Mislim, da se može prevesti prvo s »praopstojnost«, a drugo s »činjenica«. Moglo bi se činiti, da ne traži prvu spoznaju, jer uvijek povezuje mišljenje sa htijenjem, dodajući glagolu »denken« u zagradi glagol »wollen«. Ipak za prvu opstojnost traži nesumnjivost. On usvaja Descartesov način govora, gdje kaže, da (str. 8): »Provizorni ili metodički solipsizam polazi od neke praopstojnosti, o kojoj, da govorim s Cartesius-om, nije moguća nikakva sumnja«. Samo ovo spominje iz Descartesove nauke o početku filozofiranja, a ne njegove glasovite formule »Cogito, ergo sum«. *Kaošto se Descartes ne poziva na istinitost, nego na nemogućnost, i to subjektivnu nemogućnost, sumnje, tako i Driesch.* I za ovoga je njegovom formulom izražena »praopstojnost«, jer o njoj ne može sumnjati. Zašto on ne može o njoj sumnjati, ne ispituje; niti ispituje, može li tkogod drugi o njoj sumnjati, nego jednostavno pretpostavlja, da nitko ne može sumnjati, kaošto ni on. Na pitanje, zašto ne može sumnjati, ne odgovara, da zato, jer vidi ili znade, da tako jest, nego ne odgovara ništa. Zato bi namjesto »praopstojnost« mogao kazati prapotreba ili pranužda ili pranemogućnost«. Koji je izvor ove pranužde ili pranemogućnosti, ne ispituje. On samo veli (11): »Prema naravi same stvari možemo (ovu tvrdnju) samo jednostavno postaviti, ne dokazati — können wir der Natur der Sache nach nur schlicht hinsetzen, nicht beweisen«. Teško bismo od Driescha dobili odgovor na pitanje, kako se dakle njegova nauka razlikuje od slijepe tvrdnje, i zašto bi se varao, tko bi sa psihologizmom tvrdio, da je izvor one »praopstojnosti« duševno ustrojstvo ili čak i promjenljive subjektivne okolnosti, kaošto stepen kulture, na

kojem se subjekat nalazi. Relativizam svake ruke dade se složiti s Drieschovom naukom o »praopstojnosti« kao ishodištu svakoga filozofiranja.

Iz svega, što smo svojim ispitivanjem našli, slijedi, *da Driesch pod svojim »Urtatsache ili Ursachverhalt« ne razumije neku prvotnu spoznaju, nego nešto drugo.*

2. *Je li u Drieschovoj formuli sadržano doista samo ono, što on tvrdi? On veli* (8-9), da formula »Ich — habe bewusst — geordnetes Etwas« sadržaje u sebi tri sastavna dijela; ali dodaje (9), da »erläutern lässt sich hier gar nichts — tu je nemoguće išta protumačiti«. Zašto ne? Nema odgovora kod Driescha. Ipak dodaje neko tumačenje subjekta ove rečenice (9): »Samo neka bude rečeno, da se uklone nesporazumci, da je »ja« praopstojnosti bez svake vremenske oznake, dakle da nema u vremenu, i da je iznad opreke između jedinstva i množtva. Ja istom postavljam pojmove jedinstva, množtva i vremena — Nur dass das Ich des Urtatbestandes gänzlich zeitunbezogen, also nicht etwa in der Zeit »hat«, und dass es auch über den Gegensatz zwischen Einheit und Mehrheit erhaben ist, mag, um Missverständnisse fernzuhalten, gesagt sein. Ich setze ja erst die Begriffe Einheit, Mehrheit und Zeit«. Time je Driesch izrazio, što njegova formula u sebi sadržaje. Ipak je dodao i nešta negativno, jer poriče subjektu neka svojstva, da je naime nešto jedno između množtva, nešto vremenito. Odakle sve to znade? Na temelju čega sve ovo tvrdi? Odakle znade, da u njegovoj »praopstojnosti« nije ništa drugo sadržano? On veli (8), da u njegovoj formuli nije sadržan pojam »stvar, supstanca, svojstvo, mnogi ja ili subjekti, općenita vrijednost, svijest uopće, nadosobni ja itd.; naročito ne sadržaje pojma »djelovanje«, osobito u obliku »misliti ili htjeti«.

Je li istina, da ona formula ne sadržaje nikakva drugog pojma? Smisao našeg pitanja nije taj, što je u formuli izrijekom spomenuto, a što se ne spominje izrijekom. O vanjskom izražaju uopće ne raspravljamo. *Nije glavno, što mi kažemo, nego što mislimo. Pa ni kod mišljenja nije poglavito pitanje, što mi kakogod zamišljamo, nego što mi znamo.* Naše je dakle glavno pitanje, kad promatramo Drieschovu formulu, kojom izrazuje praopstojnost:

Što Driesch mora znati, da može svojoj formuli sve ono pripisivati, bilo negativno, bilo pozitivno?

Najprije treba ustanoviti, da *Driesch znade, što znači »znati« i »htjeti«, i koje je značenje drugih riječi, kojima se služi.* Inače ne bi ih razlikovao. Znade i to, da jedno značenje nije drugo; da razna značenja ne mogu nikad biti jedno isto značenje; zato traži pomno, koje je značenje pravo. Znade dakle, što znači pravo i krivo, ili istinito i pogrešno ili neistinito. Znade, da ništa ne može biti ujedno i u istom smislu pravo i krivo, niti u ovom posebnom slučaju niti u kojem god drugom, jer znade, da nešto pravo ne može u istom smislu biti nešto krivo. Driesch znade i to, da je

njegova formula praopstojnosti njegova vlastita, a ne tuđa; razumije dakle, što znači »vlastit«, a što »tuđ«, »ja« i »drugi«, inače ne bi razlikovao vlastito i tuđe, sebe i drugoga. Znade i to, što znači sumnjati, jer inače ne bi razlikovao opstojnost, o kojoj ne može sumnjati, od one, o kojoj može sumnjati. Znade, što znači »biti« i »ne biti«, inače ne bi pitao, da li nešto jest ili da li nije. Znade i to, da mišljenje ima uvijek svoj subjekat, jer inače ne bi govorio o svojem i o tuđem mišljenju, niti bi nastojao, da oprovrgne tuđe mišljenje, ako misli da je krivo. Znade i to, da svako mišljenje ima neki predmet, kojemu se mora prilagoditi, a koji je o njegovu mišljenju neovisan; inače ne bi pitao, je li mišljenje istinito ili ne, nego bi mogao uvijek msliti po svojoj volji.

Napokon *znade, da svijest, i to njegova vlastita svijest, uvijek svjedoči istinu;* inače ne bi nikad mogao ništa znati na temelju svjedočanstva same svijesti. Pa ipak znade mnogo toga na temelju same svijesti. Ako jedan put znade na temelju same svijesti, da je nešto istinito, onda znade, da je sve istina, što svijest kaže.

Kako bismo nazvali razne istine ili spoznaje, koje ima onaj, koji priznaje Drieschovu formulu praopstojnosti, to kao početak svakog filozofiranja, ovo je sporedno pitanje. Ali nema nikakva razloga, zašto ne bismo mogli upotrebljavati klasičnu terminologiju »teorije prvotnih ili temeljnih istina«, koja zauzima tako važno mjesto u skolastičkoj noetici. Ni ova terminologija nije najsavršenija, osobito, ukoliko razlikuje tri prvotne istine, kojima daje imena, koja po svome značenju ne bi morala služiti upravo za ove tri spoznaje: prva činjenica, tj. spoznaja vlastite egzistencije; prvo načelo, tj. spoznaja, da ništa ne može ujedno i u istome smislu biti i ne biti; spoznaja, da se naše mišljenje može i mora ravnati prema nečemu, što je o njemu neovisno. Prva se spoznaja zove »prva činjenica«, druga »prvi princip«, treća »prvi uvjet«. Već sam izrazio svoju sumnju, jesu li ova imena najzgodnije odabrana.

3. *Ispitajmo sada, je li istina, da u Drieschovoj formuli, ili bolje, u onoj praopstojnosti, koja je njegovom formulom izražena, nijesu sadržani oni razni pojmovi, koje Driesch nabraja.* Da nijesu sadržana imena ili termini, koje Driesch spominje, ovo je dakako jasno. Ali pitamo, je li moguće postaviti onu formulu s razumijevanjem njezina sadržaja, a da se ne razumiju pojmovi, koje Driesch nabraja.

Znade li, što je »stvar« tko postavlja s razumijevanjem Drieschovu formulu »Ja imam svijesno, i svijestan sam, da imam uređenu puninu nečega — Ich habe bewusst und zugleich meines Habens bewusst eine geordnete Fülle des Etwas. Oder ganz kurz: Ich habe bewusst geordnetes Etwas«. Tko tako govori i razumije, što hoće da kaže, znade, da mora ovako govoriti i misliti, a ne obratno. On dakle znade, da se u svome mišljenju mora nečemu prilagoditi, što je dakle o njegovu mišljenju neovisno. A ovo, što je o našemu mišljenju neovisno, zove se »stvar«. Istina, ova riječ nije spomenuta u formuli. Ali to nije ni nužno. Bezbroj puta mi

imademo već neki pojam, znademo, što nešto jest, premda još ne znamo, kako se to zove. Zato toliko puta tražimo, kako bismo zvali, što zamišljamo; a čestoputa ne možemo naći zgodnoga imena. Bilo bi dakle posve krivo, ako bismo mislili, da ne može postojati pojam, i to jasan pojam, gdje nema imena. Ovo vrijedi i za naš slučaj, gdje pitamo, ima li pojam »stvari«, tko s razumijevanjem izgovara Drieschovu formulu, premda se u njoj riječ »stvar« ne spominje? Već smo vidjeli, da doista ima pojam stvari, jer ima pojam nečega, što je o mišljenju neovisno, a o čemu je mišljenje ovisno.

Driesch tvrdi dalje, da u njegovoj formuli nije sadržan p o j a m »s u p s t a n c i j e«. Pogledajmo, je li tako. Tko s razumijevanjem izgovara ovu formulu, znade, da je on nešto, što znade, tj. što ima znanje kao neko svoje određenje. Ujedno znade, da sam nije ničije određenje. Ovo očituje i time, što svoje mišljenje pripisuje samo sebi. Svoju formulu suprotstavlja tuđemu mišljenju, krivim formulama, kojima se drugi služe. Znade također, da oprečna mišljenja ne mogu biti jednoga istoga, koji misli; nego da moraju biti razni, koji istodobno imaju oprečno mišljenje, oprečne formule. Iz svega ovoga slijedi, da zamišlja sebe kao nešto, što ima neko određenje ili pripadnost ili svojstvo, a sam nije ničije određenje. A nešto takvo zove se supstancija. Ima dakle pojam supstancije, tko razumije Drieschovu formulu, premda se u njoj ne spominje riječ ili ime ovoga pojma.

Istotako, tko Drieschovu formulu s razumijevanjem izgovara, ima i p o j a m »s v o j s t v a«. Svoje naime znanje zamišlja kao nešto, što on ima kao neko svoje određenje; kao nešto, što nije on, ali je njegovo, i to tako o njemu ovisno, da može biti samo njegovo. On zamišlja svoje mišljenje kao nešto, premda ne kao supstanciju. A nešto, što nije supstancija, zove se svojstvo, za razliku od supstancije. Je li moguća koja razlikost svojstva, ovo je novo pitanje. Jamačno znade, da jest moguća, jer razlikuje mišljenje i htijenje, premda je i jedno i drugo svojstvo u rečenome smislu. I opet, ništa ne smeta, što se u formuli ne spominje riječ »svojstvo«.

Driesch dalje tvrdi, da njegova formula ne sadržaje »v i e l e I c h e o d e r S u b j e k t e«. Da se ne spominje riječima niti jedinstvo niti mnoštvo to je dakako istina. Ali opet pitamo, znade li, tko se služi Drieschovom formulom, da je jedan, i to samo jedan, koji ima ovo mišljenje? Istina je i to, da time, što spoznaje svoje vlastito jedinstvo, ne spoznaje jedinstva tuđega subjekta, jer ne spoznaje time samim tuđe egzistencije. Ali svakako spoznaje, da je sam nešto, što je nerazdijeljen imaoc ovoga mišljenja. A takav nerazdijeljen imaoc mišljenja zove se jedan subjekat mišljenja. To je pojam jedinstva, i to jedinstva subjekta ili imaoca. Ovo znanje ostaje, pa makar ne upotrebljavao riječi »jedan subjekat«.

Ni »*Allgemeingültigkeit*« prema Drieschu nije sadržan u njegovoj formuli. Bez sumnje, ako gledamo samo na riječ. Ali ispitajmo, da li znade, što ovom riječju označujemo. On znade, da je njegova formula istinita ne samo za njega, nego i za svakoga drugoga, koji možda postoji. On zahtijeva, da svaki drugi, ako postoji, prihvati njegovu formulu, jer bi se inače prevario. Razlog dakle, zašto od svakoga zahtijeva, da mora prihvatiti njegovu formulu kao jedino ispravnu, zamišlja i spoznaje; samo mu ne daje odmah na početku imena, kašto ovo obično biva. I pojam »općenita vrijednost — Allgemeingültigkeit« sadržan je dakle u Drieschovoj formuli, ako je potpuno razumije, a ne samo mehanički ili na površini promatra.

Isto vrijedi i za pojam »B e w u s s t s e i n ü b e r h a u p t — svijest uopće«, za koji Driesch tvrdi, da nije nikako sadržan u njegovoj formuli. On sam veli, da je svijestan, da ima nešto uređeno — »Ich habe bewusst und zugleich meines Habens bewusst eine geordnete Fülle des Etwas. Oder ganz kurz: Ich habe bewusst geordnetes Etwas«. On dakle razumije, što znači »biti svijestan«, inače ne bi ovo razlikovao od onoga, što znači nešto drugo. Ako li Driesch razumije pod »Bewusstsein »überhaupt« neku svijest koja ne bi bila ničija, potpunoma ima pravo, što kaže, da takva svijest ili pojam takve svijesti nije sadržan u njegovoj formuli; takva je naime svijest, koja ne bi bila ničija, dakako nemoguća. Samo si Driesch malo protuslovi, kad veli, da u njegovoj formuli nije sadržan pojam subjekta kao nečega jednoga, što ima mišljenje ili htijenje, a ipak otklanja pojam svijesti, koja nema subjekta, koja je dakle svijest uopće.

Napokon Driesch osobito ističe, da u njegovoj formuli nije nikako sadržan p o j a m d j e l o v a n j a, n a r o č i t o u o b l i k u m i s l i t i i l i h t j e t i — enthält namentlich nicht den Begriff Tätigkeit, zumal enthält sie ihn nicht in der Form denken oder wollen«. Ako Driesch time hoće da kaže samo to, da mišljenje ili htijenje ne proizvodi svoga predmeta, t. j. ono, o čemu mislimo ili što mi hoćemo, to je dakako istina, koju nam svjedoči s najvem jasnoćom naša svijest, pa i čitav život i Drieschov i naš. I mišljenje i htijenje ovisno je o svome predmetu, a ne obratno. Ako li Driesch svoju tvrdnju razumije tako, da isključuje i samo razmišljanje o predmetu ili htijenje nekog predmeta, očito se vara, kašto smo već prije vidjeli. On znade, da je njegova formula njegova, plod njegova rada. On sam kaže str. 2), da je njegova nauka »rezultat njegova istraživanja — Ergebnis unserer Untersuchung«. I dodaje nedvoumni izraz, koji znači neko djelovanje: »Dieses Ergebnis zu errarbeiten, ist ihr eigentlicher Zweck — Ovaj rezultat izraditi, to je njegovo (naime našeg istraživanja) prava svrha«. Nema izrađivanja ili postizavanja radom, gdje nema rada; a nema rada, gdje nema nikakva djelovanja; niti ima svrha, gdje nema nikakva djelovanja. Ako Driesch naše mišljenje isporeduje s gledanjem, upravo najbolju ilustraciju naše nauke napominje: Gledanjem ne proizvodimo stvari, koju gledamo; pa ipak je gledanje rad, koji nas dapače i umara. Tako i mišljenje i htijenje. Ako mišljenje i htijenje ne bi bilo djelovanje, i to ne ničije nego nečije, Drieschovo, naše vlastito ili koga drugoga, ne bi se niti Driesch niti itko drugi mogao ponositi svojim djelima, ako su dobra; niti se poradi njih kajati, ako su zla. Niti bi imalo ikakva smisla, bilo sebe bilo druge poticati ili odvraćati od njega.

Ovo je naš odgovor na Drieschovu tvrdnju, da u njegovoj formuli nijesu sadržani razni pojmovi, koje nabraja, a među kojima osobito ističe pojam djelovanja. Samo ćemo još dodati jednu razliku, koja je od najvećega značenja, a kojom smo se služili u svojoj kritici Drieschove nauke. D r u g o j e z n a t i i l i i m a t i n e k i p o j a m; a d r u g o j e, z n a t i i m e o v o g a p o j m a. drugo opet imati jasan pojam, a drugo znati definiciju ili tumačenje ovoga pojma; drugo opet, imati pojam, a drugo, kazati, da ga imamo. *Veoma se vara, tko misli, da jednostavnoj formuli, koja se sastoji samo od nekoliko riječi, odgovara istotako jednostavan sadržaj u našoj duši.*

Najvažnije je pitanje kod tumačenja kojegod izreke: Što mora dotični znati, da može ovo kazati, i to ne mehanički, nego s razumijevanjem? Koliko toga moram znati, da mogu na neko pitanje odgovoriti, da ne znam, što bih odgovorio!

*

Vidjeli smo, što Driesch naučava, kako treba započeti svaku filozofiju ili svako filozofiranje. Ovo je onaj »prolegomenon ili predgovor«, koji je označen podnaslovom njegove knjige »Wissen und Denken. Ein Prolegomenon zu aller Philosophie«.

Koju je filozofiju Driesch na ovom temelju sagradio? Hoće li ispuniti svoje obećanje (str. 12), i pokazati, kako je filozofija sa svim svojim dijelovima moguća na temelju njegove nauke? On obećaje, da će u ovome svome djelu zacrtati samo najbitnije temeljne poteze, jer detaljnoj izvedbi služe njegova veća djela. Ove ćemo temeljne crte Drieschove filozofije pomno promotriti.

Franjo Šanc D. I.

Proročansko papinstvo

Svaka istina ima proročki karakter. Ima ga već stoga, što istina vrijedi za sva vremena, dakle i za budućnost. Mislimo međutim sada na one istine, koje su tijesno povezane sa smislom života. To su istine, koje su zapovjednički upravljene na našu ćudorednu volju. Životne su to vrednote u svojim različitim stupnjevima. Ondje, gdje se život osniva na ćudoređu, nastat će same po sebi stanovite praktične posljedice... Kod čovjeka, koji je na visokom moralnom stupnju, može se vrlo lako nabrojiti množina plodova, koja će se kod njega pojaviti kao posljedica istine. Može se unaprijed kazati, da takav čovjek ne će krasti, ne će ubijati, da će svoju časnu riječ održati.

Ako se cijela narodna zajednica upravlja prema moralnim idejama, to se tu mogu pretpostaviti i najsmjelija proricanja. Ovakav narod razvit će lijep smisao za ljubav i pravdu, a u zajednici sa ostalim narodima, bit će narod mira. Naprotiv je jasno da tamo, gdje vodilje života počivaju na krivim pretpostavkama, dakle na nijekanju istine, ne će biti svetaca nego zločinaca. Tako istina ima doista proročanski karakter, i stoga mogu oni, koji promatraju cijelo ljudsko djelovanje u svijetlu istine, gledati vrlo daleko u budućnost. Dosljedno je, da se institucija kao što je papinstvo, koje je stavljeno u službu istine, uzdiže kao svjetionik u moru vremena i da njegova svijetlost prodire daleko u budućnost čovječanstva.

*

Kako su se ispunila u novije doba sva papinska proročanstva. Čitamo li danas pažljivo velike dokumente počevši tamo od Sillabusa Pia IX., u kojem je papinstvo zauzelo svoje stanovište prema osnovnim ćudorednim pitanjima javnoga poretka, vidimo, kako su bile opravdane opomene i kako se to sve strašno ispunilo. Ne možemo dovoljno naglasiti, da najnoviji razvoj događaja, nije iznenadio vjernoga kršćanina. Došlo je naime u mnogim krugovima donle, dokle je i moralo doći, kad se moral i kršćanstvo ne uzimaju ozbiljno. Naprotiv morale bi se pobuditi najveće sumnje protiv kršćanstva, kad bi duhovni plodovi uspijevali na drugom drvu, a ne onom, kojega je Krist posadio. To je uzdrmalo opet savjest mnogome državniku našega vremena, pa su mnogi od njih otvoreno uputili modernu civilizaciju na kršćanske temelje. Predsjednik Rossevelt, Lord Halifax, Chamberlain, a da se i ne spominje engleskoga kralja i holandesku kraljicu, a i mnoge druge istaknute ličnosti govorile su tako, da je Pio XII. u svom apelu

za mir s pravom mogao ustvrditi: »Mi znamo, da sa sobom imamo duh stare Evrope, koja je sačuvala svoju vjeru i koja se upravlja po kršćanskom duhu, znamo, da sa sobom imamo cjelokupno čovječanstvo, koje očekuje kruh i slobodu, a ne oružje, koje ubija i razara. S nama je Krist, koji je bratsku ljubav postavio kao najviši zakon, uveo je u vjeru kao uzdanicu za posvetu ljudi i naroda.«

Na posve osobiti način, pokazale su se zadnje godine pontifikata Pia XI. kao razdoblje značajnih proročanstava. Tko usporedi obje enciklike »Mit brennender Sorge« i »Divini Redemptoris« lako će ustvrditi da je za ovog velikog papu, stupila sasvim u pozadinu razlika između boljševizma i nacizma, pred jednakošću svega antireligioznog i protukršćanskog držanja. Pio XI. je uvijek jednako gledao na oboje kao što dokazuje i znameniti govor u Castel Gandolfu, što ga je upravio španjolskim bjeguncima. Budući da je papa uočio bit stvari, to je on mogao godinama unaprijed proreći, što se je kasnije zbilo pred cijelim svijetom iz prijateljstva boljševizma i nacionalsocijalizma. U tim enciklikama nalazi se i izraz o terorističkom kolektivizmu, koji dolazi u obim ovim pojavama. Mi upozoravamo na to, jer je upravo ovaj izraz karakterističan, a nije li mu protivnik ličnost i sloboda? Pođimo korak dalje. I ako je Pio XI. bio papa mira, kao što i njegov genijalni predhodnik Benedikt XV. i svi nosioci tiare, jer to traži njihovo sveto poslanje, iako je učinio sve što se za svjetski mir učiniti moglo, to je ovaj muževni karakter stavio svoje ime i na okružnicu o položaju katolika u Mexiku. To je enciklika, u kojoj se obrađuju temeljito pitanja, kada ima jedan narod pravo, i dužnost da se oružjem u ruci bori za svete tradicije proti silnika, koji svijesno i programom idu za tim da unište vjeru i kršćanstvo. I ovdje dobivaju riječi toga pape vrijednost proroštva. Zadržimo se malo na tome mjestu, tako su delikatne stvari, koje ovdje dolaze do izražaja. Svjetski rat, koji je sad ponovno izbio dade se samo teško usporediti sa onim iz 1914. god. To je uopće jedinstveni rat, za kojega je Chamberlain, a također i Daladier izjavio, da nije uperen proti njemačkoga naroda. Što su ova dva državnika izjavila nalazi razumljivo odjeka i u njihovom vlastitom narodu. Tko je u ovom tjednu živio u Engleskoj ili u Francuskoj, taj će odmah istini za volju ustvrditi, da tamo nitko nije htio rat, pače postajalo je gotovo jednodušno odbijanje. Oni, koji su označivali rat kao neizbježiv nijesu to učinili za to, što bi rat htjeli, nego jer nijesu našli drugoga rješenja. Nema u tim zemljama nikakove mržnje na strance, što više postoji sasvim drugi osjećaj. Sa strancima se govori sasvim otvoreno i vjeruje se, da svaki mora biti s time sporazuman, da boljševizam i nacizam moraju iščeznuti iz čovječanstva sa svojim anarhističkim namjerama. Tome odgovara donekle i govor, što ga je Chamberlain uputio na njemački narod. Sigurno nije bilo govora o križarskoj vojni, ali je ipak cijelo ratno zbivanje, po državnicima demokracije, koji su sad na vodstvu, postavljeno

kao borba ideja. Dok god je boljševizam iznutra razdirao »frontu mira« to nije bilo moguće. Ali pošto su se nacizam i boljševizam i politički ujedinili, moglo bi se pošteno i jasno istaknuti ideale slobode i ličnosti, kojima se ima doprinjeti najveće žrtve. To je sa moralnog gledišta vrlo zanimljiv razvoj, o kojemu se za sada ne može govoriti u punoj jasnoći, jer su se mnogi tako dugo varali o biti nacionalsocijalizma. Stoga je razumljivo, da će sad zbog postojeće povezanosti između opravdanih narodnih interesa i ateističkih vlada — koje u konačnoj svrsi hoće nešto sasvim drugo nego narodne interese, — mnogi građani države, koji žele da ostanu vjerni Crkvi i narodu zapasti u tragičnu situaciju.

Jedno je sigurno: kada je Pio XI. karakterizirao pretjerani nacionalizam, rasizam i separatizam, pronašao je veliki problem, koji je skriven u svim ovim pojavama. On je Kristov barjak stavio sučelice zahtjevima Cezara. To je gledanje bilo za naše vrijeme proročansko viđenje one opreke: »Krist ili Cezar«. Tko dođe do te spoznaje, znat će gdje ima da bira svoje mjesto. Pravi izbor će bez sumnje zahtjevati heroizma. Budućnost kršćanstva i kršćanske kulture u Evropi i u cijelom svijetu zavisit će o tome, da li će se naći tih herojskih ljudi u dovoljnom broju. Ako još do sada ne postoje, ili još nijesu probuđeni, neka ovi silni događaji budu poput prodorne trublje za sve kršćanske narode.

F. Muckermann D. I.

Za kršćanski društveni poredak

A. VELIKE SOCIJALNE TEZE LAVA XIII (1878—1903)

Vidjeli smo* da su dvije strane velikog problema o mogućem skladu među Crkvom i novim vremenima, bile proučavane čitavo pola vijeka od raznih pristaša.

Bila je produbljena nauka, zahtjevi običaja i zahtjevi modernih ustava.

Poslije analize došlo je doba sinteze kršćanskog društvenog poretka preuređenog za sadašnja vremena, a Lav XIII je bio onaj, koga je providnost odredila da je provede. Tu sintezu će Lav XIII. u cijelosti da ostvari: obitelj, organizirano društvo, Državu, radništvo, politiku, sve će da pregleda i da stavi na mjesto, da ni u čem ne popusti od prave nauke i da ne povrijedi ničije osjetljivosti.

Pristajući na jedan viši program, kojeg oni nisu predvidjeli, Dupanloup i Mgr. Pie se složiše a Montalembert i Veuillot se poljubiše poljupcem mira.

Djelo Lava XIII. može da se proučava obzirom na obitelj na društvo i ekonomiju. Pozabavit ćemo se njegovom naukom, na pojedinim područjima: obitelji, civilnom društvu, zanimanjima.

I. OBITELJ

Prva velika konstruktivna enciklika Lava XIII. je enciklika Arcanum o kršćanskoj ženidbi (10. veljače 1880). Odmah je papa vidio ogromnu važnost obitelji, »koje je temelj i početak: ženidba«. Ženidba je prije svega jedna vjerska institucija: »Ima u ženidbi nešto posvećenog i vjerskog, što nije nadodano već prirođeno, što joj ne dolazi od ljudi već od prirode same.«

Ali ova vjerska institucija nije bila dovoljna Kristu Otkupitelju. On je htio da poveća njenu slavu i njenu čast; On ju je podigao na čast sakramenta, koji proizvodi milost.

Od tada se brak ističe u Crkvi kao vjerska ustanova i kao sakramenat.

Crkva je uostalom potpuno ispunila svoju zadaću, ona je bdila nad jedinstvom braka, njegovom nerazješivošću, njegovoj

* Poredi članak »Suvremeno papinstvo i socijalni život« u Životu br. 1. o. g. str. 49—56.

svetosti; ona je isposlovala za robove pravo ženidbe, ona je uzdigla ugled žene, koja je drugarica čovjeka, a ne njegova sluškinja; ona je postavila razborite granice vlasti muža, ona se je napokon borila proti rastave, ne bojeći se da se uhvati u koštac s kraljevima i s mogućnicima kada bi prekršili nerazrješivost ženidbe.

Crkva znade da je brak u vezi sa zemaljskim dobrima i interesima, dobrima i interesima, za koje se brine država. Ali civilni obred ondje gdje postoji, uređuje samo ove zemaljske interese, a ne stvara nikakovu vezu pravog kršćanskog braka. Crkva dopušta u nekim slučajevima rastavljanje tijela t. j. rastavu od stola i postelje, ali nerazrješivost ostaje dalje.

Tako su učvršćeni principi, i omeđene vlasti, koje se tiču tog ugaonog kamena društva — obitelji.

II. DRUŠTVO

Isto kao što i obitelj bilo je i civilno društvo bolesno. Izvješni su se nazori morali i ovdje urediti. Lav se XIII. jednako hrabro dao i na to.

Individualizam, ljudski postanak vlasti, njena neutralnost, obožavanje Države, to su velike mane modernog društva. Ovim se je manama modernog društva suprostavio Lav XIII. sa trim enciklikama.

1881. D i u t u r n u m, o postanku civilne vlasti.

1884. I m m o r t a l e, o kršćanskom sastavu države.

1888. L i b e r t a s, o slobodi i o slobodama.

POSTANAK CIVILNE VLASTI

Ljudi ne sačinjavaju jednu divlju i samotnu rasu; već prije svakog zaključka njihove lične volje, njihovo je naravno stanje da žive u društvu.« Ovo proti individualizmu J. J. Rouseau-a.

»Društvo ne može opstajati, niti se može zamisliti, ako se ne nađe netko, koji ublažuje i koji drži ravnovjesje među pojedinačnim voljama, i dovodi u jedinstvo ove različite tendencije.«

To proti anarhiji i za potrebno poštovanje vlasti.

Ali odakle vlast? pita naš tašti i oholi vijek. Neće li ga upravo ovdje Lav XIII povrijediti?

Papin je odgovor krasan i siguran.

»Nema čovjeka, koji bi imao u sebi i po sebi sve, što treba, da bi vezom savjesti, vezao slobodnu volju sebi sličnih.«

Jest, čovjek je tako velik, da mu se ni jedan čovjek ne može nametnuti za učitelja, i da nitko ne može da zapovijeda njegovoj savjesti. Biti poslušan čovjeku, samo kao čovjeku — to je poniziti se. Moć i pravo da se zapovjeda čovjeku mora doći ozgor, mora doći od Boga. Vođe, ocevi, svećenici moraju s visoka primiti pravo za provođenje svoje vlasti.

To je suština te nauke bez ikakvog dodavanja ili oduzimanja. Evo njezine primjene na sadašnja vremena.

»Važno je, da se ovdje naglasi, da u slučaju, kad se radi o označivanju onih, koji imaju da upravljaju javnom stvari, katolička nauka neće postaviti nikakve zapreke, već će to prepustiti izboru i ukusu većine. Ovaj izbor, uistinu, označuje osobu vladara, a ne tiče se prava suverenosti, jer u tom slučaju ne ustanovljuje on vlast, nego samo odlučuje, po kome će ona biti predstavljana.«

Kako su se te sigurne, mirne riječi, dojmile živčano iscrpljenog vijeka možemo lako pogoditi.

Pravi lik katolicizma počeo je opet da svijetli pred njegovim očima!

KRŠĆANSKI SASTAV DRŽAVA:

ODNOSI MEĐU CRKVOM I DRŽAVAMA

Pitanje se ovdje proširuje i papa nastavlja o samoj organizaciji države i društva. I ovdje on najprije izlaže nauku, zatim primjenu na sadašnje vrijeme, upozorava na ono što je nepromjenljivo i vječno, i što se dade mijenjati i zamjenjivati.

A. TEORIJA O KRŠĆANSKOJ DRŽAVI

Sam Krist je označio nepromjenljivu razliku dvaju društava i njihovu zasebnu ulogu: »Bog je razdijelio vladanje ljudskim rodom među dvije vlasti: crkvenu i civilnu; prva je podređena božanskim stvarima, druga ljudskim.« I jedna i druga je suverena na svom području.

»Ima dakle jedan propisani krug, u kojemu svaka vrši svoje djelovanje j u r e p r o p r i o — vlastitim, naročitim pravom.«

Nepromjenljivo je još i to, što se one moraju slagati, jer se njihova vlast primjenjuje na iste podanike.

Potrebno je dakle da bude među dvjema vlastima, jedan dobro uređeni sistem odnošaja, sličan onome, u čovjeku, koji čini vezu duše i tijela. Tako sve, što je u ljudskim stvarima posvećeno, sve što se odnosi na spas duše i štovanje Boga, bilo po naravi ili po odnosu k svome cilju, sve to spada pod vlast Crkve. Što se tiče stvari, koje spadaju u civilan i politički red, pravedno je da budu pod civilnom vlasti.«

Civilno društvo, stvoreno od prirode, to jest od Boga, ima prama njemu neke dužnosti:

»Ako narav i razum nameću svakome da poštuje Boga svetim i posvećenim kultom, one podvrgavaju tom istom zakonu i civilno društvo...«

Što se tiče odlučivanja, koja je vjera prava, to nije teško:

»Mnogobrojni i vrlo jasni dokazi... dokazuju da je prava vjera ona, koju je Isus Krist ustanovio, i koju je dao svojoj Crkvi da je čuva i širi.«

Kao što je bio rekao već kardinal Deschamps: »Razum, ako hoće da bude vjeran samom sebi ne može da bude bez objave, volja ne može da bude bez milosti; civilno društvo bez vjerskog društva. Slobodarstvo u tom pogledu vuče za sobom štetne posljedice.«

»Socijalna organizacija bila je takva, da je za dugo vremena pružala i sretnu ulogu i prijateljsku izmjenu usluga.«

B. POGANSKI ETATIZAM

»Ta opasna želja za novotarijama, koja se rodila u XVI. vijeku, pošto je poremetila kršćansku vjeru, prošla je naravnom nizbrdicom k filozofiji, a od filozofije k civilnom društvu. To je uzrok počecima modernih načela razuzdane slobode, o kojoj se sanjalo i koju se proglašavalo kroz velike izmjene posljednjeg stoljeća, kao načela i temelj novog, do sada nepoznatog prava, koje je više puta u neskladu ne samo sa kršćanskim već i sa naravnim pravom.«

Ovdje Lav XIII. nabraja i osuđuje ova kriva načela, isto onako, kao što su to učinili Grgur XVI. i Pije IX. Ovaj je kaže Lav XIII., od toga dao napraviti zbirku, da bi u tom moru zabluda, katolici imali sigurno vodstvo.

KAKO DAKLE TREBA DA SE VLADA?

»U teoriji, potrebno je da se neslomivim pristajanjem držimo svega, što su rimske pape naučavali ili što će naučavati. Na osobiti način onoga, što se odnosi na moderne slobode, kako ih se naziva, svak mora da se drži presude apostolske stolice i da se podvrgne njenoj odluci.«

C. PRAKTIČNO STANOVIŠTE KATOLIKA — ALI U PRAKSI?

1) Najprije što se tiče raznih formi vladanja — Crkva je prema njima ravnodušna.

»Ne osuđuje se u sebi da narod ima najvećeg udjela u vladi to čak — u nekim vremenima i pod nekim zakonima — može da postane, ne samo prednost, već i dužnost za građane... Kazati stoga da Crkva gleda prijekim okom na najmodernije forme političkih sistema — jest kleveta.«

2. A sloboda kulta? I ako Crkva drži da nije dozvoljeno da se razne vjere postave na istoj zakonskoj visini kao prava vjera, ona ne osuđuje radi toga poglavice Država koji, da bi postigli dobro, ili da bi izbjegli zlo, podnose u praksi, da svaki kult zauzme u Državi i svoje mjesto.«

Moramo stoga bez straha, sudjelovati u javnim poslovima.

»Katolici imaju dobrih razloga da sudjeluju u javnom životu: oni to čine i moraju činiti, ne zato da bi potvrdili ono, što ima da se kudi u sadašnjim političkim institucijama, već da iz tih istih institucija, koliko je god moguće, izvuku korist za javno dobro...«

C r k v a i m o d e r n e s l o b o d e. — Lav XIII. je u enciklici o kršćanskom sastavu država samo spomenuo pitanje slobode i modernih sloboda. Na koncu, baš u tome je bio čvor savremenog problema. U enciklici L i b e r t a s on će ga ispitati u čitavoj njegovoj opsežnosti. Tu se uistinu veliki Papa uhvatio u koštac sa zalutalim vijekom, koji on ljubi i koji on hoće da potpuno prosvijetli. Počinje s prekrasnom hvalom slobodi, hvalom, koju svijet nije mogao a da ne pročita s veseljem:

»Sloboda prekrasno dobro prirode i izuzetni dar inteligentnim i razumnim bićima, daje čovjeku dostojanstvo, koje ga postavlja u ruke vlastitog savjetovanja i po kojemu on postaje gospodar svojih djela.«

Sada joj iznosi pravu narav.

»Ona ima za predmet, kao i volja, jedno dobro koje je slično razumu... Kad volja dakle, zaželi neki predmet, koji se odalečuje od naravnog razuma, pada u ogromnu zabludu, koja nije ništa drugo nego kvarenje i zloupotreba — slobode.«

Treba dakle neka zaštita, pomoć, da se održi ovu slobodu na putu razuma.

Ta pomoć, to je naravni zakon napisan u srcu svakog čovjeka, koji mu nalaže da čini dobro, a da bježi od zla.

To je ujedno zakon evanđelja, koji je došao da pridoda svoju svijetlost božanskoj milosti.

Svi ti zakoni pomažu, olakšavaju, množe i spasavaju slobodu. Tako »ništa nije apsurdnijega rečeno ili izmišljeno i ništa što bi se više protivilo zdravom razumu od ovoga: Čovjek, koji je po prirodi slobodan, mora biti oslobođen od svakog zakona... Istina je baš protivna, to jest da čovjek mora biti podvrgnut zakonu, jer je slobodan po naravi.«

Primjenite ovo dokazivanje na društvo.

»U jednom ljudskom društvu, sloboda, dostojna toga imena ne sastoji se u tome da činimo sve što nam se sviđa: to bi dovodilo Državu do ogromnog nereda...«

Sloboda se sastoji u tome da pomagani civilnim zakonima, uzmognemo što bolje da živimo prema propisima vječnog zakona. U tome je pravi smisao slobode. Mnogi su nažalost mislili da sloboda podređena moralnom zakonu nije više sloboda nego ropstvo.

Ta zabluda tlači naše doba i ona je urodila onim, što se nazivlje »modernim slobodama«, na koje će se papa napose osvrnuti.

NAJPRIJE SLOBODA BOGOSLUŽJA

»Ona počiva na načelu, da je dozvoljeno svakome ispovjedati onu vjeru, koja mu se sviđa, ili čak da ne ispovjeda nijednu... Kad se gleda sa socijalnog gledišta, ova ista sloboda hoće da Država ne dade nikakav kult Bogu ili da ne dozvoljava nijedno javno bogoslužje.«

S l o b o d a r i j e č i i t i s k a, sastoji se u mogućnosti da se svugdje rasprostrani laž i grijeh, pod istim okolnostima kao istina i krepost.

A s l o b o d a n a u č a v a n j a ? »Ni to ne možemo drugačije suditi: Samo istina mora da uđe u duše, jer samo u njoj inteligentna bića nalaze svoje dobro, svoj cilj i svoju savršenost...«

Š t o s e t i č e s l o b o d e s a v j e s t i; »Ako se pod tim razumjeva da svak može, po svojoj volji da vjeruje u Boga ili da ne vjeruje, dokazi, koji su gore naznačeni dovoljni su da ga obore.«

Treba dakle da se dade razumjeti duhovima našeg vremena, ne samo da nema protuslovlja među zakonom koji ograničuje, upravlja i vodi, i slobode, koja hoda u svijetlosti tog zakona, već protivno da ova čuva i spašava onu.

Još jednom Lav XIII. pošto je temeljito prikazao zablude, prelazi na praktično vladanje, kojeg se treba držati u sadašnjosti.

U svom materinskom procjenjivanju, Crkva ima u vidu teške terete ljudske nemoći... Radi ovih razloga, dajući pravo samo onome, što je istina, ona se ipak ne protivi toleranciji, kojom vlast misli da se može služiti u pogledu nekih stvari protivnih istini i pravdi, pred jednim gorim zlom, koje treba izbjeći ili pred većim dobrom, koje treba postići i zadržati.

A l i p a p a p o s t a v l j a t r i u v j e t a: Prvo, zakon ljudi, koji pronose zlo »nikad ne može i ne smije odobravati..., jer je to u sebi protivno općem dobru, koje zakonodavac mora htjeti.«

Drugo, treba priznati »da što je nužnije snošenje zla u nekoj državi, to se stanje te države sve više udaljuje od savršenstva.«

Treće, snošenje zla, koje se mora ravnati prema načelima političke razboritosti, mora da bude strogo ograničeno granicama svoga »raison d'etre«, to jest mora da bude u vezi s javnim napretkom.«

Ukratko: Nije nikako dozvoljeno da se traži, da se uskraćuje ili da se pruža bez razbora slobodu misli, tiska, naučavanja, vjere, kao i drugih prava, koja je narav dala čovjeku. Slijedi također da ove razne slobode mogu, iz nekih razloga da budu podnošene, kad ih sređen temperamenat čuva da se ne izrode u razuzdanost i nered. Ondje napokon gdje su po običaju dopuštene ove slobode, državljani se moraju njima služiti da čine dobro i moraju imati prema njima iste osjećaje koje ima Crkva.«

III. EKONOMSKI RED

Liberalizam i naturalizam nisu poremetili samo društvo i obitelj već i svijet rada. I na tom je polju sloboda proglašena suverenom, radnička su udruženja (cehovi) sa svim svojim lijepim običajima, bila zabranjena.

Pravo udruživanja je bilo ukinuto po Chapelier-ovom zakonu (14—17 lipnja 1791), u ime slobode i individualizma.

Posljedica toga bile su ogromne zloupotrebe; radnički je stalež izmoren patnjama, postao rob kapitala, te je pod utjecajem socijalizma prijetio svijetu revolucijom.

»RERUM NOVARUM«

Državnici, sociolozi, ekonomisti su uzalud tražili lijeka tome, kad se (15. svibnja 1891.) pojavi enciklika »R e r u m n o v a r u m«, izazivajući svugdje divljenje, čak i kod samih nevjernika. Ona je i odviše poznata, a da bismo je mi ovdje na dugo proučavali.

Imat ćemo uostalom, prilike da se taknemo njenih najglavnijih točaka osobito, kad budemo govorili o enciklici »Quadragesimo anno«. Bit će nam dovoljno stoga, da je u kratko prikažemo, da vidite ogromnu ulogu, koju je i ovdje igrao Lav XIII. Pomoći će nam uostalom, neke jake stranice enciklike Q u a d r a g e s i m o a n n o, gdje nam Pije XI. iznosi temeljne misli Leonova pisma i njegove rezultate.

Pošto je odvažno objavio dvostruko socijalno zlo: bijedu radnika, zgrbljenih pod gotovo ropskim jarmom, i mržnju među staležima, koje dijeli ponor; pošto je odbacio socijalizam kao lijek gori od bolesti, Lav XIII. pokazuje pravi lijek, onaj, koji će ponovno stvoriti uništene cehovske organizme, koji će dati željezne kopče društvu i koji će pobuditi u njemu kršćanski duh.

Pri rješavanju toga radničkoga pitanja moraju da sudjeluju tri velike sile: C r k v a, jer je radničko pitanje — pitanje moralno; d r ž a v a, jer je pitanje javno i zakonodavno; r a d n i č k a s t a l e š k a u d r u ž e n j a, jer je to pitanje staleške organizacije.

Tu treba da se vrši ogroman rad oko obnove, koji će ići u protivnom smjeru od djela uništavanja počinjenih god. 1791. Ako se te tri velike sile dadu na posao, budućnost će biti bolja.

PLODOVI ENCIKLIKE

Prošlo je četrdeset godina od enciklike R. N. i papa Pijo XI. pokaza nam njezine plodove.

1. »Crkva je ustrajnom strpljivošću izvršila svoj poziv naučavanja, odgoja i posvećenja.

Tako se ustanovila u znaku i u svijetlu enciklike Lava XIII. kršćanska socijalna znanost, koja raste i koja se obogaćuje od dana u dan zahvaljujući neprekidnom radu ljudi, koje smo mi nazvali pomagaćima Crkve.«

Praktične primjene su popratile rasprostranjenost socijalne katoličke nauke.

»Aktivna dobra volja se zauzela, da se podigne ovaj stalež ljudi, — koji, makar je brojčano ogromno povećan uslijed napretka industrije, — ipak nije dobio u društvenom organizmu dostojno mjesto i nalazi se zapostavljen i gotovo prezren.«

2. Države su srčano prešle granice s kojima je liberalizam zadržavao njihovo posredovanje i počele su da provode široku socijalnu politiku. Obilati su socijalni zakoni došli u pomoć slabima i potlačenima.

»Od ovog ustrajnog rada, rodilo se novo pravo, pravo za kojeg prošli vijek nije znao, koje jamči radnicima poštovanje posvećenih prava, koja im poradi njihovog ljudskog i kršćanskog dostojanstva pripadaju. Predmeti ovih zaštitnih zakona su: radnici, njihovo zdravlje, njihove snage, njihove obitelji, njihov stan, radionica, plaće, osiguranje proti opasnostima u radu. Jednom riječju sve što se tiče položaja radnika, žena i djece na osobiti način.«

3. Radničke organizacije su se također osnivale i umnožavale.

»Mnogobrojni svećenici i laici posvetili su se svugdje osnivanju takvih organizacija... Tako su ova udruženja temeljito izgradila katoličke radnike, koji su znali da skladno povežu marljivo vršenje svog zvanja, sa čvrstim vjerskim načelima; koji su bili u stanju da uspješno brane svoja prava i svoje vremenske interese sa odlučnošću, koja nije odbacivala poštovanje pravde, ni iskrenu želju da surađuje s drugim staležima na kršćanskoj obnovi društva.«

Tako se enciklika Lava XIII. pokazala s vremenom kao velika povelja, koja treba da bude temelj čitave kršćanske aktivnosti, na socijalnom području.«

Nećemo da nadodamo ništa ovim pohvalnim riječima, koje je rekao veliki Papa Pijo XI. o enciklici »Rerum Novarum«. Nitko nije sa više razumijevanja i moći mogao da hvali njegovog neuporedivog predšasnika.

God. 1901. na 18. siječnja Lav je XIII. izdao zbog prepiraka o kršćanskoj demokraciji, encikliku »Graves de communi«. On preporučuje da se od kršćanske demokracije odstrani svako političko značenje i da se sve sile posvete interesima zapostavljenih klasa, ali tako da se pri tome ne zapuste ostale klase, o kojima također ovisi dobrobit i napredak Države.

B. PRIMJENA SOCIJALNIH NAUKA POD PIJEM X-im (1903—1914)

»Djelovanje! — To je ono što zahtjeva sadašnjica; ali djelovanje, koje se odnosi bez rezerve na sveukupno izvršenje božanskih zakona i propisa Crkve, na otvoreno i srčano ispovijedanje vjere, na izvršivanje ljubavi u svim njenim oblicima bez ikakve misli na sebe ni na svoje zemaljske koristi.«

Ovim je riječima Pije X. završio svoju prvu encikliku od 4. listopada 1903. Pokazat ćemo u kratko da je sa socijalnog gledišta on nastavio djelo Lava XIII.

20. listopada 1903. Arthur Verhaegen, predsjednik »Belgijske demokratske lige« podastro je papi izraze dubokog štovanja 120.000 kršćanskih radnika udruženih u toj Ligi. Na to primi slijedeći odgovor:

»Sveti se Otac zauzimlje velikim interesom za radnički stalež i može samo da se veseli djelima belgijskih katolika, koje oni neprekidno ostvaruju za moralno i materijalno pridizanje radnika.«

18. prosinca 1903. izađe »Motu Proprio«, koji se odnosi na pučku kršćansku akciju. On je skupio u 19 članaka praktična pravila, koja su morala da vode ovu akciju i da je učine plodnijom i sigurnijom.

16. ožujka 1904. grof je Medolago Albani poslao papi, u ime talijanske katoličke organizacije »Dei kongressi« adresu, koja je bila čitavi program:

»Pomoću Božjom i služeći se uvijek naukom Svete Stolice vjerujemo da ćemo dostići uzvišeni cilj, za kojim idemo. I kad budu radnici — pomognuti u svojim nastojanjima za postignuće jednog stvarnog vlastitog i samostalnog zastupništva svojeg staleža, — udruženi u staleškim organizacijama u stanju da zajamče sebi samima svoje materijalne i moralne interese, i da po tome, sarađuju s drugim staležima za opće društveno dobro, te kad uporedo s ovima budu postojale odgovarajuće poslodavačke organizacije, i kad napokon budu imale ove odvojene organizacije dviju klasa kao rezultantu i potrebni dopunak mješovite komisije, sastavljene od slobodno izabranih zastupnika jednih i drugih, koje će poštivajući zakone i međusobne dužnosti, uređivati međusobne odnose po pravlima pravde, upotpunjene ljubavlju, istom tada moći ćemo da dovedemo dva faktora produkcije: kapital i rad, ne više kao protivnike, već suradnike za opći cilj materijalne i moralne dobrobiti svih zanimanja, do nogu Vaše Svetosti, da kliču rimskom papi po Kristu obnovitelju ljudskog roda i socijalnog mira.«

NAČELA KATOLIČKE AKCIJE

Na ove krasne riječi, Pije X. odgovori dragocjenim pismom, u kojem ih hrabri.

Ali je poglavito u encikličnom pismu o katoličkoj akciji upravljenom biskupima Italije Pijo X. razvio svoje upute za socijalno djelovanje. Najprije ne će da se govori da se »Crkva utvrđuje na vjerskom zemljištu; nego radije da vjersko područje obuhvata, ne samo ono što pripada božanskoj misiji Crkve, već i ono što spontano proizlazi od ove božanske misije, dakle kršćansku civilizaciju u cjelosti svih njenih elemenata i u svakom od njih napose.«

Evo programa, što ga on označuje ovoj indirektnoj katoličkoj akciji:

»Da se uzme k srcu kao nešto najglavnije interese naroda, a na osobit način one

radničkog i ratarskog staleža ne samo ulijevajući im u srce vjerska načela..., već sušeći im suze, olakšavajući brige, poboljšavajući im ekonomsko stanje... zauzeti se potom da javni zakoni budu pravedni.«

Ostavljajući po strani razne prigovore možemo konstatirati da je kršćanska sociologija našla u Lavu XIII. svog genialnog obnovitelja, a u Piju X. našla sljedbenika i realizatora.

TRADICIJA I NAPREDAK

Kad je morao da osudi »Sillon« (25. kolovoza 1910.) zabilježio je, da je s političkog gledišta: »Crkva uvijek ostavila narodima brigu, da sebi dadu vladu, kakvu oni misle da je najbolja za njihove interese. Ono što hoćemo još jednom da potvrdimo poslije našeg predšasnika jest, da je opasno i pogrešno da se katolicizam potpuno predade jednoj formi vladavine.«

Pijo je X. isto tako odlučan i na socijalnom području.

»Crkva, koja nije nikad izdala sreću naroda kompromitujućim savezima, nema čega da se oslobodi u prošlosti; dosta je da preuzme pomoću pravih radnika obnove organizme, koje je revolucija uništila, i da ih preinači u istom kršćanskom duhu, u kojem su bile osnovane, da odgovaraju novoj sredini materijalnog napretka suvremenog društva. Jer pravi prijatelji naroda nisu ni revolunarci, ni oni, koji uvode novotarije već tradicionalisti.«

Enciklika »Singulari Quadam« od 24. rujna 1912., upućena njemačkim biskupima, ne kudi stručne udruge već interkonfesijonalizam u stručnim organizacijama, ali ga ipak podnosi u nekim okolnostima i pod nekim uvjetima. Ovaj je odlomak pisma preveć važan a da ga ne bismo ovdje naveli: »Socijalno pitanje i prepirke, koje se odnose na način i trajanje rada, na plaće, na štrajk, nisu čisto ekonomske prirode i ne mogu biti raspravljane van crkvene vlasti, jer ovo je pitanje u prvom redu moralno i vjersko i mora se stoga urediti po zakonima i uz sudjelovanje Crkve (»Rerum Novarum«).

Što se tiče radničkih organizacija, i ako je njihov cilj da pribave svojim članovima vremenska dobra, one same zaslužuju potpuno odobravanje i mora ih se držati kao najrealnije i najkorisnije za njihove članove, ako se oslanjaju u prvom redu na osnove katoličke vjere i slijede otvoreno upute Crkve.«

Čitav svijet zna da su pitanja modernizma i rastave Crkve i države u Francuskoj zauzela u najvećoj mjeri vladavinu Pija X. On je odgovorio ovim napadajima sa isto toliko znanja koliko i snage. Enciklike »Pascendi« (8. rujna 1907.), »Vehementer« (11. veljače 1906.) i »Gravissimo officii« (10. kolovoza 1906) ostat će kao naučni spisi prvog reda.

C. SRCE PAPE BENEDIKTA XV. (1914—1922)

HITNO DJELO MIRA

»Vladanje Benedikta XV. piše G. M. Vaussard, pokazat će se isto tako važno za kršćansko pomirenje naroda kao što se vladanje Lava XIII. pokazalo za kršćansko izmirenje staleža.«

Međunarodno pitanje je dakle ono kojim se on najviše bavio za vrijeme svjetskog rata i poslije njega usred najgorih patnja a često najbolnijeg nerazumijevanja.

NJEGOV SOCIJALNI RAD

Znade se, da su njegove socijalne ideje bile iste kao Lava XIII. jer je on bio 1887-1901 na državnom otpravništvu kao intimni sekretar kardinala Rampolle. Sad ćemo vidjeti kako on nije propustio ni jednu zgodu da ih ne iznese i proširi.

Njegova prva enciklika od I. studenog 1914. posvećena najviše ratu i njegovim uzrocima ponavlja osudu zabluda modernista. On je osudio i borbu integralista, koja je bila prouzročila toliku pocjepkanost za zadnjih godina Pija X, i zabranio se izraz »integralnog« katolicizma, koji su neki zlorabili.

KOMENTAR »RERUM NOVARUM«

10. ožujka 1919. Benedikt XV primajući radničko društvo sv. Joakima govorio im je o enciklici »Rerum Novarum,« koju je on nazivao velikom poveljom rada i ocrtao joj glavne karakteristike:

1. Enciklika *Rerum Novarum* ima još i sada svoju prvotnu vrijednost.

2. Moralno i socijalno pridizanje radnika bio je cilj, za kojim je Lav XIII. išao.

3. Sklad se socijalnih staleža ne može postići bez pobjede pravde i ljubavi.

4. U ovom znamenitom spisu, ne govori se samo o pravima poslodavaca, ni samo o dužnostima radnika. Poslodavcima se tu kaže: ako imaju prava ne smiju ipak zaboraviti na dužnosti, koje ih vežu; a radnicima je rečeno: ako moraju izvršivati dužnosti, koje odgovaraju njihovom položaju, oni ne smiju da očajavaju kao da su bespravni.

5. Potrebno je da neki sađu u niže sfere, da bi olakšali narodu stvarno riješenje problema, koji mu se postavljaju. To bi se moglo izvesti, čini nam se, poukom a i osobitim predavanjima, gdje bi se proučavali problemi sadašnjice, koji su više ili manje vezani sa socijalnim pitanjem, i tumačilo bi se narodu rješenje u duhu enciklike »R. Novarum.«

6. »Nikada Crkva neće uskratiti pomoć svemu, što bi bilo u vezi s materijalnom dobrobiti i s moralnim podizanjem naroda. Tako je govorio Lav XIII. pri koncu svoje enciklike. Mi također obećajemo da ćemo u tome slijediti svog slavnog predšasnika.«

DUH KRŠĆANSKOG SINDIKALIZMA

Autunska biskupija je organizirala seriju ženskih socijalnih dana. Papa je naredio dne 7. svibnja 1919., da joj se piše slijedeće: Proučavanje najvažnijih i najaktuelnijih stručnih pitanja, koje je ovo djelo preduzelo znače očuvati, nadamo se, radnike od propagande drugih organizacija često štetnih po njihovu vjeru i po njihov moralni život. To će im olakšati pristup pravim stručnim sindikatima, kojih se kršćanska revnost pokazuje u prosvjećenoj gorljivosti za pravdu, u stalnoj brizi za pravednost, i u dobronamjernoj naklonosti prema svim drugim socijalnim staležima. Njegova Svetost... želi da se slične inicijative množe u vašoj zemlji na korist radničkih klasa i želi da na čitavom području francuske moćni sindikati oživljeni tako kršćanskim duhom, skupe u širokim sveukupnim organizacijama bratska udruženja radnika i radnica različitih zanimanja.«

CRKVA I RADNIČKI ZAHTJEVI.

Nekoliko mjeseci kasnije kardinal Lucon šalje papi skupno pismo što ga je francuski episkopat uputio katolicima Francuske 2. rujna 1919. Na to prima od sv. Oca vlastoručni list, u kojem se među ostalim veli: ».... Tko ne vidi da se od sada unaprijed pojavljuju svugdje sve jače struje, koje orijentiraju prema demokraciji?... Tako zvani proleterski stalež, zauzevši u ratu pretežno mjesto, hoće da u svakoj zemlji od toga izvuče što veće koristi... *Stoga svećeništvo i katolici kao što dobro biskupi kažu, mjesto da se suprostave zahtjevima proletarijata, mora da ih pomažu, osim u slučaju da prelaze granice pravde i poštenja, koje su od Lava XIII. jasno označene u besmrtnoj enciklici »Rerum Novarum«.*

SVEĆENSTVO I SOCIJALNE NAUKE

Na početku 1920, pojave se u gradu Bergamu ekonomsko-socijalne borbe. Benedikt XV. piše Mgr-u Marelli-u pismo (11. ožujka 1920), u kojem on kudi nerede i nasilja koje su pratile i slijedile te borbe. Zatim obraćajući se svećenicima, navodi socijalno-ekonomsku nauku i djelovanje kao dužnost svećeniku:

»Neka nijedan svećenik ne misli da slična stvar ne pripada svećeničkom staležu, pod izlikom da je to ekonomska stvar. — Dovoljno je da je na ovom području spas duša u opasnosti. Osim toga mi hoćemo da svećenici drže svojom dužnošću da se posvete, što je moguće više, socijalnoj znanosti i socijalnom pokretu — bilo to učenjem, nadgledanjem ili djelovanjem.«

ZAKLJUČAK.

Vidimo, kako je ogromnu djelatnost razvio Benedikt XV na socijalnom polju za vrijeme 7 godina i 4 mjeseca svoga pontifikata (od kojih 4 godine rata).

Francuska ne će nikada zaboraviti da se za njegove vlade ispravila žalosna prošlost, i da je pretsjednik republike M. Millerrand, primajući Mgr Ceretti-a, apostolskog nuncija i uspostavio odnose »među opće poštovanom moralnom moći — svetom Stolicom — i narodom koji je uvijek sve žrtvovao za najveći ideal pravde među ljudima i mira među narodima.«

Mgr. Pavao Six — Prev. Don J. Felicinović

„Islam u svijetlu katolicizma*"

Niz je to članaka, što su izlazili u »Civilta Cattolica« u god. 1931—1933. — Sam auktor veli, da su to pojedinačna razglabanja, kratak pregled temeljnih ideja, koje vežu islam i katolicizam.

I. Problem islama je težak, previše smo razdijeljeni, — ali eto baš na nama stoji da prekinemo s tim neprijateljstvom i da se počnemo upoznavati. Upoznat ćemo se pak ne napadajima i ne uvredama, nego proučavanjem samih muslimanskih izvora: Korana i Predaje. Gledat ćemo sve skupa mirno i objektivno i ujedno ćemo pokazati muslimanima dobre volje ljepotu i istinitost katolicizma.

II. Istok je po naravi pobožan, no i on se danas, udaren od modernizma, počinje micati. Ukidanje je Kalifata izvanredno velik događaj. Zapad je prenuo Istok iz sna, ali ga je i svojim nehajem skandalizirao.

Mi moramo gledati u čemu smo jednaki, da im se možemo lakše približiti. Musliman shvaća život kao i katolik: čovjek nije samo tijelo, pravi njegov život je besmrtna duša. Muhamed toliko govori o prolaznosti stvari, no samo u početku. Iza Eđire položaj se mijenja. Otkad je u Medini postao suveren, nije se mogao oteti utjecaju ondašnje općenite pokvarenosti. — Da se uzmogne dati ispravan sud o Muhamedu, treba puno gledati na vrijeme u kojem on živi. Druga važna stvar: ne metnuti sve pod istu kapu, ne suditi sve jednako. Razdijelimo islam na duhovni i tjelesni. Sve pohvale u knjizi, sve sličnosti s katolicizmom odnose se na prvi. Drugi je izrod islama, kojemu valja pripisati tolike moralne nevolje.

III. Islam i kršćanstvo s obzirom na objavu. — Islam se čitav temelji na objavi, u koju spada: Petoknjižje, Evanđelje i Koran. Dandanas muslimani drže, po teoriji »Šahrif«, da je naše Evanđelje iskrivljeno. Ima ih pak, koji ga poznaju i proučavaju.

Dosta je pogledati početak islama, da se čovjek uvjeri, kako je on djelomično oponašanje kršćanstva. Muhamed nije ipak išao dosljedno naprijed, nije prigrlio kršćanstvo, jer ga je upoznao iznakažena preko arapskih heretika. S kršćanstvom nije nikada potpuno prekinuo.

U tom smo donekle blizu: to je široko polje diskusiji i razgovorima s muslimanima. Ali ima i velikih razlika: Presveto Trojstvo, nepovjerenje u proročku misiju Muhamedovu. Što se tiče ove zadnje točke, valja se prenijeti u ona vremena i krajeve, koji su upravo cvjetali prorocima. — U početku se Muhamed zadovoljava

* Fausti Giovanni S. I., »L'Islam nella luce del pensiero cattolico« (Roma »La Civilta Cattolica«).

s malim, on je tek glasnik Božji (nadir, bashir). U Medini se već zove »nabi«, prorok. Naravna posljedica tolikih uspjeha, no i ovdje ne izgleda, da se uzdiže nad ostale proroke. — Pitanje jako škakljivo. S jedne su strane pravovjerni muslimani, koji ga drže za proroka nad prorocima, s druge strane toliki kritici, prema kojima Muhamed prima objave uz duševna poremećenja, smutnje i znojeve, — ili dobru nakanu, koju je imao na početku, malo po malo iskrivljuje. — Srednji put je »katoličke misli«. — Bog je govorio po prorocima. Ovi moraju svoje poslanje potvrditi čudesima. Kao čudo pripisaše Muhamedu sam Koran, no najveći muslimanski teolog Al-Ghazâli lijepo dokazuje, kako to ne dostaje za čudo. Kakogod je Koran krasan, ima svojih pogrešaka, protuslovlja i anahronizama . . . — Ostala čudesa (n. pr. ono slomljenog mjeseca) dodali su tek kasnije.

IV. Nauka kršćanska i muslimanska. — Ideju Boga imaju u glavnom kao i mi. »Allah« označuje uvijek pravog Boga, za razliku od idola.

Muslimanu ipak Bog nije toliko otac, koliko gospodar, suveren. Radi toga nema života intimnosti s Bogom. — Raj opisan s osjetnim užicima ne zadovoljava. — Presv. Trojstvo izgleda da je najoprečnija nauka, no ipak Muhamed je ne niječe nikad. On za nju jednostavno ne zna. Ovu tajnu i onu utjelovljenja Muhamed saznaje od heretika. Priznaje bezgrješno Začeće i djevičanstvo Marijino.

Lik Isusov u Koranu je uzvišen, no ne priznaje mu se Božanstvo. Muhamed nije mogao razumjeti, kako to da Bog može imati sina. Nije poznavao uzvišenu nauku prvog poglavlja Evanđelja sv. Ivana. U mnogim se mjestima Korana vidi sličnost s Evanđeljem, osobito s onim apokrifnim, koji su bili glavno vrelo Muhamedu.

V. Muslimanski i kršćanski moral. — Teško pitanje, jer Islamu nedostaje pravi moralni sistem. Valja gledati onaj »Sunita« i »sufa«. — Obično se prikazuje islamski moral u najgorim slikama, kao što i istočnjaci prikazuju naš. Kao u mnogim drugim stvarima, tako i tu treba razlučiti odgovornost zakona od odgovornosti prekršitelja.

Auktor iznosi dokaze povjesničara De Hammer-a o pokvarenosti otomanskog carstva. Strašna pokvarenost pripisuje se i zatvaranju i odjeljivanju žene. — Posebni moral vlada u raznim pseudomističkim sektama.

Teži se za obnovom . . . Misli se, da će povratak Koranu dostajati. No da li Koran može dati željkovani preporod? Teško, jer je vrlo prilagodljiv. »Tjelesni islam« ga je okrenuo na svoju stranu. — Koran je više nabačen moralni sistem za beduine. U početku je zajednica muslimanska siromašna, živi dobro. Iza pobjeda: bogatstvo, raskoš, nemoral. — Promijenjenom načinu života, valjalo je prilagoditi i Koran, jer »Allah nam želi učiniti stvari lakima, ne teškima« (Sura 2 v. 181). Sam lik Muhamedov sasvim izmjeniše.

Na taj način se stvorio »Sunah«, i dandanas prakticirani moral. Spomenuvši kratko pitanje »Svetog rata« i naklonosti prema kršćanima, osvrće se pisac na modernu struju, koja se diže protiv tih tradicionalista. — U Tunisu Shaykh et Tahir el-Haddâd diže čitavu buru, — ekskomuniciran od starih, slavljen od naprednijih.

VI. Islamski asketi i mistici. — Tim imenom zove one prave iz prvih stoljeća. Duh Božji je radio u tim dušama. Imali su iskrenu želju da služe Gospodinu. — Po tradiciji ascetizam ne bi bio po namisli i duhu Muhamedovu, no Koran govori za nj.

Obično se misli da je islam po naravi svjetski, ratoboran. Da pobije tu tvrdnju, auktor citira glasovitog Massignon-a. Misticizam i duhovna strana općenito je uživala ugled, osobito zaslugom Al-Ghazâli-a. Kratko i lijepo daje ideju velikodušnosti i žara prvih muslimana. Iznoseći razne citate mistikâ »pokazuje ostvarenje glavnih točaka prave mistike. Kao vrhunac tog zlatnog doba donosi primjer Al-Hallag-a, kojeg »tjelesni islam« osudi na smrt 26. III. 1922. u Bagdadu. Smrt i mučenje ovog mistika imaju sličnosti s mukom Spasiteljevom, za kog su mistici upravo oduševljeni.

Dakle u glavnom dojam ove mistike nije loš, radi se o dušama, koje iskreno teže za Bogom.

VII. Izrod mistike. — Kratak pregled i na iskvarenu mistiku. Na dnu ove nalazimo panteizam. Prema Ibu Arabi-u stvaranje je emanacija Boga u 5 raznih vremena, dok je mističko sjedinjenje kao idealno uokvirenje, koje, totalizirajući čitavo stvaranje u našoj misli, čini nas — Bogom! — Zanijekaše slobodu volje. Odstranivši ovu, stvoriše sebi teoriju »ibâbah«, po kojoj su mistici izuzeti od svih zakona bilo bogoštovlja, bilo ćudoređa. — Auktor spominje još t zv. svece, pobožnjake, koji se u poniznosti nazivlju: »središte privlačivosti sviju pogleda, oceani velikodušnosti, ogromno more spoznanja, »imâm« pobožnosti i mudrosti, zvijezde, vodiči svijeta, miljenici Allahovi«.

U zaglavku opetuju svrhu djela: nije znanstveno traženje, nego prikaz glavnih stvari, koje mogu služiti kao početak razgovora i diskusiji s muslimanima. S velikim počitanjem posebno valja govoriti o Muhamedu, jer uvrijedimo li u toj točki muslimana, gotovo je. Njihovo dobro cijeniti i pokazati im naše, osobito čestitim životom.

Obraćenja su teška, no zbliženje je ipak već počelo. Kad će se obratiti? Taj toli željkovani čas u rukama je Božjim, na nama je žrtvovati se i moliti.

Na koncu se obraća muslimanima dobre volje preporučujući im naše svete knjige. Tu će upoznati pravu i čistu katoličku nauku.

Kako iza svega toga lijepo pristaju riječi sv. Oca Pia XI.: »Dosada se učinilo malo oko zbliženja muslimana. Potrebno je dobro proučavati jezik, vjeru, običaje, njihov način mišljenja i tada preko b e n e f a c e r e pristupiti direktno njima, nastojeći zadobiti ponajprije ugled, a onda ljubav.«

Antun Gabrić D. I.

Antikomunistička izložba u Zagrebu

OPAŽANJA I OSVRTI

Nećemo pretjerati ustvrdimo li, da je antikomunistička izložba, koja je održana od 3. do 18. rujna u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu, jedna od najznačajnijih priredaba ove vrsti održanih zadnje vrijeme u Zagrebu. Uza sve tehničke nedostatke, koji su dovoljno ispričani nestašicom vremena za organizaciju, izložba je postigla velike rezultate. Na izložbu se osvrnuo i rimski »Osservatore Romano« u svojem broju od 26. IX. 1939.

Izložen je bio materijal sakupljen u rimskom antiateističkom sekretarijatu i uredništvu revije »Letres de Rome«, kojoj stoje na čelu Isusovci o. Lédit i o. F. Pellegrino.

Taj je materijal dopremljen u Ljubljanu prilikom Kongresa Krista Kralja i sačinjava samo jedan mali dio bogatog arhiva rimskog sekretarijata. Uspjeh izložbe u Ljubljani dao je poticaj, da se izložba priredi i u Zagrebu. Nesigurna vremena i razne druge tehničke poteškoće učinile su, da se s organizacijom izložbe počelo u zadnji čas. Pripremama je rukovodio o. F. Pellegrino, jedan od najbližih suradnika o. Ledita i urednik tjednog antiateističkog informativnog vjesnika na talijanskom jeziku, »SDA«.

U centralnoj prostoriji umjetničkog paviljona smještena je u glavnom bila španjolska crvena propaganda. Tu smo vidjeli velike plakate za harangu masa, uvjerljive »Non pasaràn«, koji postade ironijom, bogatu periodičku štampu mješovitih i internacionalnih brigada, propagandne brošure, stručne vojničke listove. Jednu cijelu stijenu zapremala je slika ogromnog komunističkog lava — začetnika propasti i ruševina, dok je na drugoj strani bio jednostavan, ali ukusan epitafij u počast španjolskih mučenika, žrtava bezbožnog komunizma. U desnoj prostoriji prikazan je ruski bezbožnički propagandni materijal (plakati, letaci, brošure, časopisi), a paralelno s tim obilna fotografska dokumentacija o divljanju crvenih: fotografije opustošenih crkava, spaljenih samostana, iznakaženih kipova, ubijenih svećenika i laika. Tako je na zgodan način prikazana paralelno teorija i praksa. Lijevo krilo izložbe zapremao je u glavnom španjolski propagandistički materijal, a dijelom i internacionalna štampa pučke fronte uz lijep izbor fotografija o radu španjolske čeke: glasovite ćelije i sprava za mučenje. Sasvim mala prostorija bila je zapremljena s nekoliko primjeraka nacionalističke propagande. Taj je dio izložbe bio od mnogih krivo shvaćen, kao pokušaj propagande za fašizam.

Ruski bezbožnički plakati odlikuju se vrlo velikom zornošću, a temeljna se misao svih dade svesti na tvrdnju, da je vjera saveznik kapitalizma i militarizma. Naročitu su pažnju pobuđivali plakati, koji su prikazivali nacionalni socijalizam kao zmiju-otrovnicu, u koju je uperen revolver komunističke osvete i plakat, koji je prikazivao nacizam, kako ide ruku o ruku s Papom, a crveni vojnik je u naletu da razbije taj savez.

Među časopisima brigada imade i jedan s tekstom na »jugoslavenskom« jeziku.

Međutim važnost ove izložbe nije toliko u inače vrlo interesantnom materijalu, koliko u činjenici da je velika većina publike bila filokomunistički nastrojena.

Izložba je doista pokazala, da u Zagrebu imade mnogo ljudi, koji sa komunizmom simpatiziraju. Ne smijemo nazvati komunistima sve one, koji se opravdano bune protiv socijalnih nepravda, kojih ima i u našoj sredini — to moramo lojalno priznati, ali s druge strane ne valja biti navnim i smatrati

komunistom tek onog, koji nam se legitimira iskaznicom Kompartije. Između ove dvije krajnosti leži sredina u prosuđivanju ljudi po njihovim socijalnim orijentacijama.

Onomu, koji je izbliza promatrao izložbu i publiku, pružila se obilno prilika za takvo prosuđivanje.

Značajno je bilo, da je broj posjetilaca rastao svakim danom i da je bilo očito, da sami komunisti za izložbu prave propagandu. Bilo je pojedinaca, koji su s raznim grupama dolazili i po više puta. Bilo ih je, koji su po sate proboravili u izložbi praveći bilješke. Istina, valja priznati, da je izložba za svakog, koji se za komunizam iz bilo kojih pobuda zanima, imala veliku vrijednost, naročito za same komuniste, koji do takvog materijala vrlo teško dolaze, i u koliko dolaze ne mogu mu dati u svrhu propagande širi publicitet. Njima je morala ova eminentno katolička izložba poslužiti u tu svrhu. Bilo je prokušanih »udarnika«, koji su diskretno šutjeli, izbjegavali debate, koje bi ih mogle odati. To su bili »oni pravi«. Bilo je pak i takvih, koji su namjerno tražili debate s onima, koji su izložbu tumačili. Debatirali su disciplinirano i mirno, ali tvrdokorno i s tipičnom terminologijom, koju nalazimo u ilegalnoj komunističkoj štampi. Ti su drugovi izbjegavali bučne diskusije. Drugi su opet tražili veliko mnoštvo slušatelja i glasno se razbacivali otrcanim frazama, raznim jeftinim šlagerima. To već nisu bili »oni pravi«, nego više naivni, zavedeni ljudi, koji su u svojoj opravdanoj borbi protiv socijalne nepravde, koja za njih nije niz teoretskih problema, nego realnost, koju osjećaju na svojim leđima, bacili pogled na lijevo, na naoko najjednostavnije rješenje.

Značajna je činjenica, da je tih ljudi bilo iz svih društvenih slojeva, premda su radnici prevladavali. Bilo je i dosta »amatera«, komunista-teoretičara, većinom studenata i studentica (mnogima je fizionomija odavala rasnu pripadnost), koji su dobro odjeveni i uhranjeni s velikim patosom govorili o izrabljivanju proletarijata i o kolektivizaciji kapitala.

Došlo je na izložbu i nešto nacionalno svijesne omladine, koja se tu i tamo upustila u debatu s crveno orijentiranima, ali su glavni dio borbe morali izdržati priređivači izložbe.

Moglo se sa zadovoljstvom konstatirati, da se s mnogima tim — nazovimo ih tako — »komunistima« i te kako dade govoriti i kako im je drago kad kod »crnih« vide, da govore s njima kao s prijateljima lojalno priznavajući sve, što priznati treba, to jest — istinu, koja može biti neugodna i upravo jako neugodna, ali ostaje — i s t i n a. Radi se u glavnom o činjenicama, koje stalno i očigledno demantiraju nauku Crkve i to baš od onih, koji bi nauku Crkve morali prvi najdosljednije u život provesti. Te neugodne činjenice bile su glavni argumenat ad hominem, tih dobrih ljudi, koji bi mogli biti dobri vjernici, a bit će u danom času onaj eksploziv, koji će dići u zrak sa zlim i mnogo dobra, ako im se za vremena ne približi i ako se za vremena ne odstrane ove činjenice, koje s pravom mnoge sablažnjuju.

Katoličke publike nije bilo mnogo. Mnogi su propustili priliku da se upoznaju s problemima, koji postaju danas svakim danom aktuelniji, mjesto da si prošire vidike, da odvažno pogledaju istini u oči. Pače su i katoličke organizacije pokazale priličnu nezainteresiranost. Veće su razumijevanje pokazale školske vlasti, koje su na izložbu poslale sve više razrede zagrebačkih škola.

Sve u svemu, izložba je bila kadra mnogima otvoriti oči. Pokazati da postoje krvavo aktuelni problemi, koji su zapleteni i traže rješenje. A pokazati i to da dobar dio krivnje na zaoštrenosti tih problema leži na — nama samima.

A. Wurster D. I.

Charles Péguy: Misli

TRAŽENJE ISTINE

I., I., 5. siječnja, 1900., L e t t r e d u P r o v i n c i a l.

Reći istinu, čitavu istinu, samo istinu, divlje reći divlju istinu, dosadno dosadnu istinu, žalosno žalosnu istinu.

Krivo bi bilo, ako bi tko pomišljao, da se istine mogu lučiti: u kritičnim momentima poštivati velike istine... a u običnom životu zanemarivati jednostavne i svagdanje istine.

★

Dali smo istini, što se ne zamjenjuje, dali smo joj prijateljstva iz djetinjstva, prijateljstva od petnaest i od osamnaest godina... Žrtvovavši to za istinu ne bismo dopustili, da nas sile, pa da je napustimo, kako bismo ostavili na miru osjetljivost, sebeljublje, nježnu kožu nekih individua.

★

I., 2., 20. siječnja, 1900., R é p o n s e p r o v i s o i r e.

Nije dovoljno propovijedati: treba prije znati, što se propovijeda... Nije dovoljno propagirati, propagirati. Moramo paziti, šta propagiramo. svaka je propaganda zla, ako nije propaganda potpune istine.

★

Kada tko vrijeđa istinu, prijatelju dragi, on se nužno diže protiv pravde: nepotpuna istina nepotpuna pravda, dakle: nepravda...

Ako uglednim osobama ne priznajemo njihova djela u događajima, to taj dio prenosimo na neznatne ličnosti zaboravljenih vojnika i bijednoga mnoštva.

★

I., 6., 20. ožujka, 1900., D e l a g r i p p e.

Govorio sam smjelo, da je besmrtnost duše metafizika. Poslije sam opazio, da je smrtnost duše također stvar metafizike. Zato više ne kažem ništa.

★

I., 9., 5. svibnja, 1900., E n t r e d e u x t r a i n s.

Žao mi je svakoga čovjeka, koji nije ostao uz svoju prvu filozofiju, mislim uz novost, svježinu, iskrenost, blaženu čežnju.

★

II., 5., 28. siječnja, 1901., p o u r m o i.

Bit ću neposlušan, ako to pravda i istina zahtijeva.

II., 7., 2. ožujka, 1901., Casse-cou.

Morat ćemo dakle sada biti materijalistima i ateistima... Kao da materijalizam nije neka metafizika, a ateizam teologija. Kad kakav neuk i prost francuski građanin viče, da je materijalist, to znači naveliko, da želi vrijeđati moralni red, koji danas vlada. A kad kaže: »Ja sam ateist«, to znači naveliko, da bi htio dosađivati župnicima. Ne vidim, kakvu bismo korist ili interes imali nasljedujući stare buržuje u onome, što oni imaju prosto i neobrazovano, nasljedujući staro-radikalce u njihovim duševnim ili moralnim bolestima.

★

O materiji imamo konfuzniji i neupotrebljiviji pojam nego o duhu.

★

Historija nije socijalistička. Ona je historijska. Filozofija nije socijalistička. Ona je filozofijska.

★

Jao onome, tko nije barem jedamput za ljubav ili za prijateljstvo, za milosrđe, za solidarnost, stavio sve na kocku, osjetio iste razloge, analizirao sam najjednostavnije čine.

★

II., 10., 4. travnja, 1901., Cahier d'annonce.

Socijalna će revolucija biti moralna ili je ne će biti.

II., 12., 13. lipnja, 1901., préface de Jean Coste.

Bogat čovjek, ako nije genijalan, ne može zamisliti, šta je siromaštvo.

II., 15., 23. srpnja, 1901. Mémoires et dossiers.

Povlađivati manama puka još je podlije i prljavije nego laskati slabostima velikaša.

III., I., 1. listopada, 1901. Compte rendu de congrès.

Najgora je pristranost ne htjeti raditi, najkobnija je ignorancija ne raditi, a najgora je laž pobjeći.

★

III., 2., 17. listopada, 1901., vraiment vrai.

Svaki čovjek ima pravo, da ga protivnik pošteno i stvarno pobija.

★

Nepodnosiva je zloupotreba očinskoga auktoriteta, kada se mladim naraštajima hoće nametnuti trabunjanja izmorenih, zastarjelih generacija, kakvi smo mi.

★

Štampa je četvrta zakonodavna vlast. Mnogi novinari, koji opravdano udaraju na moral parlamentarizma, morali bi se vratiti sami u se i shvatiti, da su uredništva kao parlamenti... Novinari pišu, kako zastupnici govore. Glavni je urednik ministarski, predsjednik, auktoritativan kao on, slab kao on.

★

I popularnost je način upravljanja, i to ne najneopasniji.

III., 5., 19. prosinca, 1901., lettre á M. Charles Guleysse.

Priznajemo, da je nenadano zadržavanje među narodom danas bez izuzetka nepristojno i posljedica nesporazumaka. Znajmo, da je propaganda podvrgnuta običnim zakonima rada, da se ništa ne postiže bez truda — i to bez ustrajna truda. Znajmo, da formiranje pojedinca nije kao lijepljenje ceduljica. Sprijateljimo se s mišlju, da je već to znatan uspjeh, ako smo pridonijeli izgradnji samo jedne duše u svijetu. Nijesmo mi veliki kapitalisti duša i savjesti. Nijesmo veliki vlasnici ljudi. Treba da znamo ići i izgrađivati naporno lagano. Naučimo se obraćati individualnim dušama, osobnim savjestima. Budimo čedni.

★

Opasna je iluzija vjerovati, da se može objelodanjivati, a da se ne prima, pisati bez čitanja, govoriti bez slušanja, raditi bez hrane, davati se, a ne oporavljati se.

★

III., 6. 28. prosinca 1901., préface de la Grève de Jean Hugues,

Klasik se poznaje po svojoj iskrenosti, romantik po svojoj hotimičnoj neiskrenosti.

Većini ljudi znatno više vjerujem, nego što na to imaju pravo. To je radi moje prirođene slabosti, ali ja tako i hoću: bolje je i odveć vjerovati mnogim ljudima, nego doći u opasnost da ne vjeruješ ma samo jednome, koji je zaslužio, da mu vjeruješ.

★

Mrzim namještenost kao opačinu, a zalizanost i utegnutost kao đubre.

III., 8., 13. veljače, 1902., Jean Coste.

Većini velikih socijalističkih teoretičara bila je mana, što nijesu bili siromašni.

III., 9., 22. veljače, 1902., avertissement á une lettre inédite de Tolstoi.

Rasprave se samo u visinama uspješno provode.

III., 12., 15. travnja, 1902., Personnalités.

Rat protiv demagogije najteži je od svih ratova.

★

Gotovo sva univerzitetska kultura lažna je kultura.

Ako netko unesrećuje djecu zločinac je, i opasnost je, da ih ubije. Kada ih tko usrećuje, dobro radi, ali je opasnost, da ih učini prostacima, preuztnjacima, drznicima.

Najprešnije je i najpotrebnije ustati protiv političke i socijalne, zvane socijalističke demagogije, literarne demagogije.

Nanovo stvoriti javnost, koja će biti prijateljski raspoložena prema iskrenoj istini, prema istinskoj ljepoti, narodnu javnost, ne buržujsku ni onu svjetine, ne podivljalu ni brutalnu, tu nam strahovitu zadaću treba izvršiti.

Puk bez kulture ima poslovica, koje su već opasne, jer se nikako ne pomišlja, da je to misao. Neki intelektualci, s krivom kulturom, imaju izričaja, koji su u stilu poslovica, ali su posve štetni, jer se bez ikakva razmišljanja drži, da su to misli.

Centurioni Hrvatske pišu...

S. 25. IX. 1939.

Dragi prijatelju!

»Ja volim pobjedu! Jer znam da ako danas i uvijek pobjedim, da će i konačna pobjeda biti pobjeda za novi život.« Dnevnik 22. IX. 1939.

»Bit ću s vama do svršetka svijeta.«

Evo Ti na početku ovih nekoliko redaka i nekoliko mojih misli, koje me salijeću za vrijeme najtežih časova u ovim danima, koji iziskuju mnogo snage i mnogo pouzdanja u milost Providnosti. Salijeću me te misli i kad se otrgnem od moje ratne kancelarije i pođem u okolna polja među dozrijevajuće kukuruze, među heljdu i repu naše kotline okruženu borovim obroncima visokih bregova. A ti divni bregovi, na kojima tu i tamo izbijaju gole stijene ističu se vrhovi crkava, crkvica i kapela kao svjetionici nad uzburkanim morem, što se sleglo u kotlinu pod njima. Jedna se crkvica popela čak na jedan hrib visok preko 1.200 m i prozvala ga svojim imenom. Iz doline vidi se crkvica i toranj, na kojemu je križ. Križ svih naroda i plemena.

Volim te bregove, prijatelju, i lutam po njima, kad uhvatim štogod vremena. Divni su i onda, kad ih obasjava sunce svojim zlatnim tracima i onda, kad se nad njih nadviju tamni oblaci kao i onda kad uz njih i preko njih kovitlaju guste slovenske magle. Volim ih, jer su na njima podignuti domovi moga Kralja i u koji god uđem uvijek nađem i sebe samoga, svoju dušu. Sve mi je gotovo tuđe, i ljudi i domovi, ali ti domovi na bregovima su i moji.

U svim dosadašnjim krajevima nalutao sam se po bregovima kadkad sa po kojim drugom, a najčešće sam. U B. sam bio kao preporođen, kad sam (nakon mjesec i pô) ušao u crkvu Navještenja. Obradba i umjetnine dočaravaju Ti sve one prizore iz Evanđelja, koji Ti mogu dati i daju pobudu da prikupiš snagu za mnoge teškoće. Nisam bio mnogo u toj crkvici, nekoliko puta, nisu mi prilike i logor dozvoljavale, ali ipak sam u njoj izmolio i stekao mnogo snage.

Na putu, kad smo se vraćali sreo me Merz. Sa svojim vedrim iako ozbiljnim crtama. Sreo me u času, kad sam bio iscrpljen duševno i tjelesno. Duševno zbog tada još nejasnih vijesti iz banovine Hrvatske! Hrvatske!!! i zbog atmosfere našeg naglog odlaska sa logora, koji je trebao trajati pedeset dana. Bilo je to iznenađenje i radost i pobuda u času slabosti. Šta put! Izdržao sam ga bez odaha i ako sam u R. u vagonu ležao 15 minuta skoro bez svijesti. U L., malo mira, 2 dana! A tada, priljev rezervista. Bio sam zaokupljen poslovima i nisam mogao da mislim ništa ali su mi zato oči mojih kadrovaca izražavale ozbiljnost i zabrinutost pred onim, što nas čeka i što bi moglo doći. Tek drugu večer, kad sam oko jedanaest sati izašao iz kancelarije i obučen svalio se na postelju, počeo sam da mislim i mislio sam do jutra, kad me opet zahvatio vrtlog rada. Bila je magla, kad smo izašli na krug, još je bio sumrak. Po ratnim jedinicama. Prozvao sam one, koji će biti u mojoj četi i stao sam među njih. Komanda »Mirno«. Ima nešto čudnog u komandi, kad je izrečena u sudbonosnim časovima. U časovima, koji mogu da dijele zauvijek. A kad smo krenuli prolomio se ciuk ili bolje zvuk i kadrovaca i slovenskih fantov. Krik života. Tada sam se i ja snuždio na čas. Ali ja osim rada nikad nisam ništa imao u životu lijepa. Mogu li što da izgubim? Odgovor je bio »ne«. Tijelo je za mene i onako teret, a za dušu? Moj Kralj bit će milostiv.

Bili smo u L. Bit će to dani u mojoj uspomeni, koje neću nikad zaboraviti. Fanti su dolazili kao ovce u tor... No ništa nije moglo da zadrži te ljude u

ono malo zadnjih časova, već se sve razbježalo k ocu, k majci, sestri, ženi i dragoj samo moji kadrovci ostajali su kao tužni kipovi među razapetim šatorima i čekali sudbinu. Ja sam letio i obilazio, da svima koliko mogu budem na uslugu, da svima olakšam položaj. Moram i ja, kao i ti reći, da se ne hvališem ali želim, da ti izložim situaciju. Pisati nismo znali kako i kuda. A u onoj žurbi možda ne bi bilo ni svrhe. 9 na večer iznenada smo krenuli, naprijed u prvi sumrak... U dva ili tri sata došli smo u V. i polijegali kao klade po mahovini u šumi. Ja ne znam da li sam mislio, pa sam zaboravio što sam mislio ili nisam ništa mislio. Cio dan odmor. Na večer opet napred. Kuda? Pravac je bio S. Y., ali je bio predalek put za jednu noć. Ipak, kad je sunce obasjalo šljemove, obasjalo ih je u S. Y. i pod njima umorne iscrpljene ljude i konje. Prospavao sam na travi dva sata i umjesto ručka pošao na riječicu da se okupam.

S. Y. — Ne mogu se potužiti na život ovdje lijep je, s koje ga god strane uzmeš, osim mojih bubrega i mjehura to će mi biti uspomena sa ovogodišnjeg logora.

Kako sam ti prije rekao kraj je lijep. Iskoristio sam prvu priliku da pođem u crkvu dom moga Kralja-Radnika i sada ga pohađam skoro svaki dan. Prošli petak sam se ispovijedio i pričestio i u nedjelju opet. Nakon dva i po mjeseca...

Danas o podne pošao sam malo poslije objeda u šetnju. Kuda? Već odavno me privlačila jedna crkvica na nedalekom brijegu okružena borovom šumom. Pošao sam kroz polja, preko šume bez puteva. Jedna mala staza vodila me i konačno sam ugledao konture jedne kuće i crkve. Mali fantić izašao je preda me i nekako me čudno gleda. Raspasao sam se i raskopčao okovratnik, a opasač **sa nožem i brovingom** objesio o rame. Pitam ga kakova je to crkva. Odvratio mi je da ne »ve«. Slegnuo sam ramenima i pošao prema ulazu. Zaključan! Obišao sam crkvu i tada se jedan mali javio ispod zida sitnim glasićem. »Očka, jen vojak je tuki.« Opazio sam ga kolima i upitao za oca, koji je naskoro izašao iz podruma. Pitam ga, je li zvonar (slovenski, jer sam u onih par mjeseci naučio perfektno). Kaže da jest. Jedno mlado djevojče plavokoso i plavooko donijelo mi ključ i tako sam prodro u Njegov Dom. Ali to je zapravo Njezin dom. Slučaj ili Providnost! Ja kažem Providnost. Marija Pomoćnica kršćana. Kako sam se osjetio lagodno u tom inače hladnom domu. A ipak, kako mi je bilo toplo i drago u duši, što sam baš danas došao u Njezin dom. Dom Marijin.

Ima već nekoliko dana, da sam nekud veseo. Čak ni vijest da mi je mama bolesna, što mi je donio iz Zagreba jedan zagrepčanin nije na dulje vrijeme mogla da me rastuži. (Moji mi se ne javljaju cio ovaj mjesec.) Danas sam primio Tvoj list. Hvala Ti. Hvala Ti za to pismo što si mi ga uputio, a za tvoj rad platit će Ti jednog dana Krist Kralj i Krist-Radnik. On Ti već i sada plaća dajući Ti svoj blagoslov za Tvoj rad. On će Ti dati i snage da započeto djelo dovršiš do kraja koliko Ti je namijenjeno i koliko ćeš moći. I opet Ti kažem radi, radi i moli, moli i radi. Nikad nisam u civilu mogao da procijenim moć i blagodat molitve kao sada, kad su mi vezane ruke za rad u našim katoličkim redovima. I ako ne molim po programu, jer me drugi program sprečava, ali molim ipak često i uvijek. Nije li cio život molitva, ako je posvećen Njemu.

Hrvatsko radništvo treba da moli, ako želi da postigne svoje ciljeve. Veseli me da mnogo radiš. Daj Bože snage i za više, a ja sam i onako još u odlasku sve svoje teškoće, koje su i prešle ondašnje predmijevanje posvetio za naš rad. I svu ovu skoro Golgotu posvetio sam našim mladim radnicima. Za uspjeh Kraljevstva Kristova među našim hrvatskim radništvom.

Kad ga promatram iz sadanje perspektive pun sam optimizma, prijatelju! Ne zbog tvoga pisma i zbog Tvoga uspjeha na kojem Ti od srca čestitam, nego zbog toga, što naše radništvo u svojoj biti nije tako pokvareno i rastrovano kako se to misli.

Ne mogu da Ti pišem ovih nekoliko redaka, koji su i na brzu ruku sklepani u obliku novina, kao što ti činiš; možda drugom zgodom. Ne odgovaram Ti po nekom redosljedu. Moji su dečki dobro u glavnom svi. I drže se uz mene. Nisam im danas mogao... izručiti pozdrava jedno, jer sam tek kod

petrolejke u mojoj kancelariji pročitao Tvoje pisamce i zato što nisu samo u mojoj četi već su raštrkani po cijelom bataljonu, a ja sam morao da jurim na biciklu oko 7 km daleko po službenom poslu. Ali izručiti ću im i primit će ga sigurno srdačno. Barem onih nekoliko mojih seljačkih pionira. Kasno je prijatelju, upravo stražar viče »stoj« dež. oficiru, pa mislim da je vrijeme da prekinem i da opet drugom zgodom nastavim.

Dečkima svima izruči moje pozdrave. Naročito našim mladim radnicima, a najviše prionirima.

Pozdravi mi tateka i njegove mustače, mamu sa kuhačom. Služi li ih zdravlje? Ja se nadam.

Izruči također pozdrav braci i nevjesti kao i Tvom Dragecu. Je li sada zadovoljan ili se još uvijek prepire? Vječni nezadovoljnik.

Stvarno pisao sam onaj list sa malo uzbuđenja i možda si se smijao, kad si ga čitao, ali ima ljudi jačih živaca nego što su moji, pa časovima popuste.

Ako sam Ti pisao odveć sitno ovaj list piši mi što prije da Ti slijedeći ne napišem još sitnije.

Želio si nešto za dečke, da im napišem no vjeruj mi da nemam dovoljno koncentrirane misli, a da bih mogao napisati nešto sadržajno. Možda drugom zgodom i dok ih upoznam. Ideš li štogod s njima u Remete do naše Gospe, na Merzov i Čepulićev grob. Katkad me spopada nostalgija za našim Mirogojem, koji je zbog onih, koji su na njemu draži i ljepši od ikojeg šetališta. Da li ste imali duhovne vježbe ili obnovu. Sada već možeš pomišljati na Božićne duhovne vježbe, možda ste štogod i odlučili u tom pogledu. Ako ne bi bilo — kao lane za Božić — pučke kuhinje, onda nastoj, da bismo za Božić imali duhovne vježbe na Jordanovcu. Na Badnjak se već ne radi, pa bi se moglo otići već u oči Badnjaka, zatim je Božić i Štefanje, tri dana. Ja bih istina malo zakasnio, ali bi me veselilo, da vas sve gore nađem.

Molim te još da sada pa dalje naša korespondenca bude što češća i što življa. Javljaj mi se za sada na adresu, na koju si mi se i ovaj put javio. U koliko bude promjena neće biti od bitnog značaja za primanje pošte.

Javit ću ti opet i to kad ćeš mi moći, u koliko ja prije toga ne dođem sam, poslati nešto naših časopisa K. T. i slično. Za sada nemoj, jer se nadam, da ćemo se vratiti u L. ovih dana.

U svim pismima javi uvijek opširno o radu kao i ovaj puta.

Molim te još interesiraj se kako je kod mene kod kuće. Nešto mi se čudno čini.

Ako raspolažeš sa nekoliko dinara, ja bih te molio, jer sam »švarc«.

Još jednoć želeći ti mnogo uspjeha u radu srdačno te pozdravlja sa

sa našim Krist Kralj tvoj

... g...

DOKUMENTI GOVORE...

ODGOVORNOST JE JASNA

Ugledni i vanredno dobro informirani američki tjednik »America« je jasno i bez okolišanja označio pravu odgovornost za suvremeni sukob:

»Nažalost izgleda da ne dolazi u obzir jedna konferencija za mirno rješavanje međunarodnih problema, jer se Hitler sasvim promišljeno odlučio na silu, zastrašivanje i brutalne napadaje na prava susjednih malih naroda, i jer ni jedan narod i nijedan državnik više ne vjeruje u časnu riječ Hitlerovu. Svijet traži od Hitlera jedan čin,* kojim će pokazati svoju dobru volju. Odgovornost za mir i za rat na leđima je jednog jedinog čovjeka.«

ŠTO HITLER SAM SUDI O SVOM PAKTU S MOSKVOM

Ribbentropp je 24. kolovoza 1939. o prijateljskom savezu s Moskvom rekao: »Hitler i Staljin odlučiše se na prijateljstvo.«

»Ruski boljševizam treba da smatramo pokušajem židovstva da u 20. stoljeću sebi osigura svjetsko gospodstvo... Njemačka je danas boljševicima prvi veliki cilj u borbi. Potrebna je sva snaga jedne mlade misijske ideje, da se naš narod još jedamput trgne i oslobodi iz mreže ove internacijonalne guje, i da se zapriječi okuženje naše krvi unutar naše zemlje... A tko će da oslobodi naš narod od okova ovog otrovnog zagrljaja, ako se on sam baca u taj zagrljaj? Kako da se razjasni njemačkom radniku da je boljševizam prokletstva vrijedni grijeh na ljudima, ako čovjek sam sklopi savez sa organizacijama tog paklenskog izroda, te ga na taj način u cijelosti priznaje? S kojim pravom se smije osuđivati pojedinca iz široke mase da sa simpatijom gleda na ovaj svjetovni nazor, ako vođe države izaberu zastupnike tog svjetovnog nazora za saveznike.«

(Hitler, »Mein Kampf« str. 751)

---

* Deklamacija, obećanja i izjava da je to »posljednji teritorijalni zahtjev« bilo je dosta i previše. Svaki »posljednji« zahtjev nacizma, bio stvarno »posljednji« prije slijedećeg prvog. Svijet bi uistinu bio bez glave, spreman da jednog dana postane veliki Dachau ili Solovki, kad bi i dalje naivno nasijedao toj drskoj i u sebi primitivno ograničenoj taktici nacističkog cinizma. Da ljudi i narod spasu svoju slobodu i svoju čast, trebalo je i tome jednom stati na kraj. Borba će biti duga, ali s nasiljem, koje hoće da se ustolići na mjesto prava i s perfidnošću, koja hoće da zamijeni istinu — treba za dobro čovječanstva jednom obračunati.

»Borba protiv židovskog boljševizma svijeta zahtijeva da se uzme jasan stav prema Sovjetskoj Rusiji. Ne može se đavla istjerati s Belzebubom.«

(»Mein Kampf« str. 752)

Današnji vlastodržci u Rusiji i ne misle na čestit način sklopiti kakav savez, a kamoli držati ga.«

»Ne smije se nikada zaboraviti da su upravljači današnje Rusije krvlju okaljani obični razbojnici, da se tu dakle radi o ološu čovječanstva, koji je zahvaljujući sretnim okolnostima — u tragičan čas nadvladao jednu veliku državu, te je u svom divljem krvološtvu podavio i utamanio na milijune od vodeće inteligencije tog naroda. Nadalje ne smije se zaboraviti, da su ti vlastodršci pripadnici jednog naroda, u kojem se na neobičan način spaja bestijalna okrutnost sa neshvatljivom lažljivošću... Ne smije se zaboraviti da internacijonalni židov, koji danas neograničeno vlada Rusijom u Njemačkoj ne vidi saveznika, NEGO JEDNU DRŽAVU NAMIJENJENU ISTO TAKOVOJ SUDBINI. A SA PARTNEROM, ČIJI JE JEDINI INTERES DA DRUGOGA UNIŠTI, NE ULAZI SE U NIKAKAV SAVEZ. Prije svega se pak savez ne sklapa sa takovim subjektima, kojima ni jedan ugovor ne bi bio svet, jer oni ne žive na tom svijetu kao zastupnici časti i istinoljublja, nego su predstavnici laži, prevare, krađe, pljačke i grabeža. Ako čovjek misli da se ugovorom veže na parasite, tada to sjeća na pokušaj drveta, da sa imelom sklopi savez u svoju korist.«

(»Mein Kampf« str. 750)

★

»Samo je jedna država sa kojom nismo pokušali stvoriti veze, a s kojom mi ne želimo stajati u bližim odnosima, i to je Sovjetska Rusija. U boljševizmu vidim još više nego prije inkarnaciju ljudskog nagona za razaranjem.«

(Hitler pred Reichstagom 20. veljače 1938)

»Boljševizam je nauka svjetske revolucije, a to znači nauka razaranja svijeta. Smatra li se ovu nauku u Evropi ravnopravnim životnim faktorom, izručuje se Evropa njoj. Njemačke se ne tiče dali i u koliko drugi narodi žele imati s tom naukom kontakta i podvrći se toj opasnosti... K tomu spada i to da izbjegavamo svaki drugi tjesniji dodir s nosiocima otrovnih bacila, a napose nismo spremni njemačkom narodu time zamazati oči u pogledu ove opasnosti da sami podržavamo veze s njima više, nego što je među državama potrebno...«

(Hitler pred Reichstagom 30. siječnja 1937.)

»Boljševičku nauku smatram najljućim otrovom, kojeg se može narodu dati. Prema tome želim, da moj narod ne dođe s tom naukom ni u kakav dodir. U ostalom, svaki daljnji ugovor i obaveza Njemačke prema sadanjoj boljševičkoj Rusiji, za nas bi bio bezvrijedan. Ne bi bilo moguće da nacijonal-socijalistički njemački vojnici pružaju obaveznu pomoć u zaštitu boljševizma, kako ni mi sami ne bi htjeli primati pomoć od jedne boljševičke države. JER — BOJIM SE — DA SE SVAKI NAROD KOJI TRAŽI TAKOVU POMOĆ IZRUČUJE VLASTITOJ PROPASTI.«

(Hitler pred Reichstagom 30. siječnja 1937.)

Gospodin Hitler je Moskovskim paktom zatražio pomoć boljševika protiv Poljske i nadalje protiv zapadnih sila, i ako je on sam rekao, da se svaki narod, koji traži ovakovu pomoć izručuje vlastitoj propasti.

Dali je nacizam, kad je potpisivao taj ugovor, bio ostavljen od svoga »Boga«, ili ga je vodila tako često citirana »providnost«? Ili se jedno bezboštvo oslonilo na drugo, slijepac uzeo za ruku slijepca, da se oba — nakon bjesomučnih ispada svoje sljepoće, s kojima će međutim nanijeti svijetu mnogo zla ali i nehotice unijeti i mnogo svijetla — survaju u nepovrat. Događaji će pokazati, oni već pokazuju.

KOJI JE BIO ZADNJI TERITORIJALNI ZAHTJEV
Jedan nemili dokumenat

Nacijonal-socijalistička štampa obara se puna zgražanja na tvrdnju inozemne štampe, da je Treći Reich u vrijeme njemačko-poljskog prijateljskog pakta izrijekom odustao od toga da traži poljski koridor. Za nacijonal-socijalističku štampu ove tvrdnje inozemnih novina predstavljaju ponovni dokaz, kako se »pokušava pomoću očajnih laži izazvati sumnju u jasne zahtjeve Njemačke na njena prava«. Stranačka štampa ističe kako ne može nikome u inozemstvu uspjeti da iznese dokaza, da se Hitler ili koji od njegovih suradnika izrijekom odrekao Koridora. Međutim, kako se vidi, ovo potonje je vrlo lako dokazati, i to pomoću originala »Neues Wiener Journal«-a od 28. rujna 1938. g., koji donosi govor, što ga je državni komesar Bürckel, održao 27. rujna 1938. g. na Bečkom Heldenplatz-u, a koji se tada prenosio i na radiu.

Tamo među ostalim piše doslovce:

»Führer je pridonio žrtve...«

»Führer je zauvijek odustao od Elsas-a i Lotaringije...«

»Führer je zauvijek odustao od južnog Tirola...«

»Führer je napokon odustao od Koridora i Nijemaca u Poljskoj.« Bürckel je taj govor održao pod živim utiskom velikog Hitlerovog govora od 26. rujna 1938., u kojem je drž. kancelar — kako je poznato — dao ovu svečanu izjavu:

»Ovo (pripojenje sudetsko njemačke oblasti n. ur.) je zadnji teritorijalni zahtjev, koji imadem u Europi, ali to je zahtjev, od kojega ne odstupam i koji ću ako Bog dade i ispuniti!«

KAKO BOLJŠEVICI GLEDAJU NA PAKT S NACIZMOM

Reuter javlja iz Moskve: U jednom dokumentu, što ga je Kominterna poslala svim svojim podružnicama kaže se slijedeće:

1) Sovjetska je vlada odlučila, da je sad vrijeme napustiti one metode, kojima se tokom zadnjih godina radilo. Svrha i konačni rezultat onih metoda bio bi, da komunistička stranka u svim zemljama stvori veze i sklopi sporazum za izbore sa demokratskim strankama građansko demokratskih država.

2) Iako bi želja Engleske i Francuske da uvuku Sovjete u front mira, dovela do razorenja osovine, ipak nebi bilo dozvoljeno tomu za volju odstupiti od komunističkih principa i potpomagati kapitalističke zemlje.

3) Stoga je sovjetska vlada odlučila da se ne upusti u eventualni evropski konflikt, nego će čekati priliku da se umiješa u onom času, kad će velevlasti biti ratom oslabljene, te će tada sa uspjehom upriličiti opću socijalnu reformu.

4) Potpisivanje njemačko-sovjetskog pakta pokazat će se kao veliki diplomatski i ideološki uspjeh Sovjeta na štetu osovine, jer jasno ističe odstupanje od protukomunističke akcije, koju je osovina do sada provodila.

5) Jedan od glavnih razloga da nije došlo do sporazuma između Engleske Francuske i Sovjeta, te da se tako brzo potpisao njemačko-sovjetski pakt bilo je držanje Poljske, Rumunjske i Baltičkih zemalja, kao i njihove predrasude prema Sovjetskoj Rusiji. Oni su odbili svaki vojni savez sa Rusijom, a pristali su jedino na pomoć čisto tehničke naravi, a nisu pristali da Sovjetska Rusija u slučaju rata pošalje svoje čete.*

Ovaj dokumenat ima prije svega svrhu da umiri vlastite ljude, koji su bili od pakta isto tako iznenađeni kao mase Nazi-a, ali ne sadržaje nikakovi komplimenat za berlinskog partnera.

Nadalje taj dokumenat pokazuje tipičnog Azijatu koji je uvijek spreman na skok, a ujedno pokazuje činjenicu da su zemlje mirovne fronte u pregovorima sa Moskvom izbjegavale svaki boljševički upliv u njihovim zemljama.

VJENČANJE PRED SLIKOM FÜHRERA

Gauamtsleiter Dr. Förg objelodanio je u časopisu »Nacijonalsocijalistička zajednica« prijedloge, kako da se udese civilna vjenčanja u nacijonalsocijalističkoj državi. Tu se razlaže kako većina sada sklopljenih civilnih vjenčanja nikako ne odgovaraju zahtjevima nacijonalnog socijalizma. Kako je brak temelj nacijonalsocijalističke države, i sklapanje braka smatra se isključivim pravom države. Na stranci je da se sa svim sredstvima pobrine da državna vjenčanja i po formi odogavaraju nacijonalsocijalističkom mišljenju i htijenju. U interesu jedinstva stranke i države smije postojati samo jedno vjenčanje, i to državno, koje mora svim članovima države biti jednako vrijedno.

O vanjskom obliku sklapanja brakova u Trećem Reichu napominje, da prostorija mora biti velika, kako bi aktu vjenčanja mogli prisustvovati članovi porodice, prijatelji i znanci vjerenika. Na osobito dostojnom mjestu mora biti slika ili kip Führera, dolično okićen, i zastava nacijonalsocijalističke države. Za činovnika ženidbenog ureda potreban je uvijek najbolji nacijonal-socijalist, a morao bi nositi uniformu stranke. Kod svakog vjenčanja treba da bude glazba, i govor, a završiti se mora pozdravom Führeru.

BORBA SV. OCA ZA MIR U SVIJETU

U ove odlučne historijske dane i tjedne sv. Otac je neumorno radio na okupljanju sviju sila za održanje svjetskog mira. I ako namjesniku Kristovom nije bilo dosuđeno da njegovi herojski napori budu okrunjeni uspjehom, ipak će mu biti zahvalni narodi cijeloga svijeta. Donosimo kratak kronološki prikaz tog rada:

OŽUJAK 1939.

2. ožujka: Kardinal Eugenio Pacelli je izabran nasljednikom Pija XI. i uzima ime Pija XII.

3. ožujka: Sv. Otac govori preko radia čitavome svijetu, a među ostalim kaže: »Ovoj očinskoj poruci dodajemo još želju i apel na mir, na onaj mir, što ga je Naš blagopokojni predšasnik sa toliko topline preporučivao. U ovo teško doba, gdje se gomilaju zapreke na putu k pravome miru, koji je iskrena želja sviju, molimo Boga osobito za one, koji stoje na čelu država.«

* Nisu pristali, jer poznavajući sovjete znadu, da bi — prema ideologiji »svjetske revolucije« i taktici Kominterne sovjetska »pomoć u četama« značila stvarnu okupaciju.

TRAVANJ 1939.

9. travnja, na prvi dan Uskrsa, održao je Pijo XII za pontifikalne mise poslije Evanđelja kratku propovijed, a započeo je sa riječima: »Mir s Vama«. »Spasitelj je bio knez mira, glasnik mira, koji je svojom krvlju dao nebu i zemlji mir. Sada, kada se sa sviju strana u najvećoj brizi radi oko mira — tog blaga vrijednijeg od svakog drugog — treba da se misli na to. Kao u predvečerje teških vremena, duhovi su našega doba uzbuđeni i nezadovoljni. Ne može doći do reda, koji je bitan faktor mira, dok se tako često rastavljaju sinovi jedne zemlje i jednoga naroda u borbama za stranačke interese. Ne može doći do mira, dok nažalost razne nacije nemaju onog međusobnog razumijevanja, koje jedino može ohrabriti narode na prosvijetljenom putu građanskog napretka; ne može doći do mira, dok svečano potpisani paktovi i zadane riječi ne daju više onu sigurnost i kad su izgubili onu vrijednost, koja je potrebna osnova međusobnih veza, i bez koje je toliko željeno moralno i materijalno razoružanje svakim danom manje ostvarivo.

Gdje da se nalazi lijek tolikom zlu? U Kristu! On samo može dati onaj mir, kojeg svijet ne može dati, jer On prvo ulijeva mir u duše. On je vrhovni čuvar pravde i najveće vrelo mira. U Njemu se sastaju pravda i mir. Mir je plod pravde.«

20. travnja. Sv. Otac u pismu državnom tajniku kardinalu Maglione-u poziva svijet na molitvenu križarsku vojnu za održanje mira.

SVIBANJ 1939.

5. svibanj: Apostolski nuncij u Berlinu msgr. Cesare Orsenigo posjetio je nakon svog puta u Rim, državnog kancelara Hitlera.

7. svibanj: Poruka Pape preko radija povodom zaključne svečanosti nacionalnog euharistijskog kongresa u Alžiru. Namjesnik Kristov ponovno poziva svijet na molitve za mir.

9 svibanj: Novine donose pojedinosti o mirovnoj akciji sv. Stolice te prikaz njenih inicijativa za rješavanje spornih pitanja.

12 svibanj: Sv. Otac je primio namjesnika princa Pavla.

16 svibanj: Pontifeks primio je apostolskog nuncija u Italiji msgr. Borgoncini-Duca.

LIPANJ 1939.

2. lipanj: Govor sv. Oca pred kardinalskim zborom prigodom Njegovog imendana. Tu govori o teškoćama vremena. »Nebi bilo u skladu sa svetim dužnostima Našeg apostolskog poziva,« rekao je Papa, »kad bi Nas vanjske zapreke ili strah pred krivim tumačenjima ili pako neshvaćanje naših dobrih namjera, spriječavalo u tome da vršimo misiju za mir, kako je dužnost Crkve. Ispunjeni duhom mira i pravednosti smatrali smo nakon dugog razmišljanja umjesnim da kao otac sviju, u času koji je izgledao osobito sudbonosan za život naroda, početkom mjeseca svibnja, stavimo do znanja nekim državnicima velikih evropskih nacija brigu, koju Nam je zadavalo tadanje stanje stvari, kao i strah da bi se međunarodne nesuglasice mogle pojačati u tolikoj mjeri, da bi se izrodile u krvavi boj. U cijelosti taj je korak naišao na dobrohotan prijem kod vlada, a kako se bez Našeg poticaja zato saznalo u javnosti, naišao je i na zahvalnost stanovništva. U uspjeh se može pripisati da se uvjeravalo o dobroj volji i preduzimalo održati taj od naroda toliko željeni mir.

14 lipanj: Kraljevski namjesnik Mađarske admiral Nikola Horthy hvalio je u svom govoru prigodom otvorenja parlamenta u Budimpešti nastojanja sv. Oca oko mira. Izrekao je nadu da će Papi uspjeti saziv jedne mirovne konferencije.

17 lipanj: Povodom predaje akreditivnog pisma poslanika Bolivije kod sv. Stolice govorio je Papa o miru i poteškoćama da se mir uščuva.

SRPANJ 1939.

14 srpanj: Sv. Otac prima apostolskog delegata Sjedinjenih Država, msgr. Cicognani.

22 srpanj: Kardinal Enrico Gasparri putuje u Ameriku. Novine javljaju da nosi pismo Pija XII. predsjedniku Rooseveltu.

24 srpanj: Pontifeks prima u audijenciju novog poslanika sv. Stolice u Poljskoj, excelencu Casimira Papee-a, koji mu predaje akreditivno pismo. Od 1937 ovo je mjesto bilo prazno.

KOLOVOZ 1939.

9 kolovoz: Apostolski nuncij u Berlinu, msgr. C. Orsenigo, dolazi u audijenciju državnom tajniku kardinalu Maglione.

19 kolovoz: Govor sv. Oca povodom prijema hodočasnika iz Venecije u Castel Gandolfu na 25. obljetnicu smrti Pape Pija X. Među ostalim Papa je rekao: »U ovome času, u kojem se budi nemir i strah, pokušali smo već od prvog dana Našeg pontifikata da učinimo sve što je u Našoj moći, da uklonimo opasnost rata, te da sarađujemo na konsolidaciji sigurnog mira, koji će biti sazdan na pravednosti i koji će poduprijeti slobodu i čast naroda. Koliko je bilo moguće i koliko Nam to dopuštaju dužnosti naše apostolske službe, Mi smo ostavili po strani druge zadaće i planove koji su Nas zaokupljali. Mi smo bili oprezni i umjereni, kako nebi otešćali ili onemogućili djelo mira. Svijesni smo si dužnosti da u tom pogledu činimo uvijek sve što nam je moguće, i činit ćemo to u interesu katoličke Crkve i u interesu čitavog svijeta...

Dao Bog da se ovaj uzvitlani i nemirni svijet, koji liči na uzburkano more, smiri i da dođe do one plodne složnosti između naroda i država. Nećemo prestati da dvostrukim žarom upravimo Naše usrdne molitve nebu za mir: »Da pacem domine diebus nostris.«

24 kolovoz: Radio poslanica namjesnika Kristovog na sve narode svijeta i njihove vođe, u kojoj kaže: »Za veliku ljudsku porodicu ponovno je kucnuo ozbiljan čas, sat teških i strašnih odluka, pored kojih Naš duhovni autoritet ne može proći bez zanimanja i koji Nas sili, da apeliramo na srca i duhove, da se vrate na put pravde i mira. Neka svi oni, koji nose teret ove velike odgovornosti, čuju u Našim riječima glas Kristov, čiji je život najviši uzor svima na svijetu i u kojega se milijuni i milijuni ljudi uzdaju, pa neka im se vrati nada da se pomoću riječi Kristovih može izbjeći ovoj katastrofi, koja prijeti svijetu.

Neka svemogući Bog pomogne da srca i duše blagohotno prime glas oca kršćanske porodice, ovog sluge sviju sluga, kojega je Krist postavio na čelo čovječanstva i ako je on toga nedostojan; dao Bog da nas jaki i moćni uslišе, te da svoju moć ne upotrebe za djelo razaranja, već za dobro naroda, u njihovu obranu, za mir, red i rad. Zaklinjemo Vas Kristovom krvi, onom krvi, koja nas uspravlja, a znamo i osjećamo da su uz nas svi ljudi sa srcem, svi oni koji žeđaju za pravednosti, svi koje trpe od bolova, koje donosi život. Znamo da majčinska srca kucaju zajedno sa Našim i da su uz Nas, a jednako i srca očeva; koji moraju ostaviti svoje porodice; uz Nas su srca onih skromnih, koji rade i ne znadu ni zašto drugo, srca nedužnih nad kojima lebdi ova užasna prijetnja, pa i srca plemenitih mladih ljudi, koja su ispunjena najčišćim i najvišim idealima. Znamo da je uz Nas također duh ove stare Evrope, koja čuva svoju vjeru i koja je vođena genijem kršćanstva; znamo da je uz Nas cijelokupno čovječanstvo, koje očekuje hljeba i slobode, a ne ubilačko željezo. Uz Nas je, i Krist kojemu je osnovno načelo bratska ljubav, te ju je uveo i u vjeru, za sigurnost spasa ljudi i nacija. Konačno želimo podsjetiti i na to da ljudski pothvati nemaju nikakove vrijednosti, ako ih ne prati blagoslov neba. Pozivamo cijelo čovječanstvo da uzdigne poglede k nebu, te da u vrućoj molitvi isprosi od Gospodina obilje milosti za ovaj uzburkani svijet, te da ublaži uznemirenost i dade da bolja budućnost zasvijetli na nebu.«

26—28 kolovoza: Najjača aktivnost papinske diplomacije. Poslanici Italije, Poljske, Španije, Francuske i engleski otpravnici poslova redom su primani u audijenciju kod državnog tajnika kardinala Maglione, koji im po nalogu sv. Oca predaje jednu notu.

Rat je konačno u jednom dijelu Evrope ipak buknuo. Izazvao ga je nacizam, a dao mu podstreka, omogućio ga i konačno mu se pridružio komunizam: mača se latiše, od mača će i poginuti.

Imat će priliku i današnji zavojevači da iskuse, da je ipak istinita ona riječ Kristova Namjesnika, kojima ih je 24. VIII. zaklinjao na mir, a koju su oni u opsjeni svoje oružane veličine prečuli: »Osvajanja i onakove države, koje ne grade na pravednosti, ne uživaju Božjeg blagoslova...«

KAKO SE LEGALIZIRA PLJAČKANJE CRKVE

»Maasbode« je objelodanio članak, koji daje uvida u nacijonalsocijalističke metode konfiskacija crkvenih dobara. Tu među ostalim kaže, da je način konfisciranja crkvenih dobara u Trećem Reichu sasvim osebujan. U Njemačkoj i bivšoj Austriji postupa se općenito tako da se počne sa procjenom svega što posjedu pripada. To znači da se taksiraju zgrade i zemljišta, umjetnine i drugi predmeti crkvenih općina i samostana. Provedba ovakove procjene sigurni je predznak da će dotični samostan, društvena zgrada ili posjed u dogledno vrijeme biti konfisciran u korist države.

Nakon procjena počima fisku svoje. Porezi su u Trećem Reichu vrlo visoki i raznoliki. Kod velikih zgrada i prostranih posjeda osobito se lako može povisiti porez, već prema položaju, do nepodnosivih visina. Nacijonalsocijalistički fisk iskorištava ovu željenu priliku kod samostana i crkvenih zgrada. Porez se odmjeri tako visoko da poglavari više nisu u mogućnosti da u pravi rok ispune svoje financijalne dužnosti, osobito pošto se režim pobrinuo da su crkve i samostani izgubili većinu prihoda. Porezni dugovi tad rastu i rastu, a svršava se sa takozvanom konfiskacijom radi neplaćanja poreznih dugova. Ovo se posve sistematski provodi.

Na taj način dolazi vlada Trećeg Reicha »legalnim« putem do posjeda zgrada i zemljišta, koja joj se čine podesnima za stranačke i druge svrhe. Ne znači to dakako, da su bojažljivi, kad ne odabiru kraći put te ne uzmu naprosto ono, što im treba. U katoličkim krajevima milije im je držati se neke fiktivne pravde, nego riskirati sve.

KRISTOV NAMJESNIK MUČENIČKOJ POLJSKOJ*

Predragi sinovi i kćeri!

Došli ste ovamo da zamolite naš blagoslov u naročito bolnom času za vašu domovinu, u tragičnom času vašeg nacionalnog života. A isto smo tako i Mi rijetko kada u Našoj duši imali tako žarku i intimnu želju kao danas, da Vam pokažemo riječima i činom ono, što smo po tajinstvenom izboru Providnosti pozvani da budemo ovdje dolje: Namjesnik i predstavnik Isusa Krista, živa slika onog utjelovljenog Boga, o kojem je sv. Pavao mogao reći: »Pojavila se blagost i čovječnost — Apparuit benignitas et humanitas.« (Titu III, 4.). Da, upravo radi beskrajno nježnog saučešća samoga Božanskog Srca, koje bismo mi htjeli u ovom času očitovati, da ga vidite, osjetite i shvatite svi vi sinovi katoličke Poljske.

Došli ste pod vodstvom svojeg časnog kardinala-primasa i u pratnji mnogih svojih svećenika, kao da hoćete posvjedočiti da tradicionalna privrženost vašim pastirima, koja je zalog odanosti

* Govor sv. Oca poljskom narodu prilikom audijencije poljskih izbjeglica 1. X. 1939. Osservatore Romano 1. X. 1939.

Vrhovnom Pastiru, nije ništa izgubila pod udarcima nevolja, koje vas biju, i koja se neće dati pokolebati od onih nevolja, koje bi vam još prijetile.

Došli ste, ne da iznesete zahtjeve, niti da izrazite bučne tužbe, nego da zatražite od Našeg srca, s Naših usana riječ utjehe i okrepe u patnji. A Naša je očinska dužnost, da Vam je damo. I nitko zaista nema pravo da se tomu čudi. Ljubav Očeva se zanima za sve ono, što se tiče njegovih sinova, a koliko ga više dira ono, što njih ranjava! Svakome od njih on bi htio opetovati riječi sv. Pavla Korinćanima: »Tko bi od Vas mogao trpjeti, a da ja ne trpim s njim? — Quis infirmatur, et ego non infirmor?« (II. Kor. XI, 29.).

Sada ima na tisuće, na stotine tisuća jadnih ljudskih bića, koja kao žrtve pogođene u tijelo ili u dušu trpe zbog ovog rata, od kojega su svi Naši napori — vi to znate — tako uporno, tako žarko — ali nažalost tako beskorisno — nastojali da sačuvaju Evropu i svijet. Ovaj čas diže se pred Našim očima vizija lude groze ili crnog očaja. Mnoštvo bjegunaca i lutalaca, svih onih, koji nemaju više domovine ni ognjišta. K nama se uzdižu iznemogli jecaji majki i žena, koja oplakuju draga bića poginula na bojnim poljanama. Čujemo bespomoćni jauk tolikih staraca i tolikih bolesnika, koji bez sumnje vrlo često ostaju lišeni svake njege, svake pomoći; slušamo krikove i plač mališana, koji nemaju više roditelja; zapomaganje ranjenika i hropac umirućih, od kojih svi nijesu bili borci. Naše su sve njihove patnje, sve njihove bijede, sve njihove boli. Ljubav Pape prema djeci Božjoj ne pozna ograda kao što ne pozna ni granica. Svi sinovi Crkve u svojoj su kući, kad su okupljaju oko svog zajedničkog Oca; svi nalaze mjesta u njegovom srcu.

Ali ova očinska nježnost, koja daje prednost ožalošćenima, koja bi se htjela zaustaviti nad svakim od njih, — i o kojoj vi danas možete imati neposredno svjedočanstvo — nije jedino dobro, koje vam preostaje.

U očima Božjim, u očima njegova Namjesnika, u očima svih ljudi dobre volje, preostaju vam druga bogatstva. Ona bogatstva, koja se ne čuvaju u željeznim ili čeličnim b lagajnama, nego u srcima i dušama. — Preostaje vam na prvom mjestu aureola vojničkog junaštva, koje je napunilo udivljenjem i same vaše protivnike, koji su tome lojalni odali i počast. Preostaju vam, kao svijetao oblak u ovoj sadašnjoj noći, sve velike uspomene vaše narodne povijesti, od koje su već gotovo deset stoljeća posvećena službi Kristovoj, a više puta velikodušnoj obrani kršćanske Evrope. Preostaje vam nadasve Vjera, koja se neće opovrći, koja je danas dostojna onoga, što je nekoć bila, onoga, što je bila također jučer. Na stazama čas tragičnim, čas slavnim, kojima je kročila Poljska, protekle su već mnoge rijeke suza i bujice krvi. Bilo je ponora boli, ali je bilo također vrhunaca osunčanih pobjedom mironosnih ravnica i dolina obasjanih svim sjajem vjere, književnosti i umjetnosti. Ovaj je narod u svom burnom životu upoznao časove smrtne tjeskobe i razdoblja prividne smrti, ali je također vidio dane preporoda i uskrsnuća. Ima nešto, čega se u vašoj povijesti nije nikada vidjelo, a vaša nas prisutnost ovdje uvjerava, da se ni neće nikada vidjeti: Poljska nevjerna ili odijeljena od Isusa Krista i Njegove Crkve.

Zemlja sv. Kazimira, sv. Hedvige, zemlja dvojice sv. Stanislava, sv. Ivana Kancijskog i sv. Andrije Bobole, mogla je izgubiti tijekom više ili manje dugog vremena svoj teritorij, svoja dobra, svoju neovisnost, ali svoju vjeru — nikada. Nikad nije izgubila svoju nježnu odanost Presvetoj Djevici moćnoj i slatkoj »Kraljici Poljske«, koje je čudotvorna slika u svetištu Čenstohove već vjekovima tješiteljica bolova čitavog jednog naroda i zalog njegovih nerazorivih nada.

Zbog toga smo uvjereni, predragi sinovi i kćeri, da svi ti osjećaji, koji su tako čvrsto usidreni u vašim dušama, neće nikada oslabiti. Mi se s druge strane čvrsto uzdamo, da Bog u svom milosrđu neće dozvoliti, da bi vršenje vjerskih čina bilo u vašoj zemlji smetano; nadamo se — usprkos mnogih razloga bojazni, koju pobuđuju i previše poznati nacrti Božjih neprijatelja — da će se kod vas katolički život moći nastaviti plodonosno i duboko, da ćete moći vršiti vjerske obrede, manifestacije pobožnosti prema Euharistiji i počasti prema Kraljevskom dostojanstvu Kristovu, o čemu su još nedavno vaši gradovi i sela pružali veličajne prizore; da će katolička štampa, dobrotvorne ustanove, socijalni pothvati, vjerska obuka uživati dužnu slobodu. Zbog toga potičemo napose vaše duhovne pastire, da nastave, pače povećaju, svoja nastojanja na području, koje će s Božjom pomoći, ostati otvoreno njihovoj revnosti. Kakve god bile nove prilike, u kojima će se ova revnost razvijati, prva je dužnost sviju pastira i ovaca, da ustraju ne samo u molitvi, nego da također hrabro s neslomljivim pouzdanjem ustraju u radu.

Jer je baš u časovima, u kojima se čini, da se Božanska Providnost za trenutak sakrila, lijepo, zaslužno i dobro vjerovati u nju. Stoga nikad nećete u nesrećama, što vas snađoše, koje će još možda nadoći, nećete prestati da gledate ovu Providnost, koja sve k svojim ciljevima upravlja, koja se »nikad u svojim odlukama ne vara« — Deus cujus Providentia in sui dispositione non fallitur. (Molitva iz Mise na VII. nedj. po Duh.) i koja kad dopušta da njezine sinove pritisne teški križ, nema drugih namjera nego da ih učini što sličnijima njihovu dragom Spasitelju, da ih što intimnije združi sa njegovim otkupiteljskim djelom i da ih tako učini dražima njegovu Srcu. Poput onih cvjetova vaše zemlje, koji pod gustom koprenom zimskog snijega čekaju topli dah proljeća, znat ćete i vi čekati, moleći s pouzdanjem, čas nebeskih utjeha.

Vaša bol, ublažena tako nadom, neće biti pomiješana srdžbom, a još manje mržnjom. Neka vaša hlepnja za pravdom ostane u skladu — jer to može i mora biti — s božanskim zakonima ljubavi. Doista, po pravdi i ljubavi i samo po njima, kako Mi ne prestajemo ponavljat moći će se konačno povratiti svijetu, koji je danas tako uzburkan, onaj mir, za kojim, usred uzbune oružja, tako tjeskobno vapi krik naroda, i za koji od jednog do drugog kraja svijeta milijuni iskrenih duša, također i od onih, koji ne ispovijedaju katoličku Vjeru, uzdižu svoju molitvu Bogu, jedinom suverenom Gospodaru ljudi i stvari.

Mi vam ne kažemo: »Obrišite svoje suze!« Krist, koji je plakao nad smrću Lazarovom i nad ruševinama svoje domovine, skuplja, da jednog dana nagradi, ove suze, koje vi lijete nad svojim dragim mrtvim i nad ovom Poljskom, koja umrijeti neće. Za kršćanina, dakle koji pozna cijenu ovih bisera, i same suze mogu imati svoju slatkoću. A s druge strane, nema li u svakome od vas malo duše vašeg besmrtnog Šopina, čija je glazba izvela to čudo, da je izvukla duboku i vječnu radost iz naših jadnih ljudskih suza? Ako je umjetnost jednog čovjeka mogla toliko postići, što neće onda postići Božja mudrost i dobrota u umijeću ublaživanja naših intimnih boli?

Kao zalog nebeskih milosti, koje na vas zazivljemo, predragi sinovi i kćeri, mi vam podjeljujemo iz svega srca apostolski blagoslov. Proširujemo ovaj blagoslov na sve sinove poljskog naroda, a naročito na one osobe, koje svaki od vas ima u vlastitim nakanama ili u svojem sjećanju.

★

Kako te velike kršćanske riječi sasvim drugačije zvuče od onog megalomanskog hvalisanja nad »izvojevanom« pobjedom, stečenom jednim — u povijesti i diplomacije i strategije — besprimjerno, ciničkim prepadom iza leđa.

I još se i u našem viteškom i etički jako osjećajnom hrvatskom narodu, nalazi duša — pa čak i listova, koji bi inače htjeli da ih uzimamo ozbiljno — koji se tome gangsterskom podvigu dvaju svjetskih boljševizama — dive. Uistinu su neki ljudi sasvim izgubili smisao etičkih vrednota ili jednostavno postali — možda i nesvijesno — gramafonska ploča stanovitih Ministarstava Propagande.

● Nenaručeni se rukopisi ne primaju bez prethodnog dogovora s urednikom. Rukopisi se ne vraćaju.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 64 stranice. — UREDNIK: Stj. Tomislav Poglajen D. I. — IZDAVAČ I VLASNIK: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu, A. Alfirević D. I. — TISKARA: »Glasnika Srca Isusova«, A. Alfirević D. I.

PROGLAS HRVATSKOMU NARODU
ZA NAŠA PLITVIČKA JEZERA

Godina 641. u našoj je hrvatskoj narodnoj i kulturnoj povijesti veliki datum, jer smo te godine stupili u neposrednu vezu s Papinstvom i time posvjedočili, da smo i mi Hrvati poput ostalih zapadnih naroda kulturan narod.

Od onda do današnjih dana proteklo je 1300 godina, i mi se svojoj prošlosti ni čas nismo iznevjerili, naprotiv unatoč svakojakih spletka i rovarenja, čime se htjelo uplivati na naše produbljene i ustaljene vjerske osjećaje, mi Hrvati gdjegod nas ima, jedno smo s našom svetom rimokatoličkom vjerom kao i s našom drevnom hrvatskom narodnošću.

Godine 1941., dakle za nepune dvije godine, sav naš hrvatski narod ima da što dostojnije proslavi 1300 godišnjicu svoga pokrštenja, t. j. prelaza iz poganstva u krilo naše svete, nepogrješive crkve rimokatoličke.

Nismo bogati da bi taj za nas Hrvate preznameniti događaj mogli proslaviti kod nas još neviđenim sjajem i otkrivanjem grandioznih spomenika, ali unatoč materijalne skučenosti, uz malo dobre volje, moći ćemo na našim prekrasnim Plitvičkim Jezerima u znak zahvalnosti za ljepotu, kojom je Svevišnji u svom stvaranju našu zemlju obdario, sagraditi crkvu u čast Majci Božjoj i na uspomenu 1300 godišnjice našega pokrštenja i ulaza u kolo prosvijetljenih naroda čitavoga svijeta.

U tu svrhu dana 19. srpnja ove god. bila je na Plitvičkim Jezerima u Drežnik-gradu održana prva sjednica radnog odbora pod pokroviteljstvom Hrvatskog Metropolite preuzvišenog g. dr. A. Stepinca te predsjednikom odbora preuzv.. g. dr. Viktorom Burićem, biskupom senjskim, gdje je zaključeno doslovno slijedeće:

»Cijela akcija oko sakupljanja dobrovoljnih prinosa i propagande na cjelokupnom području hrvatskoga naroda neka se povjeri centrali i ograncima društva »Hrvatska Žena«, jer to društvo ima najviše iskustva u ovako velikim akcijama, koje je do sada uvijek u razgledno kratko vrijeme sretno privelo kraju.

1. U mjestima, gdje postoji ogranak društva »Hrvatska Žena«, preuzima on cijelu akciju okupljajući u tom cilju sva društva katoličke akcije i ostala hrvatska nacionalna društva;

2. U mjestima, gdje nema ogranka »Hrvatske žene«, osniva župnik međudruštveni odbor od predstavnika društava katoličke akcije i hrvatskih nacionalnih društva;

3. U mjestima, gdje nema nikakovih društava, osniva župnik akcioni odbor sastavljen od uglednijih župljana i župljanka.

4. Neka se umole sve centrale katoličke akcije i središnjice hrvatskih nacionalnih društava, da se cirkularom obrate svojim podređenim društvima, neka bi sudjelovala u toj akciji;

5. Središnjica društva »Hrvatska Žena« u Zagrebu neka preuzme na sebe organizovano sabiranje dobrovoljnih prinosa i u onim mjestima, gdje nema njezinog ogranka, šaljući mjesnim odborima sabirne arke i preuzimajući sabrani novac te dajući uopće inicijativu za propagandu;

6. Neka se umole svi preč. Biskupski ordinarijati da svojem svećenstvu preporuče osnivanje akcionih odbora i rad oko sabiranja prinosa.«

Hrvati se do sada nijednoj sabirnoj akciji nisu oglušili, makar nisu bile uvijek u skladu s njihovim težnjama i njihovim uvjerenjem.

Prema svemu u ovoj poslanici navedenomu »Hrvatska Žena« je više nego uvjerena, da će svi Hrvati i Hrvatice, časteći Majku Božju kao svoju najveću zaštitnicu — bez pomoći i zagovora koje ne bi ni sada obavljeni »Sporazum« tako zaključen bio — veledušno slati i davati svoje doprinose za gradnju hrama Gospodnjeg na Plitvičkim Jezerima, s gradnjom kojega ima se započeti već ove godine, da bude potpuno gotova do 16. srpnja 1941. kada bude posvećenje crkve uz još neviđeno sudjelovanje čitavoga hrvatskog naroda.

Nova crkva biti će sva iz kamena, da ne bude mogla postati plijenom požara, koji je na Plitvičkim Jezerima uništio prijašnju drvenu, te nedavno veliki hotel i kupališni uređaj.

Hrvatice i Hrvati budimo blagodarni, da svom predanošću u najkraćem roku izvršimo našu vjersku i otačbeničku dužnost, prema staroj hrvatskoj poslovici: kamen do kamena . . .

Sve što ćemo učiniti biti će na slavu Boga velikoga, hvalu Majci Božjoj i diku vjernih Hrvata.

HRVATSKA ŽENA.